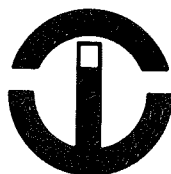

SOCIOLOGISCH ONDERZOEKINSTITUUT

VERENIGING VOOR SOCIOLOGIE

SOCIALE (ON)GELIJKHEID

SOCIOLOGISCHE STUDIES EN DOCUMENTEN - SSD/26

REDACTIE : W.A. DUMON

SOCIOLOGENCONGRES - KU LEUVEN, 6 EN 7 DECEMBER 1985

Reeks Sociologische Studies en Documenten
Uitgegeven door het Sociologisch Onderzoeksinstituut

Reeds verschenen volumes : zie lijst achteraan

© Sociologisch Onderzoeksinstituut
E. Van Evenstraat 2 C
B-3000 LEUVEN

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar
gemaakt door middel van druk, fotocopie, microfilm of op welke
andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming
van de uitgever

ISBN 90-6784-025-4
D/1986/1192/5

VOORWOORD

Dit verslagboek sluit aan bij het Congresboek dat reeds vóór het Sociologencongres werd gepubliceerd en waarin de sessiereferaten werden gepubliceerd (*). In dit verslagboek zijn opgenomen de hoofdreferaten, een verslag van de plenaire sessies en U vindt er ook een volledige deelnemerslijst, kortom de notulen van het sociologencongres zoals dit gehouden werd op 6 en 7 december 1985. Met de publikatie van dit verslagboek wordt een punt gezet achter een congres, doch zeker niet achter de discussie inzake sociale (on)gelijkheid in onze samenleving. We zouden het dan ook ten zeerste op prijs stellen om nog reacties op deze teksten te mogen ontvangen.

Bij het einde van het congres past het dan ook een hele reeks mensen te danken, zowel de leden van de stuurgroep die ongetwijfeld het langst aan het congres hebben gewerkt (vóór, tijdens, na). De leden van het organisatiecomité, die ongetwijfeld het meest intens hebben gewerkt, zeker de leden die nominatim bij het organisatiecomité zijn vermeld, doch ook de zeer velen die niet zijn vermeld, die achter de schermen hebben gewerkt (papier hebben getypt, voedsel hebben bereid, ontkurkt en geserveerd en onnoemlijk veel dingen hebben gepresteerd die geen naam hebben), of vóór de schermen hebben gewerkt zoals de hostessen, Sinterklaas en Zwarte Piet en de gids die de 'vreemdelingen' in het Begijnhof heeft ingewijd. Wanneer het congres wegens sommige deelnemers een succes mocht genoemd worden dan is dit voor een groot deel dankzij het werk - bij dage en bij nachte - van L. Loones en H. Van Meerbeeck, die het secretariaat hebben waargenomen. Bijzondere dank verdienen de moderators die ongetwijfeld mede het meest wetenschappelijk werk hebben geleverd door het sturen van de werkgroepen. Uit dit verslag moge blijken hoe actief dit congres geweest is. Dit is te danken aan de moderators doch vooral aan de deelnemers die zich als participanten hebben opgesteld. Last but not least dient vermeld dat dit verslagboek niet zou tot stand

---

(*) Tijdschrift voor Sociologie. zesde jaargang, congresnummer.

zijn gekomen zonder de goede zorgen van de Dienst voor Publikaties van het Sociologische Onderzoeksinstituut (K.U.Leuven) en de toewijding - beyond call of duty - van Drs. C. Deneffe en M. Van Baelen. Uiteraard kan niet worden voorbijgegaan aan de steun van onze sponsors die wij daarom heel graag, in het verslagboek - evenals het congresboek - nominatief vermelden.

W. Dumon.

INHOUD

Voorwoord	
Sociologencongres : Stuurgroep / Organisatiecomité / Moderators	7
Programma	8
TOESPRAKEN	
- Verwelkoming door W.A. DUMON	11
- Voorstelling van het congressthema : W.A. DUMON	13
- Openingstoespraken	
- R. DILLEMANS	19
- F. GEYER	27
- L. LAYENDECKER	31
- Toespraken bij de opening van de boektentoonstelling	
- W. VAN HOECKE	33
- U. CLAEYS	37
- Slottoespraken	
- D. COENS	39
- W. DUMON	45
- F. COLSON	53
HOOFDREFERATEN	
- J. THURLINGS	57
Maatschappelijke ongelijkheid : een moreel schandaal ?	
- F. LAMMERTYN	77
Sociale ongelijkheid als object van sociaal beleid. Een sociologische benadering.	

KEY-PAPERS

De key-papers werden vóór het congres gepubliceerd in een extra-editie van het 'Tijdschrift voor Sociologie', zesde jaargang, congresnummer. (zie p. 6).

FREE PAPERS

- H. DE GARIS	111
Masculisme : Ideologie betreffende gelijke rechten voor de man.	
- W. DYCK	117
De rol van de leerkrachtenopleiding in de reproductie van sociale ongelijkheid.	
- P. HOUBEN, P. VERSTRAETE	123
Macht, ruil en affiniteit in een eenheidsmodel van coöperatieve spelen. Een formeel model met empirische toepassingen.	
- R. LAERMANS	129
De vele gezichten van de macht. Elementen voor een sociologische machtsbegrip.	
- L. REYCHLER	135
Oorlogs- en vredesmacht.	
- R. SCHEPERS, M. SMET, C. VAN WANSEEELE	141
Sociale ongelijkheid inzake ziekte, dood en gezondheidszorg.	
- E. STERCKX	149
Het opstellen van sociale indicatoren inzake werkgelegenheid en werkloosheid met behulp van de jaarlijkse steekproefenquête naar de beroepsbevolking in België.	
- M. VAN HAEGENDOREN, L. VANDENHOVE	155
Machtsongelijkheid in verzuild Vlaanderen.	
- A. VAN LANCKER	161
Het basisinkomen gewogen ...	

SESSIEVERGADERINGEN

ARBEID : Moderator : J. VILROKX 167
Voorzitter : E. HENDERICKX / F. JANSSENS
Verslaggever : A. DE DONCKER

VERSLAG VAN DE DISCUSSIE OVER :

- Een destructurering van het arbeidsbestel ?
- Flexibilisering van de arbeid : een stand van zaken.

VERMOGEN / INKOMEN : Moderator : J. VRANKEN 171
Voorzitter : H. DELEECK
Discussanten : G. DE SWERT / A. VAN LANCKER
Verslaggever : J. PEETERS / F. MARANNES / M. WYNS

INLEIDING : J. VRANKEN

VERSLAG VAN DE DISCUSSIE OVER :

- Tweeverdieners, inkomensverdeling en bestaanszekerheid.
- Het sociaal levensminimum, een vergelijking van twee methodes.
- Het basisinkomen en de problematiek van een 'andere' inkomensverdeling.

ONDERWIJS : Moderators : H. BRUTSAERT / A.-M. VAN HIJFTE 179
Verslaggever : A.-M. VAN HIJFTE

VERSLAG VAN DE DISCUSSIE OVER :

- Rol van de leerkrachtenopleiding in de reproductie van sociale ongelijkheid.
- De bijdrage van I-E beheersing tot het verklaren van verschillen naar geslacht in zelfwaardering.
- Gezondheidsvoorlichting in het basisonderwijs.

MACHT : Moderator : J. BILLIET 183
Discussant : G. DIERICKX
Verslaggever : J. ACKAERT

VERSLAG VAN DE DISCUSSIE OVER :

- De vele gezichten van de macht. Elementen voor een sociologisch machtsbegrip.
- Vredes- en oorlogsmacht.
- Strategieën voor de analyse van machtspotentieel in een af te bakenen samenleving.
- Macht, zuil en affiniteit (cross cutting) in een eenheidsmodel van coöperatieve spelen.
- Politieke invloed op het beleid van lokale welzijnsorganisaties : een intergenerationele studie over verzuiling.
- Modellen van machtsverwerving en machtsuitoefening.
- Machtsongelijkheid in verzuild Vlaanderen.

FREE PAPERS : Moderator : J. BRANCKAERTS 189
Verslaggever : Ph. SAELENS

VERSLAG VAN DE DISCUSSIE OVER :

- Sociale ongelijkheid inzake ziekte, dood en gezondheidszorg.
- Het opstellen van sociale indicatoren inzake werkgelegenheid en werkloosheid met behulp van de jaarlijkse steekproefenquête naar de beroepsbevolking in België.
- Masculisme : Ideologie betreffende gelijke rechten voor man.

PANELGESPREK 193
Sociale ongelijkheid en beleid

DEELNEMERSLIJST 203

AUTEURSREGISTER	217
REEDS VERSCHENEN	219
BESTELFORMULIER	

KEY-PAPERS

verschenen in het Tijdschrift voor Sociologie, zesde jaargang,
congresnummer

B. HANCKE

Een destructurering van het arbeidsbestel ?

D. WIJGAERTS

Flexibilisering van de arbeid : een stand van zaken

B. CANTILLON

Tweeverdieners, inkomensverdeling en bestaanszekerheid

P. JANSSENS en L. SCHULPEN

Het sociaal levensminimum, een vergelijking van twee methodes

H. BRUTSAERT en A.-M. VAN HIJFTE

De bijdrage van 'I-E Beheersing' tot het verklaren van verschillen naar geslacht in zelfwaardering

J. VERHOEVEN

Perceptie van de sociale herkomst van leerlingen en invoering van GVO in het basisonderwijs

L. DAEMEN

Strategieën voor de analyse van machtspotentieel in een af te bakenen samenleving

A. VAN DEN BRANDE

Modellen van machtsverwerving en machtsuitoefening

CONGRES 1985 : SOCIALE (ON)GELIJKHEID

STUURGROEP

J. BREDA (UFSIA/UIA)
M. BRUTSAERT (RUG)
W. DUMON (Voorzitter)
M. ELCHARDUS (VUB)
J. GELUCK (Vereniging Sociologie)
F. LAMMERTYN (KULeuven)

ORGANISATIECOMITE

J. BRANCKAERTS
J. BUNDERVOET
U. CLAEYS
W. DUMON (Voorzitter)
J.P. GROOTAERS
L. LOONES
H. VAN MEERBEECK

MODERATORS

J. BILLIET
J. BRANCKAERTS
H. BRUTSAERT
A.-M. VAN HIJFTE
J. VILROKX
J. VRANKEN

PROGRAMMA

VRIJDAG 6 DECEMBER 1985

9.00 u. Ontvangst deelnemers

10.00 u. Opening

W. Dumon
Voorzitter

R. Dillemans
Rector KU Leuven

F. Geyer
Executive Secretary ISA

L. Laeyendecker
Voorzitter NSAV

Referaten

Maatschappelijke ongelijkheid :
een moreel schandaal ?

J.M. Thurlings

Gelijkheid als object van beleid :
een sociologische benadering.

F. Lammertyn

12.00 u. Opening boektentoonstelling

W. Van Hoecke, UPL
U. Claeys, SOI

12.30 u. Lunch Faculty Club

14.00 u. Sessievergadering sociale (on)gelijkheid

1. Arbeid	Moderator :	J. Vilrokk
	Voorzitter :	E. Henderickx
	Verslaggever :	A. De Doncker
Een destructurering van het arbeidsbestel		B. Hancké
2. Inkomen - Vermogen	Moderator :	J. Vranken
	Discussant :	G. De Swert
	Verslaggever :	J. Peeters
Tweeverdieners, inkomensverdeling en bestaanszekerheid		B. Cantillon
3. Onderwijs	Moderators :	H. Brutsaert en A.-M. Van Hijfte
	Verslaggever :	A.-M. Van Hijfte
De rol van de leerkrachtenopleiding in de reproductie van sociale ongelijkheid		W. Dyck
De bijdrage van 'I-E beheersing' tot het verklaren van verschillen naar geslacht in zelfwaardering		H. Brutsaert en A.-M. Van Hijfte

4. Macht Moderator : J. Billiet
 Discussant : G. Dierickx
 Verslaggever : J. Ackaert
 De vele gezichten van macht : elementen voor een sociologisch machtsbegrip R. Laermans
 Vredes- en oorlogsmacht L. Reyckler

15.30 u. Koffie

16.00 u. Sessievergadering sociale (on)gelijkheid

1. Arbeid Moderator : J. Vilrocx
 Voorzitter : E. Henderickx
 Verslaggever : A. De Doncker
 Een destructurering van het arbeidsbestel B. Hancké
2. Inkomen - Moderator : J. Vrancken
 Vermogen Voorzitter : H. Deleeck
 Discussant : G. De Swert
 Verslaggever : F. Marannes
 Het sociaal levensminimum, een vergelijking van twee methodes P. Janssens en L. Schulpen
3. Onderwijs Moderators : H. Brutsaert en A.-M. Van Hijfte
 Verslaggever : A.-M. Van Hijfte
 Gezondheidsvoorlichting in het basisonderwijs J. Verhoeven
4. Macht Moderator : J. Billiet
 Discussant : G. Dierickx
 Verslaggever : J. Ackaert
 Strategieën voor de analyse van machtspotentieel in een af te bakenen samenleving L. Daemen
 Macht, zuil en affiniteit (cross cutting) in een eenheidsmodel van coöperatieve spelen P. Houben
 Politieke invloed op het beleid van lokale welzijnsorganisaties : een interorganisatiele studie over verzuiling P. Verstraete

17.30 u. Algemene vergadering van de Vereniging voor Sociologie

Voor de niet-deelnemers aan de algemene vergadering :
 bezoek aan het Begijnhof en de gerestaureerde St.-Jan de Doperkerk o.l.v. H. Uytterhoeven

18.30 u. Receptie aangeboden door de Vereniging voor Sociologie ter gelegenheid van haar 10-jarig bestaan (J. Geluck, Voorzitter)

19.30 u. Kaasavond - Faculty Club

ZATERDAG 7 DECEMBER 1985

8.30 u. Ontvangst deelnemers

9.00 u. Sessievergadering sociale (on)gelijkheid

1. Arbeid	Moderator :	J. Vilrocx
	Voorzitter :	F. Janssens
	Verslaggever :	A. De Doncker
Flexibilisering van de arbeid : een stand van zaken		D. Wijgaerts
2. Inkomen - Vermogen	Moderator :	J. Vranken
	Verslaggever :	M. Wyns
Het basisinkomen en de problematiek van een 'andere' inkomensverdeling		W. Van Trier
4. Macht	Moderator :	J. Billiet
	Discussant :	G. Dierickx
	Verslaggever :	J. Ackaert
Modellen van machtsverwerving en machtsuitoefening		A. Van den Brande
Machtsongelijkheid in verzuild Vlaanderen		M. Van Haegendoren en L. Vandenhove
5. Free Papers	Moderator :	J. Branckaerts
	Verslaggever :	Ph. Saelens
Sociale ongelijkheid inzake ziekte, dood en gezondheidszorg		R. Schepers, M. Smet en C. Van Wanseele
Vaststellingen rond ongelijkheid n.a.v. de analyse van de beroepsstatistieken in België		G. D'haeze

10.30. u. Koffie

11.00 u.	Panel	Moderator :	L. Lagrou
		Leden :	J.E. Ellemers
			H. Deleeck
			A. Zijderveld
			M. Van Haegendoren

12.00 u. Synthese congres

W. Dumon
Voorzitter

Slottoespraak door D. Coens, Minister van Onderwijs

12.45 u. Receptie aangeboden door R. Dillemans, Rector KU Leuven

CONGRES 1985 : SOCIALE (ON)GELIJKHEID

Verwelkoming

Voorstelling van congressthema

Openingstoespraken

W. DUMON
congresvoorzitter

Mevrouw, Mijne Heren,

Ik moge U op deze St. Nikolaasdag van harte welkom heten, niet-tegenstaande er nog een paar lege stoeltjes zijn.

Dat komt wellicht doordat een aantal mensen hun pakjes van de heilige man nog aan het open doen zijn. U bent' bijzonder hartelijk welkom, want die lege stoelen betekenen helemaal niet dat wij geen mensen genoeg hadden voor ons congres, integendeel wij hebben tot nog toe een dertigtal mensen niet mogen of kunnen inschrijven.

Ik moge ook heel speciaal welkom heten, onze collegae uit Nederland zoals de voorzitter van de Nederlandse Sociologische en Antropologische Vereniging en ook de secretaris-generaal van de International Sociological Association.

Het thema 'Sociale ongelijkheid' zal ik niet inhoudelijk behandelen nu, ik krijg daarvoor volgens het programma ruim de gelegenheid op het einde van het congres in wat 'synthese' heet. Sommigen hebben mij gewaarschuwd, vooral mijn beste vrienden, met te zeggen dat wanneer de synthese begint, de mensen uit het congres weglopen. Ietwat om U hier toch nog te houden is de Rector zo vriendelijk geweest, na die synthese, een receptie aan te bieden, zodanig dat daar toch wellicht nog iets van komt.

Inmiddels is het uiteraard zo dat het thema van ons congres 'Sociale ongelijkheid' bijzonder sterk in de belangstelling staat en ik had daar een stukje over voorbereid.⁽¹⁾ Maar wij hebben allerlei inleiders die dat op een veel briljantere wijze zullen voorbrengen. Sociologen als HILL hebben zich in de jongste jaren en niet enkel in de jongste jaren, maar vooral ook in de jongste jaren op dat thema gestort. Ik heb vanmorgen van een vriend de mededeling gekregen dat de British Sociological Association reeds in 1981 haar congres daarover gehouden had en wanneer het in

---

(1) zie congressthema : Sociale ongelijkheid.

Brittannië gebeurt of in Albion, dan gebeurt dat uiteraard ook in Nederland. Dat was dit jaar, 25 november : de SISWO-herdenking gewijd aan sociale ongelijkheid. Wanneer het in Nederland gebeurt, gebeurt het met een paar weken vertraging ook in Vlaanderen. Vandaar dat wij hier vandaag ons congres hebben : 'Sociale ongelijkheid'.

Ik ben heel blij en fier dat onze Rector dit congres wil openen, vooral omdat onze Universiteit na een 560-jarig bestaan voor de eerste keer een Rector heeft uit de gedragswetenschappen. Het is zeer duidelijk dat we van die gelegenheid moeten gebruik maken. Ik ben dus heel blij, Rector, dat Uzelf dit congres wil openen.

Congresthema :

SOCIALE ONGELIJKHEID

W. DUMON

Het vraagstuk van de sociale ongelijkheid is één van de kernvraagstukken in onze samenleving. Het is mede hierom zo boeiend dat noch over de oorzaak van de sociale ongelijkheid noch over de oplossing eensgezindheid bestaat. Daarentegen is er wel eensgezindheid over het gegeven dat deze sociale ongelijkheid bestaat en over de omstandigheid dat het mogelijk is deze sociale ongelijkheid zoniet weg te werken dan toch minstens af te zwakken en/of te wijzigen.

In de voorbije twee eeuwen is het probleem van de sociale ongelijkheid geëvolueerd van een sociaal-filosofisch probleem naar een sociaal-politiek probleem. Het sociaal-filosofisch probleem, waarvan we kunnen stellen dat het Jean-Jacques Rousseau geweest is die erop gewezen heeft dat de sociale ongelijkheid tussen de mensen niet te wijten is aan individuele verschillen doch aan sociale factoren. Deze benadering wordt hier sociaal-filosofisch genoemd omdat de aandacht gaat naar de oorzaken van de sociale ongelijkheid. Het is dan ook niet verwonderlijk dat Rousseau, met de grote nadruk op ongelijkheid (*Discours sur l'inégalité*) als een voorloper kan gezien worden van de Franse Revolutie die als leuze had : "vrijheid, gelijkheid, broederlijkheid" ("*égalité*", gelijkheid, is voordien nooit een politieke doelstelling geweest).

Gegeven de Franse Revolutie van 1789 is het dan ook niet verwonderlijk dat in de vorige eeuw het probleem van de sociale ongelijkheid niet langer als sociaal-filosofisch vraagstuk maar als een sociaal-politiek vraagstuk werd geduid. Met de definiëring van sociale ongelijkheid als een sociaal-politiek vraagstuk wordt de nadruk niet langer gelegd op de oorzaken maar op het aangeven van oplossingen die de ongelijkheid zouden wegnemen. Het is vooral Karl Marx die hier als grote figuur verschijnt en de klemtoon legt op de oplossing. Volgens Marx bestaat de samenleving uit twee klassen, de bezittende en de niet-bezittende klassen, ietwat vertekenend gesteld : de uitbuiters en degenen die worden uitgebuit, de bezitters van het kapitaal en de niet-bezitters of de arbeiders. De klemtoon ligt hierbij echter niet enkel op de beschrijving maar op de oplossing : "Arbeiter aller Länder vereinigt euch", "Arbeiders van alle landen verenigt U". Sociale ongelijkheid dient te worden weggewerkt via maatschappelijke omwenteling, via revolutie. De

revolutionaire aktie, uitgedrukt in de Russische Revolutie van 1917 staat hierbij als concreet model.

De verschuiving van sociale ongelijkheid van een sociaal-filosofisch naar een sociaal-politiek fenomeen heeft, na de Russische Revolutie, na de Eerste Wereldoorlog, medegebracht dat in de gehele westerse wereld, het vraagstuk van de sociale ongelijkheid een nieuwe definiëring heeft gekregen. Er blijft een onderkenning bestaan dat de mensen ongelijk zijn, doch het oplossingsmechanisme wordt dat iedereen gelijke kansen moet krijgen. De oplossing die sinds de Eerste Wereldoorlog wordt voorgestaan, is dan : spreiding van kennis (onderwijs werd algemeen verplicht in ons land na de Eerste Wereldoorlog); spreiding van macht (het algemeen stemrecht werd ingevoerd na de Eerste Wereldoorlog). Dit algemeen stemrecht wijst op de politieke macht en is gesupplementeerd na de Tweede Wereldoorlog door pogingen om ook spreiding te krijgen van economische macht (inspraak in bedrijven). En ten slotte : spreiding van inkomen. Ook deze maatregelen zijn vooral tot stand gekomen na de Eerste Wereldoorlog en gesupplementeerd na de Tweede Wereldoorlog door het systeem van de sociale zekerheid, het uitgesteld loon; de verzekering van de wieg tot het graf. Als dusdanig kan men stellen dat in de huidige periode het probleem van de sociale ongelijkheid zeker niet meer kan gedefinieerd worden als een sociaal-filosofisch, en zelfs niet als een sociaal-politiek probleem.

Men is tot de bevinding gekomen dat er in alle landen sociale ongelijkheid bestaat, zowel in de kapitalistische (vb. de Verenigde Staten), de socialistische verzorgingsstaten (vb. het Zweedse model) en ook in de communistische landen (vb. het Sovjet model). Dit onderkennen heeft mede aanleiding gegeven tot een reactie en een roep om grotere en echtere democratie, zowel op politiek, sociaal, economisch maar ook op cultureel vlak. Dit wil zeggen dat het vraagstuk van de sociale ongelijkheid op dit ogenblik gedefinieerd wordt als een vraagstuk van gelijke kansen in een bureaucratische samenleving. Vandaar dat het vraagstuk van de sociale ongelijkheid kan worden gedefinieerd als een vraagstuk van verdeling van de schaarse goederen via een bureaucratisch apparaat. Dit wil zeggen dat het een streven is naar een onpartijdig of bovenpartijdig verdelingsmechanisme, op objectieve criteria, om allen op een zo gelijk mogelijke wijze tot volle ontplooiing te laten komen.

In de huidige samenleving staan, inzake sociale ongelijkheid, vijf elementen in de belangstelling die alle vijf een dubbele functionaliteit hebben. Langs de ene kant behoren ze tot de criteria die de sociale stratificatie bepalen. Dit wil zeggen : wie veel van deze goederen bezit, staat hoog in de sociale

stratificatie; wie er weinig van bezit, heeft een lage positie in de sociale stratificatie of behoort m.a.w. tot de onderste lagen. Anderzijds zijn deze vijf goederen ook mechanismen tot sociale mobiliteit. Het verwerven van deze goederen maakt de kans tot stijgen mogelijk. M.a.w. deze goederen zijn tot op zekere hoogte onderling inwisselbaar.

Welke zijn deze goederen? Deze goederen zijn ten eerste : cultuur, wat we hier gemakshalve zullen beperken tot de opleiding. Ten tweede : het beroep, wat we hier zullen inperken tot de arbeid. Ten derde : het consumptievermogen, wat we hier zullen beperken tot het inkomen. Ten vierde : het bezit van kapitaal, van roerende en onroerende goederen. Ten vijfde : de macht, of de wijze waarop men zijn belangen kan behartigen, respectievelijk zijn rechten verdedigen. Deze vijf elementen hebben alle bovenstaand dubbel kenmerk : a) dat zij criteria zijn die iemands sociale positie bepalen en b) dat deze zaken onderling uitwisselbaar zijn. Met onderwijs kan men inkomen, met inkomen kan men macht verwerven enz. Belangrijk hierbij echter is dat deze vijf elementen - onderwijs, arbeid, inkomen, vermogen, macht - niet enkel onderling uitwisselbaar zijn, maar dat zij samen een configuratie vormen die men kan noemen de integratie. Personen die op alle vijf vlakken hoog scoren, zijn de hooggeplaatsten in onze samenleving. Maar personen die op één vlak laag scoren en op de anderen hoog, dienen de andere middelen die zij hebben aan te wenden om dit bij te werken. Bijvoorbeeld, mensen met hoge opleiding maar zonder werk zullen macht uitoefenen, bijvoorbeeld politieke macht, om een plaats te verwerven. Ook het omgekeerde is waar. Wil men goed geïntegreerd zijn in de samenleving, dan hoeft men niet op alle vijf criteria hoog te scoren, maar ze dienen wel alle vijf aanwezig te zijn, en dit is in toenemende mate het geval. Vandaar dat in de huidige samenleving, inzake sociale ongelijkheid, niet één vlak, bvb. dat van inkomen, maar vele vlakken, en zeker de genoemde vijf, simultaan aan de orde zijn.

De overheid handelt in de richting van het afzwakken van de sociale ongelijkheid op elk van deze domeinen, zij het dat haar impact gedifferentieerd ligt en het resultaat van de inspanning bovendien een verschillende affectiviteit sorteert. We zullen die vijf domeinen heel summier, en derhalve vertekend, overlopen.

Ten eerste : het onderwijs. De inspanningen van de overheid voor de veralgemening van het onderwijs hebben ongetwijfeld grote resultaten geboekt. Wat ons land betreft, blijven echter hier hardnekkige verschillen bestaan, zo o.m. naar geslacht. Vrouwen

blijven achterop in deze op mannen; maar vooral de herkomst, het gezin waaruit men voortkomt, is voor grote groepen mede bepalend zodanig dat de onderste groepen uit de samenleving onderverteenwoordigd, de hoogste groepen uit de samenleving oververteenwoordigd zijn in de meer kansrijke vormen van onderwijs.

Ook inzake bezits-spreiding doet de overheid grote inspanning, positief door het stimuleren van eigen woningbezit, negatief door het systeem van successierechten of erfenisbelasting. Toch is het bezit van onroerende goederen in ons land en in de meeste ons omringende landen erg ongelijk verdeeld. De helft (50 %) van het onroerend bezit is in België in handen van ongeveer 5 % van de belastingsplichtigen. Maar ook hier zijn er in onze samenleving velen die enig, zij het gering, bezit hebben.

Inzake inkomen zijn de verschillen minder groot dan inzake bezit. Vooral in de naoorlogse periode, na de Tweede Wereldoorlog, zijn de vervangingsinkomens voor vele groepen verzekerd geworden en is vooral de koopkracht van de arbeidersgroep enorm toegenomen. Toch zijn er in onze samenleving nog grote groepen van armen die men met een moderne term 'de vierde wereld' noemt. De armoede in de welvaartsstaat, een paradox op zichzelf, zou, naargelang van de berekeningswijze, toch tussen 500.000 en het miljoen personen betreffen. Het is minimaal 5 tot 10 % van onze gehele bevolking.

Inzake machtsuitoefening is in onze grondwet bij artikel 6 gewaarborgd dat alle Belgen gelijk zijn voor de wet. We kennen, zoals hoger gesteld, sinds 1919 het algemeen stemrecht en na de jongste wereldoorlog is een begin van aanvang gemaakt met de zgn. economische democratie, de inspraak in het bedrijf. Toch blijkt dat ook in ons land de rechtsbedeling nog niet voor iedereen en altijd gelijk is en dat ook de kans om de schaarse goederen - zoals werk, een vaste positie en dergelijke - te verwerven, niet voor iedereen gelijk is, maar voor velen afhankelijk van politieke, economische of culturele macht.

Dit brengt ons tot het laatste punt, de arbeid, waar velen, vooral jongeren, ook ouderen en vrouwen bijzonder zwaar getroffen zijn door de heersende economische crisis. Toch zijn er op het stuk van de werkomstandigheden, dit zijn de secundaire arbeidsvoorwaarden, heel grote inspanningen geleverd, zodanig dat, vergeleken met een eeuw geleden, er kan gesproken worden over een humanisering van de arbeid. Meer nog dan de secundaire arbeidsvoorwaarden zijn de primaire arbeidsvoorwaarden enorm verbeterd. Hieronder kan worden verstaan het loon, direct en indirect, alsmede de arbeidsduur. De verkorting van de arbeidsduur heeft zelfs een cultuur van de vrije tijd geschapen en de hoogte van het

loon de mogelijkheid tot wat men noemt een consumptiemaatschappij. Toch komen ook inzake arbeid grote ongelijkheden naar voren, zowel in de beloning van de arbeid als in de arbeidsomstandigheden. Vooral liggen er grote verschillen in de intrinsieke waarden van de arbeid die voor de enen vervelend en afstompend en voor de anderen als bijdragend tot de persoonlijkheidsontplooiing wordt geduid.

Komen we tot een besluit. De overheid en de gehele samenleving, doen grote inspanningen om iedereen gelijke kansen te geven, maar tot gelijkheid wordt niet gekomen. Integendeel, sommigen beweren dat vele inspanningen van de overheid niet ten goede komen aan de meest achtergestelden of achtergeblevenen, doch aan degenen die er het minst nood aan hebben, het zogenoemde Mattheus-effect. Anderen beweren dat de inspanningen van de overheid alleen nivelleren in de hand werken. Volgens hen is er al te veel gelijkheid en dient een zekere differentiëring in stand gehouden teneinde de creativiteit, de inspanning en dergelijke te kunnen honoreren. Wat daar ook van zij, onze samenleving kent een dermate snelle ontwikkeling dat, wat vandaag nog als luxebehoeften beschouwd wordt, morgen harde noodzaak is om te overleven. Ongelijkheid is derhalve een relatief begrip waarbij de relatieve verschillen een grotere symbolische waarde hebben dan de absolute behoeften om te leven of te overleven. Verdeling van kennis, macht, inkomen en nu ook van arbeid is daarom één van de sleutelvraagstukken van onze samenleving voor nu en voor de toekomst.

Totale gelijkheid zal wellicht nooit worden bereikt en is, in onze samenleving, eigenlijk ook niet langer het streefdoel. Gelijkheid van kansen daarentegen is een absolute prioriteit en een organisatieprincipe geworden in onze hedendaagse samenleving.

R. DILLEMANS

Rector K.U. Leuven

Mijnheer de Voorzitter,
Geachte collega's en gasten uit Nederland,
Dames en Heren,

Het is voor mij een grote eer deze opening te mogen bijwonen en dan nog actief !

Sinds ik in mijn nieuwe functie ben, heb ik drie soorten vergaderingen bij te wonen.

De eerste waar ik iets moet zeggen.

De tweede waar ik iets mag zeggen.

De derde waar gewenst wordt dat ik louter fysisch aanwezig ben. In deze faculteit doet men mij grote eer aan door niet alleen mij naar hier te sleuren, maar ik mag zelfs ook het openingswoord zeggen. Ik zal daar dankbaar gebruik van maken, te meer omdat het een thema is dat mij reeds lang, zonder met persoonlijke noten te beginnen, reeds zeer lang vanuit mijn jeugd bezig houdt, en ik hoop ondanks mijn functie of misschien, dankzij mijn functie, nog zal bezig houden tot mijn laatste ademsnik.

Het treft bijzonder goed dat dit congres hier vandaag te Leuven mag doorgaan.

Leuven, de K.U. Leuven is de enige universiteit in België, in Vlaanderen die een eigen faculteit heeft voor sociale wetenschappen. Hoe dat er juist aan toegegaan is, historisch, heeft nu geen belang; feit is dat wij een aparte faculteit Sociale Wetenschappen hebben met 800 à 900 studenten, bijzonder valabel.

Binnen deze faculteit voor Sociale Wetenschappen is er naast Communicatiewetenschappen als departement en Politieke wetenschappen een departement voor Sociologie en een Sociologisch Onderzoeksinstituut waar bij bijzonder fier op zijn.

Het is anderzijds onder het impuls van de K.U. Leuven dat in 1963, de organisatie voor Vlaamse sociologen werd opgericht, voorloper van de huidige Vereniging voor Sociologie.

Het is trouwens te Leuven ook dat het eerste sociologencongres werd gehouden en wel in 1964, 21 jaar geleden.

De Sociologie is inderdaad tot volwassenheid gekomen en ik geloof

dat deze universiteit haar bijdrage daartoe heeft geleverd.

Naast deze wat chauvinistische inleiding, moge ik over het thema zelf een klein, zo mogelijk, ook persoonlijk woord zeggen. Het thema 'Sociale Gelijkheid en Ongelijkheid' is een thema waarschijnlijk van alle tijden, maar de kleur, timbre en de aandacht en de consequenties verschillen van eeuw tot eeuw.

Ik heb de indruk dat er vooruitgang is in de geschiedenis en in de gedachten. Dit moge misschien een illusie zijn, ik hoop dat het ook de uwe is en dat u het de mijne zult laten.

Ik geloof trouwens dat de vooruitgang in grote mate die is van de vooruitgang in de gedachten, in de ideeën; dat de vooruitgang voor een stuk bestaat in de uitzuivering van de gedachten die misschien een tijdlang al kunnen aanwezig zijn op het publiek forum en pas veel later, eeuwen later misschien, in de harten van de mensen en nog wat later in de realiteit. Met de gelijkheid gaat het zeker ook zo.

U kunt evangelische teksten vinden - met wat goede wil, geef ik toe - U kunt in de realiteit van die tijd niet zoveel mooie exemples vinden van waarachtige gelijkheid.

De gelijkheid heeft haar intrede gedaan op het politieke forum, bijna 200 jaar geleden, maar het heeft zeker niet mogen zijn dat in dezelfde eeuw, 1789, de Franse Revolutie, deze gelijkheid veel realisaties kende.

Men heeft zeker een eeuw moeten wachten, en dan nog, in de 19de eeuw pas, om de gelijkheidsgedachte te zien vaste voet te vinden in de realiteit van de mensengemeenschap en ik zeg, en dan nog, nog negatief weer om bepaalde ongelijkheden af te schaffen en dan nog beperkt, vooral bescherming van een bepaalde groep, die van de arbeiders - omdat die zo politiek matuur waren geweest dat ze zich hadden samengevoegd in solidariteit om hun collectieve belangen te verdedigen, en daardoor een zekere gelijkheid te vestigen tussen de werkgever, eigenaar van kapitaal en die dus niet door de dagdagelijkse nood gebonden was en de werknemers die door samenbundeling afstand konden nemen van deze onmiddellijke nood en niet meer voor het dilemma moesten staan, een arbeidscontract afsluiten tegen een hongerloon, of géén arbeidscontract afsluiten -.

De 19de eeuw is de eeuw geweest die, dankzij de Marxistische, socialistische, christen-sociale opkomst in onze westerse landen, de gelijkheid - en die trouwens daardoor ook de eerste van de trits van waarden van de Franse Revolutie, de vrijheid - voor een stuk authentieke inhoud heeft gegeven.

De gelijkheidsgedachte is mij ook duurzaam geweest; ik ben een

tijdlang werkzaam geweest als voorzitter van een Koninklijke Commissie dan nog, mij mogen bezighouden met sociale zekerheidsvorming en het was vanzelfsprekend dat naast aspecten van vereenvoudiging, die ook een element van gelijkheid inhielden, ook inhoudelijke aspecten van gelijkheid te pas kwamen.

Wij hadden nl. ontdekt dat de sociale zekerheid niet meer zo sociaal was, daarmee bedoel ik dat dit enorme kompleks van maatregelen, dat een derde van ons nationaal inkomen opslorpt bijna, dat dit niet altijd op de meest rechtvaardige manier verdeeld wordt. Sociologen van Leuven, van Antwerpen, De Groe, Bron, Deleeck, Bergman, e.a. hebben ons dat geleerd. Wij hebben dat trachten toe te passen en getracht er iets aan te doen.

Wij hebben heel wat ongelijkheden ontdekt, interne ongelijkheden in dit systeem dat er op gericht is precies gelijkheid te vestigen. Gescleroseerde prioriteiten die met de tijd waren gegroeid en die het algemeen objectief van de gelijkheid sterk uit het oog deden verliezen. Wij hebben getracht wat doorzichtigheid te brengen in het Franse amalgaam van wetgeving, wat ook een vorm van ongelijkheid is als de mens zijn weg niet meer terugvindt in een systeem dat voor hem gemaakt is.

Wij hebben getracht ook de wetgeving te schrijven naar de burger toe, waar die in het verleden geschreven was voor de commoditeit van de administratie, in grote mate opdat zij het gemakkelijker konden toepassen. U leest dat nu nog in de wetgeving. Als u de wet op de beroepsziekten leest, dan moet U wachten tot halverwege de wet, artikel 35 nl. (er zijn 75 artikelen), om voor het eerst iets te horen over een beroepsziekte, en de 34 vorige artikelen zijn gewijd aan het statuut van de leden, de organisatie en hun zitpenningen etc... Om maar te zeggen hoe de wetgevingen dikwijls zijn gemaakt. Wij hebben dat trachten om te keren. Wij hebben ook gezegd dat wetgevingen voortaan leesbaar moesten zijn, begrijpbaar, en hetzelfde voor formulieren, wat natuurlijk - ik geef het toe - een te verreikende eis of wens is geweest, maar we hebben toch maar gepoogd om het te doen.

Gelijkheid ook in de inhoudelijke behandeling van de burgers. Er zijn overlappingsen, velen wijzen daar graag op; er zijn vooral lacunes, velen weigeren daarover te spreken; er zijn de bejaarden in ons land, er zijn de mentaal gehandikaptten; de fysisch gehandikaptten heeft men in 1928 ontdekt, de psychisch gehandikaptten in 1969. Hoe dat komt is een lang verhaal. Kwade tongen beweren dat de enen stemgerechtigd zijn en de anderen niet. Misschien heeft dat er iets mee te maken, en zo is ons systeem van 'Sociale Wetgeving' in vele opzichten bijzonder lacuneus en onsociaal.

Ik heb dat dus van dichtbij kunnen meemaken en ik zal nooit de verschillende lacunes die ik heb ontdekt, nog vergeten. Wij

hebben getracht rekening te houden met de mens in zijn waar milieu waarin hij leeft, met zijn gezinsdimensie en modalisatie. Ik had de gelegenheid hier in ditzelfde lokaal in aanwezigheid van Uw voorzitter en mensen van Uw faculteit daarop herhaaldelijk te wijzen; binnenkort verschijnt trouwens door de zorgen van het HIVA en Uw faculteit, geloof ik, een boek over deze gelijkberechtiging in gezinsverband.

Ik zou ook even nog de band willen leggen tussen dit thema van sociale ongelijkheid - nadat ik dat gedaan heb met de sociale zekerheid, wat ik aan den lijve heb ondervonden - en de universiteit waar ik nu van dichtbij de problematiek zie, ondermeer ook in dit verband.

In de jaren '60, Dames en Heren, heeft men geloofd dat de universiteit een middel zou zijn, zoniet hét middel om gelijke kansen te realiseren. Inmiddels weten wij door onderzoek aan deze universiteit en elders - denk aan de vele werken van mensen uit uw faculteit en ook van iemand van een andere faculteit, Luc Huyse met zijn buitenbaan - dat de kansen teneerste erg verschillend zijn naargelang van het behaalde diploma; vervolgens ook met hetzelfde diploma, naargelang van herkomst, van partijpolitieke affiliatie, en ik zou er willen aan toevoegen, en als de term niet bestaat hem lanceren, naargelang van de culturele gegoedheid van de ouders en van het milieu waaruit men komt.

Ik spreek nu alleen maar over de sociaal-economisch welgestelden, ik spreek van de cultureel welgestelden, over het feit dat men in heel verschillende loopbanen terecht komt en verder ook dat een universitair diploma niet langer een waarborg is voor een vaste, een zekere toekomst. Het universitair diploma is nu een noodzaak, maar het is niet meer voldoende.

Er was een tijd dat het geen rol speelde, een tijd waar het misschien zelfs in bepaalde kringen minder goed stond een universitair diploma te halen; toen zorgden de ouders voor een standverschaffing van hun kinderen zoals dat nu nog in ons burgerlijk wetboek staat, ik weet niet of u dat weet; dat hebt u waarschijnlijk nog niet ontdekt, anders zou u er al veel over geschreven hebben. Standverschaffing is een notie die voor ons, juristen, - excuseer, ik behoor dus tot deze gilde - nog bestaat. Standverschaffing. Men gaf een grond aan zijn zoon en die kon er op gaan zitten, niet te veel doen, en arbeidskapitaal in één hand - weet U wel - zoals dat ging destijds en een gegarandeerde opbrengst.

Dan was er een tijd dat de ouders voor hun kinderen een diploma gingen halen aan de universiteiten. De kinderen moesten ook nog wel mee, maar in die tijd van de prille student deden de ouders

het wel.

Nu is de tijd zo dat een diploma door de kinderen zelf moet worden behaald, op dat punt is er laat ons zeggen een relatieve gelijkheid (nog niet volledig). Er zijn nog de interventies tijdens de examenperiodes enz... - U weet wel - maar dat is toch al occasioneel.

De kinderen moeten dus zelf hun diploma gaan verwerven aan de universiteit. Dit is een belangrijke vorm van gelijkheid die verworven is. Iedereen moet dus een diploma hebben (wie het niet heeft, komt niet aan de bak) maar als u het hebt, volstaat het niet, dan pas komt - en dat is een nieuwe vorm van discriminatie - dan komt opnieuw het netwerk van de ouderlijke relaties tot stand :

1. Tijdens de studies al om te zorgen dat u kunt blijven studeren. Als u van niet-welgestelde huize komt, gaat u naar huis.

Als u van andere huize komt, krijgt u dure repetitoren (500,- BF/uur) en wordt u er toch doorgesleurd op de duur. Het duurt wat langer, u kunt wachten, uw ouders kunnen wachten en op dat punt is er een nieuwe soort discriminatie aan het ontstaan; dit is niet te loochenen.

2. De ouders zorgen voor wat logistieke steun van ene kant, andere ouders kunnen dat niet. Zo komt het - dat is een nieuwe vorm nu van ongelijkheid die optreedt - dat de derde cyclus, de nieuwe diploma's, de bijkomende diploma's die 30 tot 40 % van onze studenten aantrekken en die voortaan belangrijk zijn als differentieel om nieuwe mogelijkheden te openen later, vooral te vinden zijn in de groep van de economisch maar vooral ook van de cultureel welgestelden. Dit soort nieuwe sociale ongelijkheid moeten we zeker in grote mate trachten ongedaan te maken.

Toch vervult de universiteit een tot nog toe onvervangbare rol inzake sociale ongelijkheid geloof ik en wel op drie punten :

1. Haar onpartijdige en kritische analyse van de samenleving, dit niet enkel in uw sociale wetenschappen doch evenzeer in onze tak, in de faculteit van de rechten, in de economie en in de gehele gedragswetenschappen en eigenlijk wel in alle faculteiten als u wil.

2. Naast het onderzoek, evenzeer in haar opleiding en in haar maatschappelijke dienstbetoon.

3. Het bestaan van de universiteit zelf, als referentiegroep, is een van de weinige maatschappelijke instellingen die de maat-

schappij zelf tot kritisch voorwerp heeft.

U begrijpt dat de universiteit in dit opzicht vervelend is, een ambetante rol vervult, in Brussel niet altijd wordt gegeerd alhoewel van hen, de politici wordt gevraagd dat zij hun eigen criticasters, hun eigen critici financieren en dan nog gul ook. Het antwoord is dat zij dat niet graag doen en het verder antwoord is dat zij dat niet gul doen, en liefst niet als zij dat zouden kunnen en differentieel liever zouden financieren de toegepaste wetenschappen, de bio-medische research en liefst niet deze ietwat vervelende faculteiten, en de uwe staat zeker vooraan op dat punt en dus ook een beetje achteraan voor wat aangaat de gulheid van financiering die men zou over hebben voor jullie.

Ongelijkheid is een relatieve zaak, ongelijkheid van inkomen is er versus ongelijkheid naar sekse, ongelijkheid naargelang van etnie, of nationaliteit maakt dat ongelijkheid binnen een gegeven samenleving is uitgegroeid tot ongelijkheid tussen samenlevingen. Er is een sociale ongelijkheid in de wereld, de Noord-Zuid problematiek, met minder dan 1 % van ons nationaal inkomen dat wij afdragen : DIE GROTE SCHANDE ! Ongelijkheid is derhalve naast een sociaal ook een politiek probleem geworden van de eerste orde.

De universiteit is een van de weinige instellingen die banden kan smeden, over deze tegenstellingen heen, door uitwisseling en door contact.

Het is weinig efficiënt daarbij dat elke universiteit zoiets totaal afzonderlijk doet. Het zou nuttig zijn dat de Vlaamse universiteiten dit gezamenlijk doen naar het voorbeeld van de Nederlandse organisatie desbetreffende en ik moge dat als een suggestie hier van buiten af - U zult het mij niet kwalijk nemen - toch nog aanbrengen en dus te meer nog het belang van deze bijeenkomst van vandaag onderstrepen.

Ik heb u al gezegd, ik kom uit een andere hoek; juristen, oppervlakkige politici, pseudo-politici en diesmeer, zoals wij talrijk in elk land kennen, zij zijn geneigd de sociologie niet als een belangrijke aanbreng te beschouwen in hun denk- en synthesevorming.

Sociologische onwetendheid is voor ons geen must, maar wel - wij kunnen het er gerust bijnemen en het staat zelfs niet slecht. Het onthoudt ons ook van een aantal wetenswaardigheden die wij liever niet tot de onze zouden achten, maar neemt u maar vast aan dat ook aan onze kant meer en meer respect groeit voor hetgene wat u in uw wetenschap naar voor brengt en dat wij niet langer nog kunnen onwetend blijven daarover.

Ook in onze commissie hebben wij getracht veel sociologisch onderzoek naar boven te laten komen en daarmee rekening te houden. Dus wat u doet is van belang, niet alleen om de collegiale verhoudingen en om uw eigen wetenschap op te voeren. Het is voor de ganse maatschappij van het grootste belang. Uw wetenschap is ondertussen rijp geworden en in elk geval haar inbreng wordt nu ten allen kante geapprecieerd.

Ik hoop alleen maar en dit weze een woord van een onwetenschappelijk alooi, dat u zoals de niet-wetenschappers, ondanks of doorheen al uw studies en onderzoek nog evenzeer zult blijven ongelijkheid als dusdanig erg vinden.

Ik hoop dat u ze nog erg zult blijven vinden zoals velen die ze meemaken het erg vinden, zoals mensen die met beleidsverantwoordelijkheid opgedraaid zitten, het erg vinden.

Velen bewijzen lippendienst aan de ongelijkheid, ongelijkheid van kansen - ik spreek niet van een gehypertrofieerd egalitarisme - ongelijkheid van kansen is de grote schande van onze maatschappij.

Vanuit een christelijke hoek, niet dat ik dat wil accentueren vandaag, is het die grote schande omdat voor ons zeker alle mensen volkomen gelijk zijn in kansen als schepselen van dezelfde oorsprong. Voor ons moeten wij met een grotere radicaliteit dan wie ook elke ongelijkheid in kansen bannen.

Ik hoop alleen dus, zeg ik, dat ondanks maar vooral doorheen uw wetenschappelijke benaderingen, onderzoek, u het nog altijd even erg zal vinden dat mensen in dit korte bestaan dat ons gegund is, fundamenteel in eigen zaken - niet alleen in de consumptiegoederen - maar in algemene kansen tot levensontplooiing, fundamenteel ongelijk blijven.

Zolang daar niet iets aan gedaan is, zal uw wetenschap een grote rol blijven vervullen maar zullen we allemaal, hoop ik, fundamenteel onvoldaan blijven.

Ik wens u een goed congres en ik moge dit nu plechtig openen.

F. GEYER

Executive Secretary of the International Sociological Association.

Dank U Mijnheer de voorzitter,
Dames en heren,

Ik voldoe gaarne aan het verzoek van Prof. Dumon om iets over de I.S.A. te vertellen. Het secretariaat is sinds begin '83 tot eind volgend jaar in Amsterdam gevestigd en ik had eigenlijk al veel eerder voor U willen verschijnen.

Het feit dat ik dat niet gedaan heb is omdat ik het heel druk heb gehad met I.S.A. Dat bewijst in zekere zin dat de I.S.A. spring-levend is. Het was een half-time job die is uitgegroeid tot een full-time job en wij hebben op het ogenblik een staf van zes man, waarmee we een groot congres voorbereiden. Maar daarover straks.

Eerst iets over de I.S.A. De I.S.A. is een vereniging, primair van nationaal sociologische verenigingen, in '49 opgericht in Oslo. Er zijn momenteel 42 landen in vertegenwoordigd die samen de I.S.A.-counsel, het hoogste bestuursorgaan uitmaken; naast die landenleden, die nationale sociologische verenigingen, waaronder de Belgische, hebben wij ook collectieve leden, instituten, researchdepartments en dgl. een 150-tal en een 1200 individuele leden.

Verder zijn er diverse comités die vaak heel actief zijn. Ik wil U alleen maar even Publications Committee noemen, dat de uitgave verzorgt van een boekenreeks, de serie 'International Sociology', waar inmiddels ruim 30 delen zijn uitgekomen met werken uit de verschillende Research Committees.

Er is een tijdschrift 'Current Sociology' met Trendreport dat U wellicht kent en vanaf begin volgend jaar, is er een nieuw tijdschrift 'International Sociology'.

Verder is er een Programm Committee dat de congressen voorbereidt.

De structuur van de I.S.A., in wetenschappelijke zin, bestaat uit een 38-tal Research Committees, op verschillende deelterreinen binnen de sociologie. Ieder van die Research Committees is vertegenwoordigd op de wereldcongressen die eens om de vier jaar plaatsvinden. In het algemeen heeft ieder committee dan wel een stuk of 10 sessions en bovendien is ieder committee verplicht om minstens één vergadering te houden in de tussenliggende periode

van vier jaar tussen twee congressen in.

Kortom, er zijn zeer veel activiteiten op allerlei niveaus, en ik wil graag van deze gelegenheid gebruik maken om uw aandacht te vragen voor twee dingen : 1) om lid te worden van de I.S.A. Er liggen formulieren beneden, waar de boeken liggen uitgestald. Het lidmaatschap kost 25 Dollar/jaar; 5 Dollar/jaar voor studenten en U krijgt vanaf volgend jaar daarvoor het tijdschrift 'International Sociology' gratis erbij als U voor vier jaar intekent; 2) voornamelijk wil ik U echter opwekken, niet zozeer om lid van de I.S.A. te worden, maar om naar het wereldcongres voor sociologie in Delhi te gaan, dat is de komende zomer van 18 tot 23 augustus 1986.

Ik aarzel een beetje om het te koppelen aan het thema van sociale ongelijkheid, maar India is uiteraard een land waar nog gigantische contrasten zijn, wat overigens in een zeer snelle staat van ontwikkeling is.

Eén van de dingen die ik tot mijn verbazing in India hoorde, was dat van alle ontwikkelingsprojecten in India, 97 % door de Indiaase regering worden gefinancierd en slechts 3 % uit buitenlandse bron.

Het is een zeer fascinerend land wat ook behalve voor het bezoeken van het congres alleszins de moeite waard is en doordat het I.S.A.-secretariaat de contacten wereldwijd heeft met Air India voor het vervoer van congresgangers naar Delhi, is het zo dat wij met name voor de Benelux, bijzonder goedkope retourtarieven hebben gearangeerd. Dat zit in de orde van 2.000 à 2.500 gulden af Amsterdam en daar zit dan nog zes nachten hotel bij. Voor 2.000 gulden een simpel hotel; voor 2.500 gulden een luxe-hotel. Dat zijn ongeveer de prijzen.

Ik heb met mijn collega Jaap Dronkers van SISWO afgesproken - hij is hier nog niet geloof ik, maar hij zal hier vandaag zijn - dat ik de inkoop zou regelen van de tickets. Dat is inmiddels gedaan en Jaap zal dus een mailing list opbouwen die hij al grotendeels heeft. Mocht U belangstelling hebben om naar dit congres te gaan, al is het maar tentatief, geeft U zich dan in de loop van de dag even bij hem op, dan ontvangt U alle verdere informatie hierover. Ik begrijp dat er vaak bezwaren zijn, dat heb ik althans in Nederland gemerkt en dat is hier misschien ook zo, tegen dit soort massa-congressen; dit wordt een congres van naar schatting 4.000 à 5.000 deelnemers : een 3.500 à 4.000 buitenlanders en een 1.000 Indiërs. Er komen ruim 500 sessies en er worden 2.000 à 2.500 papers verwacht.

Dat klinkt een beetje als een te grote 'information overload' maar wij doen er alles aan om deze 'information load' in goede banen te leiden en om het mogelijk te maken dat iedereen eigenlijk een

klein sub-congresje bijwoont bvb. van zijn eigen Research Committee en als hij dan kruiscontacten met anderen wil hebben, om hem dat te vergemakkelijken. Zo is er bvb. een nummer van Sociological Abstracts wat tevoren wordt uitgedeeld waarin alle abstracts van de papers voor het congres staan en er zal dit keer, ook als de computer het doet ter plaatse, een alfabetische lijst met deelnemers zijn etc... zodat U makkelijk mensen kunt vinden. Ikzelf heb altijd de ervaring op congressen dat ik bepaalde mensen wil spreken en dat het mij een derde van de congrestitjd kost om ze te localiseren. Aan al dit soort dingen proberen we wat te doen. Ik ben geneigd om het kort te houden mede op aandrang van de Voorzitter en te zeggen : Tot ziens hopelijk in New Delhi.

L. LAEYENDECKER

Voorzitter Nederlandse Sociologische en Antropologische Vereniging

Mijnheer de voorzitter,
Zeer geachte dames en heren,

Het doet mij genoegen U, namens de Nederlandse Sociologische en Antropologische Vereniging, de hartelijke gelukwensen te kunnen aanbieden bij gelegenheid van uw tienjarig bestaan. Ik doe dat vanuit een, naar ik aanneem, gemeenschappelijke problematiek. Het treft dat de Nederlandse vereniging in april 1986 haar vijftigjarig bestaan hoopt te vieren. Ik breng dat hier niet naar voren om op een verschil van veertig jaar te kunnen wijzen in een volstrekt achterhaald superioriteitsbewustzijn. Waar het mij om gaat is, erop te wijzen dat beide verenigingen in een verschillende fase van hun bestaan geconfronteerd worden met ernstige problemen rond de positie van het vak binnen het universitaire en maatschappelijke bestel en dientengevolge ook rond de positie van de vakbeoefenaren. Ik weet natuurlijk niet in hoever die problemen gemeenschappelijk zijn, maar dat ze er zijn lijkt mij aan geen twijfel onderhevig. Laat mij enkele punten noemen die ons in Nederland zorg baren en U vertellen wat wij als vereniging daaraan proberen te doen.

Bezuinigingen zijn U niet onbekend en ook in Nederland worden zij in krachtige mate doorgevoerd. Op het universitaire niveau heeft dat geleid tot ingrijpende wijzigingen in de opleiding. Er bestaat nu een eerste fase van in principe vier jaar, waarna, voor een beperkt aantal uitverkoren, een tweede fase voor opleiding voor een specifiek beroep of voor wetenschappelijk onderzoeker openstaat. Voor wat de sociologie betreft, is er een beperkte ruimte voor een onderzoekersopleiding; een beroepsopleiding wordt niet voorzien. Dat houdt een eerste vermagering van de universitaire opleiding in.

Tegelijkertijd worden steeds sterker geluiden vernomen dat de opleiding onvoldoende aansluit bij de maatschappelijke behoeften. In deze formulering hoeft tegen zo'n bewering geen bezwaar te bestaan. Het wordt echter anders als blijkt dat de maatschappelijke behoeften zo geïnterpreteerd worden dat zij vrijwel uitsluitend in verband gebracht worden met de arbeidsmarkt en het bedrijfsleven. Het tegemoet komen aan het vermelde bezwaar houdt dan in, dat de opleiding geheel wordt afgestemd op de vigerende

maatschappijstructuur.

In dit kader past ook het streven van de overheid om tweede fase opleidingen te laten financieren door degenen die er de vruchten van zullen plukken. In casu door het bedrijfsleven. Nu hoeft men nog niets tegen het bedrijfsleven te hebben om toch te kunnen stellen dat een in deze vorm gegoten opleiding onvoldoende recht doet aan andere maatschappelijke behoeften, die vanouds de aandacht van de sociologen hebben gehad. Ik doel op behoeften aan voortdurende kritische reflectie op de maatschappelijke ordening, aan de ontwikkeling van maatschappelijke alternatieven, aan de vorming van sociaal-kritische staatsburgers. Het huidige universitaire bestel dreigt de bevrediging van die behoeften weg te drukken; er is simpelweg te weinig ruimte voor en dat houdt een veel zorgwekkender vermagering in.

Sociologen zijn vanouds gevoelig voor machtsverhoudingen en als zij dat nog niet waren, kunnen zij dat nu worden. Het blijkt immers, althans in Nederland, dat de sociologie en de sociologen een betrekkelijk zwakke maatschappelijke positie hebben en in de strijd om de universitaire middelen het al spoedig dreigen af te leggen tegen disciplines die meer en sneller, berekenbaar, maatschappelijk nut afwerpen.

Eén van de dingen die daaraan tegenwicht kunnen bieden, is een krachtiger organisatie van de vakboefenaren. Daartoe zijn wij in Nederland overgegaan door de vorming van een Landelijk beraad voor antropologen en sociologen, waarin verenigd zijn de NSAV, de Onderzoeksstichting voor Sociologie en Antropologie, die deel uitmaakt van de Nederlandse Organisatie voor Zuiver Wetenschappelijk Onderzoek (ZWO) en afgevaardigden van de universitaire instituten voor sociologie en antropologie. In dat Landelijk Beraad zijn dus de beroepsvereniging en de organisaties voor onderzoek en onderwijs verenigd. Waartoe dit alles gaat leiden, is natuurlijk nu niet te zeggen, maar wij wensen ons in ieder geval te beschouwen als de gesprekspartners voor de overheid en het universitaire bestel in zaken, de sociologie en de antropologie betreffende. En in de gesprekken zullen wij aandacht vragen voor die dimensies van de sociologie-beoefening die nu ten nadele van het maatschappelijk bestel dreigen te worden weggedrukt. Ik wens U toe dat ook binnen uw vereniging de aandacht voor die dimensies versterkt mag worden, voorzover dat althans nog nodig is. Mochten wij daartoe kunnen samenwerken, dan is onze vereniging daar gaarne toe bereid. Ik wens U tenslotte een succesvolle conferentie toe.

CONGRES 1985 : SOCIALE (ON)GELIJKHEID

Toespraken bij de opening van de boekententoonstelling

W. VAN HOECKE

Secretaris-Beheerder van de v.z.w. Universitaire Pers Leuven

Als intermezzo tussen de drukke vakbesprekingen over gelijkheid en ongelijkheid hebben de organisatoren van deze sociologische dagen een kleine boektentoonstelling gepland. Ik vind dit een uitstekend idee, want tenslotte vormt het boek, naast colloquia zoals deze sociologenbijeenkomst, het communicatiekanaal bij uitstek voor de wetenschapper, of hij nu met sociologie of een andere discipline doende is.

Mij werd gevraagd ter inleiding van dit intermezzo even de Universitaire Pers Leuven voor te stellen. Dit lijkt mij een al even gelukkig idee, al was het maar omdat de Universitaire Pers Leuven in de loop van dit academiejaar aan haar derde lustrum toe is, en het altijd nuttig is bij dergelijke gelegenheden even de balans op te maken.

Dat doen we heel concreet door u een overzicht te geven van een veertigtal volumes die wij in de laatste twee jaar op de markt hebben gebracht. U zal merken dat in deze produktie het nederlandstalig wetenschappelijk boek nadrukkelijk aanwezig is. Het is inderdaad zo, dat onder impuls van onze immer jonge voorzitter Prof. emeritus Joseph Nuttin, en de uittredende secretaris-beheerder, collega Herman Van der Wee, de Universitaire Pers Leuven in de laatste jaren meer aandacht is gaan besteden aan de eigen nederlandstalige markt, waarop wij onder meer willen aanwezig zijn met volwaardige wetenschappelijke handboeken op universitair niveau.

Daarmee zitten we, dacht ik, perfect in de lijn van het universitair beleid dat wijlen Piet De Somer voor deze universiteit heeft uitgestippeld. In het laatste nummer van Onze Alma Mater heeft collega Herman Servotte er terecht op gewezen dat De Somer de oprichting van een autonome Vlaamse universiteit te Leuven op de eerste plaats zag als het sluitstuk van de Vlaamse ontvoogdingsbeweging. U kan zich daar trouwens zelf van vergewissen in het boek dat op initiatief van mevrouw Hilde Lens -de draaischijf van ons hele 'pers'-gebeuren- in september is uitgekomen en de bedoeling heeft De Somers visie op de universiteit onder ons 'levend' te houden, zoals onze voorzitter in zijn 'Woord Vooraf' treffend zegt.

Bij de promotie van het nederlandstalig wetenschappelijk boek, willen wij in geen geval vervallen in het euvel van een te eng Vlaams particularisme : wij streven ernaar zoveel mogelijk de hele nederlandstalige markt te bestrijken. Het is met het oog daarop dat wij sinds twee jaar tot een vrij intense samenwerking zijn gekomen met de Nederlandse uitgeverij Van Gorcum (Assen-Maastricht), samenwerking waarvan u in de hier voorgestelde boeken trouwens de eerste concrete resultaten zal zien.

Het hoofddoel van een universitaire pers blijft evenwel de resultaten van wetenschappelijk onderzoek internationaal te verspreiden. In de voorbije 15 jaar hebben wij op dit stuk niet onaardige resultaten bereikt. Op dit ogenblik zijn we aan ons 250ste boek toe, en een aantal daarvan is tot stand gekomen in samenwerking met gespecialiseerde uitgevers, zoals het eigen Leuvense, maar wereldvermaarde huis Peeters, het Maison des Sciences de l'Homme te Parijs, het Julius Groos Verlag uit Heidelberg, de Cambridge University Press en Amerikaanse uitgevers zoals Pergamon, Erlbaum en M.I.T.

Wij zijn bijzonder gelukkig dat wij onlangs met het Sociologisch Onderzoeksinstituut tot een overeenkomst zijn gekomen om vanaf volgend jaar de Gezinswetenschappelijke Documentatie uit te geven. Wij menen inderdaad dat dit indrukwekkend naslagwerk een grotere, internationale verspreiding verdient, en dit kan ons inziens gemakkelijk gebeuren door een aantal technische aanpassingen, die geen afbreuk zullen doen aan de bruikbaarheid voor het nederlandstalig publiek, waarop men tot nog toe vooral mikte.

Ook met dit luik van haar produktie zit de Universitaire Pers Leuven perfect in de lijn van De Somers universitair beleid. Ik hoef er niet aan te herinneren, dat 17 jaar geleden, bij de oprichting van de K.U. Leuven, bepaalde zwartkijkers voorspelden dat onze universiteit spoedig zou verworden tot de Hogeschool van het Hageland. De Somer is vastberaden tegen dit doemdenken ingegaan en wilde dat deze universiteit -ik citeer- 'met de beste en de grootste waar ook ter wereld' zou kunnen wedijveren. Wij denken dat in dit beleid de Universitaire Pers Leuven een niet onbelangrijke rol heeft gespeeld en ook verder dient uit te spelen.

Wij gaan evenwel op ons derde lustrum af zonder triomfalisme. Wanneer u de uitgestalde boeken even van naderbij zal bekijken, zal u er -misschien met enige verrassing- een van de thema's van deze gespreksdagen in terugvinden, namelijk de ongelijkheid. De talrijke vakgebieden waarin aan deze universiteit onderzoek wordt verricht, zijn inderdaad op een zeer onevenwichtige wijze in ons boekenaanbod vertegenwoordigd. Ik zal niet beweren dat de sociologie er niet aan haar trekken komt, maar ze komt hoe dan ook minder uit de verf dan bijvoorbeeld de disciplines uit de Faculteiten van

Theologie en Letteren en Wijsbegeerte.

Ik dank de organisatoren van deze gespreksdagen dat ze mij de kans hebben geboden om u in 't kort iets te zeggen over onze Universitaire Pers en de ongelijkheid die men ook daar aantreft. Ik hoop dat het voor sommigen onder u ook een uitnodiging mag zijn om aan die ongelijkheid iets te gaan doen.

Ik dank U.

U. CLAEYS

Voorzitter, d.d. Sociologisch Onderzoeksinstituut

Dames en Heren,

Als Voorzitter van het Sociologisch Onderzoeksinstituut ben ik uitermate verheugd U hier van harte welkom te mogen heten. Deze ontvangst is een teken van de genegenheid van ons instituut aan de sociologie en haar beoefenaars, maar vooral ook een blijk van waardering voor Prof. Dr. W. Dumon die jarenlang de eminente voorzitter ervan is geweest en nu op een even bekwame wijze dit congres in goede banen leidt. Het Sociologisch Onderzoeksinstituut is de voortzetting van een instituut dat door Kan. J. Leclercq werd opgericht op 18 maart 1955 onder de benaming Centrum voor Sociale Politiek en waar E. Leemans de eerste secretaris was. Het werd nog datzelfde jaar omgedoopt tot Centrum voor Sociale Studies. Ondertussen is er een stuk geschiedenis geschreven die in de annalen is terug te vinden. De huidige naamgeving, Sociologisch Onderzoeksinstituut dateert van 30 januari 1968. Het instituut werd toen door Rector P. De Somer officieel geopend. Sindsdien werd er heel wat sociologisch onderzoek verricht onder leiding van de hoogleraren met medewerking van een toegewijde wetenschappelijke en administratieve staf.

In al die jaren is zowel zuiver wetenschappelijk onderzoek als beleidsvoorbereidend opdrachtenonderzoek uitgevoerd. Het onderzoek situeert zich o.m. op het vlak van de godsdienstsociologie, arbeids- en industriële sociologie, gezins- en bevolkingssociologie, onderwijssociologie, demografie, sociologie van de cultuur en vrije tijd; ook aan de methoden en technieken, aangewend in het sociologisch onderzoek, is steeds bijzondere aandacht besteed.

De vele publikaties waarmee U kunt kennis maken tijdens deze receptie, zijn tot stand gekomen mede dank zij de goede zorgen van onze publikatiedienst waarvan de leiding berust bij Mevr. C. Deneffe.

Wij zijn blij U hier in Leuven te mogen ontvangen en hopen dat dit congres U zal inspireren bij uw verder wetenschappelijk werk.

CONGRES 1985 : SOCIALE (ON)GELIJKHEID

Slottoespraken

D. COENS

Minister van Onderwijs

Sociale (on-)gelijkheid, het thema van deze sociologische tweedaagse, raakt de kern van onze activiteiten, zowel van degene die zich op het bedrijven van de sociale wetenschap toeleggen, als van degenen die de sociale 'praxis' bedrijven, in 'het veld', of in het beleid. Zonder de sociale ongelijkheid zou ons vak overigens niet veel reden van bestaan hebben.

Sociale ongelijkheid is overigens een 'natuurlijk', een 'spontaan' en onvermijdelijk fenomeen. Sociale ongelijkheid wordt problematisch op het ogenblik dat ze als problematisch wordt ervaren, d.w.z. op het ogenblik dat ze niet meer strookt met onze (evoluerende) normen terzake en op het ogenblik dat ze niet meer strookt met de (evoluerende) machtsverhoudingen. Het kan dan ook geen verwondering wekken dat in een crisis zoals de huidige -waarin machten en normen wijzigen (het is immers zowel een economische als een kulturele crisis)- sociale gelijkheid en sociale ongelijkheid opnieuw voorwerp van maatschappelijke discussie worden.

Over het 'bevorderen van de sociale gelijkheid' (wat dat ook precies moge betekend hebben) bestond jarenlang een zekere consensus. Het was een doelstelling die niet echt aangevochten werd. Vandaag de dag is dit niet meer waar. Het verschuiven van de klemtoon in de sociale onderhandelingen van het 'interprofessionele niveau' naar het niveau van de afzonderlijke bedrijfssectoren, zal onvermijdelijk leiden tot een uit elkaar groeien van de loon- en arbeidsvoorwaarden in de sterke en zwakke sectoren. Het 'politiek reveil' van de kaders ligt in dezelfde lijn. Ik stel dit vast. Ik hecht daar nu nog geen oordeel aan.

Die recente tendens mag ons echter niet doen vergeten dat de sociale ongelijkheid in ons land kleiner is dan in de meeste landen, kleiner is dan in de meeste westerse geïndustrialiseerde landen. Ik blijf erbij dat bv. de democratisering van het onderwijs, ondanks alle tekortkomingen, in ons land verder gevorderd is dan in de meeste ons omringende landen. Zonder nu konkrete cijfers aan te halen verwijs ik naar de participatie van vrouwen aan het universitair onderwijs in Nederland, die beduidend lager ligt dan in Vlaanderen. Zonder de tekortkomingen ervan te verbloemen, kan hetzelfde gezegd worden van ons sociaal zekerheidssysteem.

Ook op het vlak van onderwijs hebben wij een enorme vooruitgang gekend. Voor wat betreft de toegang van de 'lagere sociale groepen' tot het onderwijs (de even belangrijke emancipatie van de vrouwen laat ik nu, doch enkel wegens tijdgebrek, wat buiten beschouwing) kan men, resumerend -en dus de historische werkelijkheid geweld aandoend- ruwweg volgende vijf fasen onderscheiden (die ik, gemakshalve, aan vijf 'feiten' wil ophangen) :

1. De instelling van de leerplicht (1914), een produkt van twee bekommernissen :

- onwetendheid (ongeletterdheid) is sociaal onaanvaardbaar;
- ongeletterdheid is economisch disfunctioneel.

2. De oprichting van 'het Fonds der meest-begaafden' (1921)

- in het kader van een democratisering van het 'middelbaar' (en hoger) onderwijs, en
- in het kader van 'het aanboren van de reserves aan talent'.

De conservatieve theorie dat intelligentie klassegebonden was, werd verlaten voor de meer 'liberale' strekking die slimme 'volksjongens' (jongens!) via materiële tegemoetkomingen kansen wilde geven. (De kerk speelde die rol vroeger reeds). Daardoor konden, naast de 'happy few' ook de 'clever few' verder studeren en .... sociale promotie maken.

3. De omvorming van het 'Fonds der meest-begaafden' tot het 'Nationaal Studiefonds', waarbij de normen (om voor tegemoetkomingen in aanmerking te komen) stelselmatig versoepeld werden (cfr. het vervangen van het examen door het behalen van 60 % in het laatste jaar S.O.; het vervangen van de 60 %-grens door de 50 %-grens, enz.). Ook hier is de dubbele motivatie (aanboren van de reserves aan talent enerzijds, en het sociale motief anderzijds) nog aanwezig. Deze periode wordt ook gekenmerkt door de omnivalentiewet en door de spreiding van de instellingen voor secundair, hoger en universitair onderwijs (wat dit laatste betreft is natuurlijk de voorafgaande vernederlandsing ook uitermate belangrijk).

4. Het V.S.O

Uit onderzoek rond de participatie van de lagere sociale groepen en van meisjes aan het S.O. en vooral aan het universitair onderwijs, bleek dat deze drie voorafgaande operaties toch nog

niet volledig gelukt waren.

Nogal wat aandacht ging daarbij naar remmende kulturele factoren vanuit het gezin :

- lagere 'investeringsgeneigdheid' in lagere sociale groepen;
- neiging tot beperking van het statusverschil tussen ouders en kinderen.

Die remmende cultuur poogde men te compenseren door een andere structuur op te leggen aan het secundair onderwijs : een 'comprehensive' structuur : het V.S.O., waarin alle richtingen geïntegreerd worden (A.S.O., T.S.O., B.S.O.,...) en waarin de 'kulturele voorbeschiktheid' werd opgevangen door een gemeenschappelijke start waarin iedereen met alle vakken ('van latijn tot technologie') geconfronteerd werd. (Merk op : in deze fase speelt 'het aanboren van de reserves aan talent' al veel minder een rol. De argumenten werden overwegend sociaal).

5. De crisis leidt tot andere inzichten

Maar ook na het invoeren van het V.S.O. was de demokratiseringshemel nog niet bereikt.

De crisis deed de 'investeringsgeneigdheid' van de lagere sociale groepen zelfs afnemen. (Voor de meisjes speelt dit blijkbaar niet !).

Stilaan dringt echter het besef dat men twee dingen uit het oog verloren had, zich op.

- a) Tot nog toe was er altijd sprake (behalve in 1914) van individuele 'sociale promotie' : het werd als onrechtvaardig ervaren dat 'slimme armen' niet naar de universiteit konden (met o.a. ook een geleidelijke ontvolking van het T.O. tot gevolg).
- b) Tot nog toe had men de fout steeds buiten het onderwijs gezocht (financieel, spreiding instellingen, gezinskultuur,...)

Deze laatste fase wordt gekenmerkt door aandacht voor :

* Het collectief opkrikken van de groep met de laagste scholing (i.p.v. individuele kansen tot sociale promotie) :

- verlenging van de leerplicht
- versterking van het basisonderwijs
- 'projecten Lenssens' voor laaggeschoolde jonge werkløzen.

* De onderwijsendogene factoren :

- uitgaan van eigen leef- en waardenwereld van jongeren in beroepsonderwijs (idem alternerend leren, deeltijds leren, industrieel leerkontrakt,...) (=induktieve methode die reeds in de middenstandsopleiding vervat was).
- inbouwen van meer sociale vakken in lerarenopleiding
- (ook in vakken en in onderzoek; cfr. bijdrage J. Verhoeven tot dit kongres).

* Andere fenomenen die in eenzelfde lijn liggen, zoals :

- tweedekansonderwijs (B.T.K.-personeel + 'afstoffen' van de Centrale Examencommissie)
- (meer in het circuit van het vormingswerk :) de basis-educatie, het alfabetiseringswerk, enz.

Met die vijfde fase hebben we, geloof ik, bewezen dat ook in kristijd belangrijke (maar nog altijd beperkte) democratiseringsstappen kunnen gezet worden en dat de veelzijdige sociale ongelijkheid zelfs op nieuwe fronten kan bevochten worden.

Mutatis mutandis kan een en ander hiervan ook gelden voor het bestrijden van ongelijkheden op andere vlakken, bv. het inkomen en de sociale zekerheid. Het massaal verhogen van de uitkeringen is ook niet mogelijk. Integendeel zelfs. De essentie van de sociale zekerheid moeten we bewaren (zoals we de studiebeurzen enz. bewaard hebben). Bijkomende mogelijkheden moeten echter gericht worden naar de zwaksten (optrekken bestaansminimum bv.). Dit is een positief perspectief.

Een negatief perspectief is dat de consensus over een verdere ongelijkheden-uitschakelende politiek verdwenen is met de crisis. De pleidooien om de ongelijkheden te doen toenemen zijn onmiskenbaar aanwezig (daarmee spreek ik nog geen oordeel uit over de wenselijkheid daarvan) : pleidooien voor :

- het afremmen van de inleveringen van de aktieven ten voordele van de niet-aktieven;
- sektoriële in plaats van interprofessionele onderhandelingen;
- verminderen van de fiskale en parafiskale druk (o.m. vanwege de kaders).
- het 'vergroten van de eigen verantwoordelijkheid' (cfr. pensioensparen; dit is overigens moeilijk voor wie slechts 25.000 fr. per maand verdient...)

Belangrijk daarbij is dat we beseffen dat dit niet alleen een konflikt is over normen en waarden, maar ook een machtskonflikt : een konflikt tussen 'have's' en 'have-not's' : tussen aktieven en niet-aktieven; tussen sterke en zwakke sektoren; tussen hoge inko-

mens en lage inkomens, enz. waarbij de schaarste van arbeidsplaatsen een centrale rol speelt. Onder meer ook daarom is een herverdeling van de arbeid, in het perspectief van het bestrijden van sociale ongelijkheid, zo belangrijk.

(Vanuit mijn ervaringen merk ik overigens op dat met originele, aangepaste formules -ik geloof niet in 'rechtlijnige' formules die op een mathematische wijze voor iedereen moeten gelden- veel kan gebeuren op dat vlak).

Terloops wil ik ook opmerken dat dit geen discussie is die gevoerd wordt vanuit 'zuivere principes of theorieën'. Dat bleek uit de reacties op een (door een krant in de aandacht gebrachte) studie van ACV-ekonoom Wim Coumans, waarin uitgerekend werd hoeveel de gemeenschap geïnvesteerd had in een afgestudeerd universitair ingenieur, en waarin, in het kader van het 'herstel van de eigen verantwoordelijkheid', even geïnsinueerd werd de betrokkenen die investering te laten terugbetalen...

Alle grote pleitbezorgers van het verlagen van de fiskale druk kwamen toen plots in het geweer tegen dit voorstel... Maatschappelijke ongelijkheid en gelijkheid hebben te maken met normen, en met macht, én met de spreiding, de verdeling van de arbeid.

In dat perspectief is ook de permanente vorming van belang. Sinds een aantal maanden beschikken wij over een nieuwe wetgeving die de kredieturen omvormde tot 'educatief verlof'. Daarin is de mogelijkheid opgenomen dat werkgevers en werknemers van een sektor samen beslissen vormingsprogramma's op te zetten om de werkenden in staat te stellen 'bij te blijven' en zich door bedrijfsgerichte bijscholingen te handhaven. Ongetwijfeld wordt dit binnen de kortste tijd één van de belangrijkste toepassingsmogelijkheden van deze wetgeving, en dat is positief.

Toch moeten we ook zorgen voor het behoud van de andere invalshoek; de niet strikt bedrijfsgebonden permanente vorming. Het uitbouwen van een democratisch, voor iedereen openstaand en dynamisch 'onderwijs voor sociale promotie' is daarom essentieel. De huidige schoolpaktwetgeving -en het misbruik dat sommige groepen daar van maken- laat ons niet toe op dit vlak echte initiatieven te ontplooien. Ik verheer niet dat het scheppen van vormingsmogelijkheden voor wie daar recht op heeft, en het scheppen van een meer rechtvaardige en gelijke verdeling van kansen voor iedereen, mij dierbaarder is dan een schoolpaktologische regel die misbruikt wordt.

Bijscholing en voortdurende vorming is overigens ook noodzakelijk op universitair niveau. Als de universiteiten daar op inspelen, zie ik het trouwens mogelijk ervoor te zorgen dat de nakende daling van het studentenaantal niet vertaald wordt in een daling van de subsidiëring van de universiteiten. Ik geloof trouwens dat de

noodzaak tot her- en bijscholing zich zeker ook laat gevoelen in een fakulteit als de onze, waarvan de afgestudeerden op zeer verscheidene posities in de samenleving terecht komen. Indien wij bv. wensen dat een grotere sociale gelijkheid tot stand komt, dan is het noodzakelijk dat onze afgestudeerden min of meer op de hoogte blijven van recent onderzoek, bv. over de vraag hoe deze grotere gelijkheid kan bereikt worden, welke technieken daartoe falen en welke lukken, enz.

Met deze boodschap, met deze oproep, die gelijktijdig een woord van waardering inhoudt voor de Vereniging voor Sociologie, die dit kongres organiseerde, wil ik mijn uiteenzetting besluiten.

W. DUMON
Congresvoorzitter

Geachte Minister,
Geachte Rector,
Geachte Voorzitter van de VVS,
Geachte Voorzitter van de NSVA,
Dames en heren,
Collegae,

We zijn gekomen aan het einde van dit congres over sociale (on-)gelijkheid. In de eerste plaats zou ik bijzonder dank willen zeggen aan een ganse reeks mensen. Doch daar is - tijdens de slotreceptie - nog even gelegenheid voor. Toch past het om nu en hier speciaal dank te uiten aan een kleine specifieke groep. Immers, ons congres heeft, naar vorm, naar procedure, gewerkt met plenum-zittingen en sessies.

Het zou helemaal ongepast zijn om niet uitdrukkelijk dank en hulde te brengen aan de voorzitters van de sessievergaderingen die niet enkel vandaag (dan nog op een zaterdag) maar ook gisteren en vooral in de afgelopen maanden hebben gewerkt met deze werkgroepen. Het komt mij voor dat wat daar geproduceerd werd heel belangrijk is (zie o.m. het congresboek).

Deze opmerkingen zijn niet loutere vriendelijkheden, want uit deze lof volgt eigenlijk dat het totaal onmogelijk is om hier een reële synthese te brengen van de werkzaamheden van gisteren en deze morgen. Ik ben zo vrij geweest om elk van deze moderators gisteravond een klein huiswerk mee te geven en hen te vragen mij op drie regeltjes de synthese te bezorgen van de besprekingen in de sessievergaderingen. Uiteraard hebben zij, heel disciplinair, zoals sociologen zijn, dit onmiddellijk gedaan, met een blij hart en een licht gemoed. Ik heb gisteravond dat nog wat proberen

samen te vatten en er zijn drie punten die ik in deze wou naar voren brengen. Het zijn drie punten die, wanneer ze waardevol of bruikbaar zijn, mede door U allen naar voren zijn gekomen. Doch ik vrees dat U zich niet allen achter deze punten zult willen stellen. Dan moet U maar denken dat ze van mij alleen komen.

Wat zijn deze drie punten ? Het zijn in feite drie paradoxen en die paradoxen had ik al een stukje opgeschreven vóór het congres. Dit komt omdat ik ook het voorrecht had de teksten vooraf te lezen en te laten bundelen, teksten die U ook gekregen heeft.

1. Grotere (collectieve) gelijkheid brengt meer individuele ongelijkheid

Een eerste paradox. In de jaren zestig - en voor velen van ons zijn die jaren erg betekenisvol geweest op meer dan één wijze - luidde de kreet : "Gelijke kansen voor allen".

Ook in de hedendaagse sociologie - denk aan Boudon : "L'inégalité des chances", een boek dat we allen kennen - bestaat deze idee nog. In de jaren zestig was er een enorm blind geloof, een beetje naïef geloof in het scheppen van gelijke kansen voor allen. Meer nog, men dacht dat deze gelijke kansen automatisch grotere gelijkheid zouden teweegbrengen. Bijvoorbeeld door de toegang tot de universiteit te vergroten zag men de universiteit als een mobiliteitskanaal, ook de Rector heeft daar in zijn openingstoespraak op gewezen. Ik wijs met nadruk op de universiteit omdat toen hier in Leuven een boekje verschenen is onder de titel : "Ruimere kansen voor allen : spreiding van het universitair onderwijs in Vlaanderen"(*), waarin het geloof (we zijn een katholieke universiteit) bevestigd wordt dat de universiteit een lift was, een sociale lift, die bovendien niet zou haperen (wat soms wel eens gebeurt in universiteitsgebouwen).

(*) Ruimere kansen voor allen : spreiding van het universitair onderwijs in Vlaanderen. Antwerpen, Nederlandsche Boekhandel, 1964, 121 p.

In de jaren tachtig is het geloof in deze individuele toekomst en ontplooiing (meer en beter) vervangen door wat men noemt een inleveringspolitiek (minder en anders). Moge de inleveringspolitiek een conjunctureel verschijnsel zijn, de nadruk op "niet meer doch anders" is een structureel verschijnsel. Er bestaan zelfs partijen die daarop gegrondvest zijn.

Het belangrijke in deze overgang is niet zozeer, en zeker niet enkel, dat de nadruk, althans verbaal, verschoven wordt van kwantiteit naar kwaliteit, maar, in de context van dit congres, dat dit streven niet gebaseerd wordt op grond van individuele kenmerken en karakteristieken, maar dat de legitimering gebeurt op grond van categoriale kenmerken en karakteristieken. Dit is bijvoorbeeld duidelijk het geval bij de gehele retoriek inzake de zogenoemde inleveringspolitiek. Het heet dat de inleveringen, evenwichtig moeten gespreid zijn over de diverse bevolkingsgroepen. Hieronder verstaat men dan bv. de loontrekkenden tegenover de zelfstandigen, de ouderen tegenover de jongeren. Twee zaken staan hierbij aan de orde. De nadruk wordt verlegd van ten eerste, kansen (gelijkheid van kansen) naar (gelijkheid inzake) toebedeling; ten tweede, van het individu naar het collectief.

Deze verandering tussen zestig en tachtig betreft nochtans niet een ombuiging van wit naar zwart. Het zijn bewegingen die op elkaar liggen, zoals in de geologie lagen, over de tijd, op elkaar komen (of worden weggenomen).

Vandaar dat, zowel in onze sessie "Free Papers" als in de sessie "Onderwijs", als in wat hier ook deze voormiddag door het panel naar voren is gebracht, de nadruk sterk is blijven liggen op individuele kansen. Denk hierbij aan onderwijs, aan gezondheidszorg - er was zelfs een paper over gelijkheid inzake de dood, d.w.z. over gelijke kansen om dit produkt te verwerven. Daarnaast was, ook in onze debatten, een zeer sterk collectiviserende strekking.

2. Een tweede paradox : Grotere gelijkheid door emancipatie verwekt ook ongelijkheidseffecten

Zoals gesteld is het geloof in de individuele vooruitgang wat weggeëbd ten voordele van sterker streven naar emancipatie van groepen, bv. vrouwen : vrouwen-emancipatie, en, volgens sommigen onder ons, later gevolgd of te volgen door mannen-emancipatie.

De emancipatie heeft als gevolg dat er niet enkel meer gelijkheid komt tussen mannen en vrouwen maar ook, dat daardoor er een grotere differentiatie komt, een groot verschil tussen respectievelijk één-verdieners en twee-verdieners, waardoor de afstand vergroot tussen deze groepen. Die vergroting in sociale afstand is natuurlijk niet veroorzaakt door vrouwen maar door gewijzigde gezinssystemen. Veel belangrijker blijft de opmerking dat gelijkheid door verandering in één systeem op collectieve grondslag, invloed heeft op verdeling op individuele grondslag.

Wat ik hier wil illustreren is nog veel duidelijker naar voren gekomen in Waals-Vlaamse verhoudingen, een problematiek die ik hier niet wil aansnijden, omdat we daar al een congres over gehouden hebben.

Een belangrijker voorbeeld is wellicht nog de aangeklaagde en aan de kaak gestelde ongelijkheid tussen gelovigen en vrijzinnigen in onze samenleving. Hierbij zijn niet alleen materiële goederen, maar vooral immateriële goederen in het geding, bv. de verdeling van de zendtijd in de openbare omroep. De claim hierbij is dat deze immateriële zaken dienen te worden toebedeeld op grond van gelijkwaardig geachte levensbeschouwingen. Ook hier is het criterium niet het aantal individuen dat men achter zich heeft, de grootte van de achterban, maar wel heel duidelijk het belangrijk criterium van de groep waartoe men behoort, of de levensovertuiging die men aanleeft.

In de sectie "Macht" hebben we papers gekregen die sterk de nadruk leggen op ruil-mechanismen. En, inderdaad, ook tussen de groepen hierboven geschetst, zijn er duidelijk vormen van ruil te onderkennen. Zeker is dit het geval voor de emancipatiegedachte (inzake vrouwen-/mannen-emancipatie : mannen meer buitens-, vrouwen meer binnenshuis). In hoofdzaak echter betreft het hier niet zozeer ruil-mechanismen dan wel toebedeling, met name toebedeling door vaderlijke staat. De overheid dient gelijke porties te geven van materiële en immateriële goederen (bv. zendtijd) aan groepen die gelijkwaardig worden geacht, op gronden andere dan het aantal individuen.

3. Een derde paradox : streven naar grotere kwaliteit hier, kan betekenen mindere kwaliteit elders, en derhalve grotere ongelijkheid

Naast de verschuiving van individu naar collectief is er een grote verschuiving waar te nemen van kwantiteit naar kwaliteit. De

lucht, de ruimte, de basisvoeding zijn niet meer schaars naargelang van de kwantiteit maar naargelang van de kwaliteit.

De paradox die zich hierbij stelt is ook vandaag nog in het panel naar voren gekomen. De nadruk op kwaliteit hier ten onzent, kan maken dat we onze vervuiling exporteren. Dit wil niet enkel zeggen letterlijk, bv. de uitvoer van chemische afval, maar vooral dat gevaarlijke en milieubedreigende bedrijvigheid van hier naar andere delen van de wereld wordt verplaatst (Bhopal).

Niet enkel de Noord-Zuid verhouding maar de sociale ongelijkheid tussen landen en volkeren wordt nu duidelijker naar voren gebracht dan ooit. Deze laatste dimensie brengt sterk naar voren hoezeer wij gegaan zijn van de jaren zestig met nadruk op het individu naar nadruk op structuren, instellingen, en machtsverhoudingen. Het is daarom terug een paradox tot slot, dat in deze tijd, waar, uiteraard, de problemen geformuleerd worden op een intrinsiek sociologische wijze, er gedurende gans het congres, gisteren en vandaag kreten geslaakt zijn dat het "moeilijke tijden zijn voor sociologen".

Slot-paradox inzake "slechte tijden voor sociologen" in een tijd die om sociologische aanpak vraagt.

Hierover drie korte bemerkingen :

- 1) Een eerste is dat het moeilijke tijden zijn voor sociologen. Sociologie werd geboren in crisistijden en sociologen leven van rampen en crisissen in de samenleving.

Er is echter meer. Onze samenleving wordt erg complex. Wij hebben een zwakke wetenschap (naar techniek) maar als we iets hebben dan zijn het sterke verklaringsmodellen (theorie) waarmee we die complexiteit met liefde, aandrang, genegenheid en voldoening kunnen beschrijven. Bovendien, het is een platitude te stellen dat onze samenleving heel sterk evolueert. Ik kan niet anders dan dit onderlijnen daar deze veranderingen ook deze voormiddag in het panel heel sterk naar voren zijn gekomen en dat verschillende sessies, bv. deze inzake arbeid, bijna geheel gewijd waren aan verandering, zo o.m. de problematiek van flexi-time enz. Er is derhalve voor sociologen een grote toekomst weggelegd. Alleen bestaat er nog een probleem van de bezoldiging van die sociologen.

- 2) Droeve tijden voor sociologen, pessimisme.

Ik denk dat het een heel goede zaak is, of toch niet enkel een kwade zaak, dat de sociologie in de jongste tijden aan het

afvlakken is. We hebben het daar in Nederland, in Amsterdam, een gans congres over gehad, met name over de vervlakking van de sociologie : "van discipline naar domein" en dergelijke kreten meer. Toch denk ik dat de terugval van de sociologie ons zou kunnen toelaten ietwat meer kritisch te zijn op onszelf. Dat is ook vandaag gebleken in een paar secties waar onze methodologie heel serieus onder de loupe werd genomen. Het komt mij voor dat het niet geheel onnodig is een oproep te doen opdat sociologen iets serieuzer zouden zijn in de eigen vakbeoefening.

Ik heb hierover een heel speciaal punt, met name de verhouding tussen sociologie en beleid, verhouding die ook vandaag aan de orde is gekomen. En inderdaad, veel sociologisch onderzoek is beleidsgericht.

Het is hier niet de plaats, noch de tijd om dit thema uit te werken. Alleen wil ik hier nogmaals de stelling naar voren schuiven dat dit een heel moeilijke verhouding is, dat dit punt heel ernstig dient te worden genomen, en dat één van de voorwaarden om de sociologische produktie bruikbaar te maken voor de samenleving het ontstaan en de uitbouw is van specifieke inter-facing mechanismen.

3) Droeve toestanden voor sociologen.

De universiteiten van Antwerpen, Brussel, Gent, Leuven (in alfabetische volgorde) hebben er alle belang bij niet enkel samen te werken of mekaar minder te beconcurreren maar zich meer en meer bewust te worden dat een groot stuk van het onderzoek buiten de universiteit verschuift of naar instellingen gaat die tussen universiteit en samenleving zitten. Ik denk aan het HIVA, ik denk aan Mens en Ruimte, ik denk aan het Centrum voor Bevolkings- en Gezinsstudies. Het komt mij voor dat de departementen aan de universiteiten nog iets te veel de indruk hebben dat zij de sociologie bedrijven. Ik heb de indruk dat vele van de meer nieuwere ontwikkelingen en de aansluiting met nieuwere problematiek in de samenleving soms gebeurt in het buiten universitaire of in het para-universitaire kader, meer dan in het universitaire kader. Ik zou daarom willen besluiten voor onze vereniging met een oproep tot grote samenwerking tussen de sociologen waar zij ook mogen werkzaam zijn aan de universiteit of in wetenschappelijke instellingen buiten de universiteit. Wie mij kent zal weten dat dit niet een oproep is tot allemaal handje in handje lopen, maar wel tot onderling contact, eventueel tot discussie, als

het even zou kunnen tot polemiek. Ik moge U hartelijk danken voor uw aandacht.

F. COLSON

Opdrachthouder Wetenschappelijk Onderzoek

Mijnheer de minister,
Mijnheer de voorzitter,
Dames en Heren sociologen der lage landen,

Sociologen beginnen er stilaan doorheen te kijken wanneer iemand hen vertelt hoe verheugd hij is dat hij het woord mag voeren. Ze kijken er zelfs doorheen wanneer diezelfde komt verklaren dat het tot de geplogenheden behoort dat hij zegt verheugd te zijn het woordt te mogen richten tot ...

Derhalve zal ik dit niet doen, maar evengoed ben ik vereerd dat ik het woord tot U mag richten.

De wetten op de staatshervorming van 1980 hebben de bevoegdheid over het wetenschappelijk onderzoek gedeeltelijk overgedragen aan de gemeenschappen en gewesten.

Dat de wettelijke bepalingen, zeker met betrekking tot deze materie, dubbelzinnig en onduidelijk zijn en dat ze, naar de letter geïnterpreteerd, een operationele beleidsvoering onmogelijk maken, is genoegzaam bekend. Daarenboven dient men vast te stellen dat zij nog niet volledig ten uitvoer werden gelegd en de nationale regering heeft nagelaten de desbetreffende middelen integraal aan gemeenschappen en gewesten ter beschikking te stellen. Men constateert trouwens - en het Europese EUREKA-programma is hiervan een voorbeeld - een trend bij sommige nationale regeringsleden om initiatieven te nemen inzake wetenschappelijk onderzoek die tot de volledige bevoegdheid van de executieven behoren.

Dit alles heeft evenwel niet belet dat de Vlaamse Executieve in 1983 unaniem een aantal principes aanvaard heeft en deze - in toenemende mate overigens - benut als basis voor het uittekenen van haar beleid en het opzetten van adequate structuren en instrumenten.

Zonder exhaustief te willen ingaan op de maatregelen die de Vlaamse regering getroffen heeft moet ik toch kort even enkele basisprincipes benaderen en de rol van enkele instanties toelichten.

De Vlaamse Executieve heeft geopteerd voor het gecoördineerd wetenschapsbeleid waarbij, wat de uittekening ervan betreft, alle relevante actoren zullen worden betrokken. Daarnaast heeft de Vlaamse regering gestipuleerd dat dit wetenschapsbeleid niet enkel multi-disciplinair dient te worden uitgevoerd, maar ook, waar nodig of nuttig, multi-dimensioneel.

Dit laatste impliceert dat de mogelijke effecten van een stimulerend wetenschapsbeleid zich niet tot sectoriële effecten kunnen beperken, maar pay-off's dienen te hebben in de onderscheiden sectoren van het maatschappelijk en industrieel leven. Dit houdt uiteraard ook in dat, bij de uittekening van dit wetenschapsbeleid hiermee rekening wordt gehouden.

Het laatste principe dat ik kort wens aan te halen betreft de financiering van het wetenschappelijk onderzoek, waarbij een hogere rentabiliteit van de geïnvesteerde overheidsmiddelen wordt nagestreefd door enerzijds de financiële participatie te solliciteren van deze partners die een onmiddellijk voordeel halen uit het verrichte onderzoek en anderzijds, in principe althans de overheidsmiddelen onder vorm van renteloze terugvorderbare voorschotten ter beschikking te stellen. Een juiste toepassing van dit principe legt inderdaad de financiële verantwoordelijkheid voor investeringen in het wetenschapsdomein precies daar waar ze behoren te liggen, zijnde bij diegenen die voordeel halen uit deze investeringen.

De toepassing van dit principe houdt eveneens in dat het onderzoek, bestemd om het overheidsbeleid te adviseren, voor te bereiden en wat dies meer zij, zal blijven gefinancierd worden aan de volle 100 % van de onderzoekskost en zonder de clause van de terugvorderbaarheid.

Gestoeld op deze, en de andere principes, werden een aantal maatregelen getroffen: de oprichting van een Dienst Wetenschappelijk Onderzoek - binnenkort de Dienst Wetenschapsbeleid en Technologie - als coördinerend en adviserend orgaan in het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap; de geplande oprichting van de VLIWO en het FIOV, waardoor de financiële middelen voor het technologisch onderzoek worden samengebracht en de "beruchte" lokettenpolitiek werd vermeden; de oprichting van de V.R.W.B. als overkoepelend en wetenschapsbeleid- adviserend orgaan t.a.v. de Vlaamse Regering.

De multidisciplinaire en multidimensionele aanpak leidde tot de oprichting van de S.T.V., waarin de studie, informatieverzameling en -verspreiding in de coördinatie van het onderzoek inzake de

sociale gevolgen van nieuwe technologieën werd ondergebracht. Een verdere niet onbelangrijke realisatie, betreft de herstructurering van het C.B.G.S.

Dit centrum, een "erfenis" van de nationale overheid, werd bedacht met een Wetenschappelijke Raad, waardoor het mogelijk werd de inbreng van externe wetenschappelijke deskundigheid te optimaliseren. Het maximaliseren van de adequate tussen sociaal-wetenschappelijk onderzoek en de samenleving, de interfacing tussen onderzoek en beleid zal weldra een nieuwe kans krijgen door de installatie van een coördinatiecommissie waarin wetenschappers en beleids mensen - op diverse niveaus - de maatschappelijke relevantie en bruikbaarheid van uitgevoerd en gepland onderzoek zullen bespreken.

Tenslotte werd de rol en opdracht van het C.B.G.S. duidelijker gedefinieerd en werd de oneigenlijke taak van het C.B.G.S. met name : op te treden als herverdelend organisme van onderzoekskredieten gereallokeerd. Hierdoor krijgt het centrum de mogelijkheid zich volledig op het wetenschappelijk werk te concentreren, terwijl ook de "loketten-politiek" een beetje verder werd afgebouwd.

Laat mij tenslotte deze korte uiteenzetting - de overigens al te lang heeft geduurd - besluiten met te benadrukken dat het hier geschetste beeld fragmentair en onvolledig is en voornamelijk op het toegepast wetenschappelijk onderzoek betrekking heeft. Dit is, overigens, volgens de wet, de enige bevoegdheid van de Vlaamse Gemeenschap inzake wetenschapsbeleid. Dit belet evenwel niet dat er een konstante zorg bestaat het fundamenteel wetenschappelijk onderzoek niet in de verdrukking te laten geraken en een herstel van de beleidsmatige en de beheersmatige eenheid tussen T.W.O. en F.W.O. na te streven.

CONGRES 1985 : SOCIALE (ON)GELIJKHEID

Hoofdreferaten

MAATSCHAPPELIJKE ONGELIJKHEID :

EEN MOREEL SCHANDAAL ?

J. THURLINGS

Eénieder is van kindsbeen af vertrouwd met het verhaal van Robinson Crusoe, de man die na een schipbreuk moederziel alleen op een onbewoond eiland was aangespoeld en daar dank zij zijn grote inventiviteit een relatief comfortabel bestaan wist op te bouwen. Veel minder bekend - omdat dit in de kinderboekenversie van het verhaal niet vermeld staat - is de reden waarom Robinson Crusoe die zeereis, die zo onfortuinlijk zou eindigen, had ondernomen. Wat moest Robinson op zee ?

Welnu, Robinson Crusoe was op weg naar Afrika om daar slaven te halen voor zijn plantage in Brazilië. In de oorspronkelijke editie wordt dit feit zonder enige gêne vermeld. Als de hoofdpersoon zich, wat dit betreft, al ergens voor schaamt, dan is het daarvoor, dat hij zo dom is geweest om zelf op reis te gaan in plaats van die slaven doorgewoon in Brazilië te kopen op de plaatselijke slavenmarkt.

En toch is dit boek voor alles een moraliserend verhaal. De schipbreuk en de 28-jarige ballingschap op het onbewoonde eiland zijn uitdrukkelijk Gods straf voor een grote zonde die Crusoe heeft begaan en waarover hij, eenmaal tot inkeer gekomen, heel veel berouw heeft.

Maar wat is die zonde ? Die zonde is niet, dat hij het plan had opgevat om mensen in slavernij te voeren. Blijkbaar was dat de gewoonste zaak van de wereld. Zijn zonde was uitdrukkelijk een andere, namelijk, dat hij niet de raad en de wens van zijn vader had gevolgd, die hem erop had gewezen, dat het niet zijn roeping kon zijn om naar zee te gaan en avonturen te beleven, omdat hij integendeel door de voorzienigheid zelf bestemd was voor een leven 'in the upper station of lower life', waarmee bedoeld was de gevestigde Engelse middenstand.

Crusoe had dus geweigerd de voor hem bestemde plaats in de maatschappelijke hiërarchie in te nemen, en dat was een zonde die alleen door een zeer zware straf kon worden uitgeboet. Slaven houden en zelfs slaven halen had met deze zonde niets van doen. Slavernij is in die tijd - de eerste druk van het boek is van 1719 - nog (of weer) zozeer een vanzelfsprekendheid, dat er zelfs geen excuus voor hoeft te worden aangevoerd.

Zo leert ons dit verhaal weer eens te meer, dat maatschappelijke ongelijkheid, zelfs in de harde vorm van heer en slaaf, nog in de 18de eeuw niet algemeen als een moreel schandaal ervaren werd. De morele aanspraak, de morele imperatief, was veeleer een andere, en wel, ten eerste : de maatschappelijke ongelijkheid is door God gewild en dient dus door eenieder te worden geëerbiedigd. En ten tweede : aan eenieder is door de goddelijke voorzienigheid een bepaalde plaats in de maatschappelijke hiërarchie toebedacht; aan deze voorbestemming heeft eenieder dus te gehoorzamen.

Zeventig jaar later zal dit dubbele principe in Amerika en in Frankrijk worden aangevochten. Maar het zal voorshands nog niet verdwijnen. In de romans van Theodor Fontane vinden wij aan het eind van de 19de eeuw nog steeds het intacte bestel van een Pruisische Junkermaatschappij, waarin ongelijkheid troef is, ook al wordt zij door de socialisten bedreigd en staat Bebel als een boeman achter de coulissen. Bij Christine Brückner, Fontane's 'literarisches Enkelkind', kunnen wij tenslotte lezen, hoe dit traditionele bestel eigenlijk pas in 1945 met de komst van de Russische troepen in Pommeren definitief ten gronde gaat.

Het conservatieve maatschappijbeeld

'Robinson Crusoe' van Defoe, 'Der Stechlin' van Fontane en 'Jauche und Levkojen' van Brückner zijn de betrekkelijk willekeurig gekozen voorbeelden van een maatschappij-opvatting die in haar oorspronkelijke, traditionele versie dan al op enkele resten na mag zijn uitgestorven, maar die getransformeerd in de gesecculariseerde vorm van het hedendaags conservatisme opnieuw floreert.

Dit gesecculariseerd conservatisme stelt, dat, ten eerste, mensen nu eenmaal verschillend van aard en intellectuele begaafdheid geboren worden, en dat deze aanleg, tezamen met de aan- of afwezigheid van de onvervangbare 'gute Kinderstube', vanaf de vroegste kindsheid de mensen differentieel geschikt maakt voor de diverse posities in het maatschappelijk systeem, dat, ten tweede, noodzakelijk hiërarchisch van karakter is.

Het conservatisme, in zijn traditionele, maar ook in zijn geseculariseerde vorm, vindt men ideaaltypisch beschreven in de beschouwingen die Tönnies aan het begrip 'Gemeinschaft' heeft gewijd (Tönnies, 1887, 1931). Eén van de kenmerken van die 'Gemeinschaft' is haar geleding in standen die 'samenwerken als organen of ledematen van een lichaam dat zij vormen en dragen en waardoor zij worden gevoed' (1931, p. 617). Standen vervullen elk dus een eigen functie binnen het 'Gemeinschafts'-organisme. Er is een 'Wehrstand', een 'Lehrstand' en een 'Nährstand'. De benamingen zijn typerend voor de principieel functionalistische oriëntatie die in het samenlevingsbeeld van de 'Gemeinschaft' opgesloten ligt.

Echter, met deze functionele differentiatie is nog niet veel gezegd over de hiërarchische verhouding tussen de standen. Om de preciese plaats in die hiërarchie ziet Tönnies dan ook zich een min of meer permanent dispuut tussen de standen afspelen. Maar, al is de mogelijkheid van onenigheid over de onderling hiërarchische verhoudingen een gegeven, tot het wezen van de 'Gemeinschaft' behoort in ieder geval dat er een hiërarchie dient te bestaan, met name in de zin van een gezagshiërarchie, een 'Herrschafts' betrekking. In het conservatisme vindt men volledig terug wat Tönnies als de basis van de Herrschaft beschouwt. Die basis ziet hij in het vaderschap: 'So begründet das Vätertum am reinsten die Idee der Herrschaft im gemeinschaftlichen Sinne: wo sie nicht Gebrauch und Verfügung zum Nutzen des Herrn bedeutet, sondern Erziehung und Lehre als Vollendung der Erzeugung' (1979 (1887) p. 9). Weliswaar is aan de vaderlijke heerschappij eerst die van de moeder en van moeders broeder voorafgegaan. 'Aber weil die Herrschaft des Mannes in Kampf und Arbeit als die zweckmässigere sich bewährt ... so ist die väterliche Herrschaft allgemeine Form des Kultur-Zustandes' (1979 (1887), p. 9-10). Prototype voor de ongelijkheid in de Gemeinschaft is dus de verhouding tussen de vader en al degenen die aan zijn autoriteit en aan zijn zorgen zijn toevertrouwd. Deze fundamentele, op de paternale relatie gebaseerde ongelijkheid reikt dan ook door de standenstructuur heen tot in veel diepere lagen van het sociaal organisme. Zij reikt uiteindelijk tot in de laag van de verhouding der geslachten. Deze diepste laag van de maatschappelijke ongelijkheid zal pas in de twintigste eeuw, dus lang nadat het proces van emancipatie uit de standenstructuur een aanvang had genomen, onder het spervuur van de feministische beweging komen te liggen. Niet voordat de heerschappij van de man overwonnen is, zal men kunnen zeggen, dat er een eind is gekomen aan de maatschappelijke ongelijkheid. Maar ook daarna blijft het de vraag of het ooit zover zal komen.

Ongelijkheid en democratie

Zover zijn wij voorlopig in ieder geval nog niet. Niet alleen de vrouwenemancipatie, ook de emancipatie uit de stratificatieverhoudingen blijkt maar moeizaam te verlopen. Het jaar 1776 had in Amerika, en het jaar 1789 had in Frankrijk weliswaar een omwenteling gebracht die het einde van het traditionele bestel scheen in te luiden. Maar dat met deze omwenteling de ongelijkheid niet door gelijkheid vervangen werd, en nog steeds niet vervangen is, dat is een feit dat met monotone regelmaat als conclusie uit de sociologische onderzoeken op dit gebied naar voren treedt.

In het recente verleden heeft met name de effectloosheid van de externe democratisering in het onderwijs de bezorgde aandacht van onderzoekers en beleidsmensen getrokken. Een verwijzing naar de mobiliteitsstudie van Lipset en Bendix uit 1959 en, vooral voor wat de verhouding tussen onderwijs en sociale ongelijkheid betreft, naar die van Boudon uit 1974, volstaat om dit te illustreren.

Beide behoren tot het beste wat er op het gebied van inhoudelijk relevant sociologisch onderzoek gepresteerd is. Zou men desondanks een punt van kritiek moeten formuleren, dan zou men hooguit kunnen zeggen, dat het onderliggende beleidsmotief van een zekere eenzijdigheid getuigt. De indruk wordt althans gewekt, dat de opheffing van de ongelijkheid de enige opgave is, waarvoor een democratische samenleving zich gesteld ziet.

De vraag die ik thans daarom aan de orde wil stellen, is of maatschappelijke ongelijkheid in een democratische wereld zonder meer als een moreel schandaal ervaren wordt. Is die ongelijkheid een ergerlijk feit, waarvoor men zich schaamt en dat men liefst ontkent als men tot de klasse der bevoordeelden behoort, en dat men met morele verontwaardiging bestrijdt als men opkomt voor de 'underdog'? Deze vraag is niet met een massief ja of neen te beantwoorden. Wel kan gezegd worden dat de maatschappelijke ongelijkheid sinds de opkomst van het verlichtingsdenken, en met name binnen het democratisch bestel dat daarna het aanzien heeft gekregen, haar vanzelfsprekendheid definitief verloren heeft. Sinds de declaratie van de rechten van de mens moet de ongelijkheid haar gelijk bewijzen.

Daarmee is echter niet gezegd dat haar dit gelijk nooit wordt gegund. De moderne mens lijkt maar weinig op de leerling van Rousseau, die zijn vrijheid restloos overlevert aan de gemeenschap, teneinde daarbinnen in nieuwe onschuld herboren als gelijke met al zijn broeders en zusters te delen in de macht en in de goederen van het Gemeenebest. Er zijn geen overtuigende tekenen

dat sinds Rousseau de mensen elkaars gelijken willen zijn. In ieder geval worden de ontwikkelingen in de recente geschiedenis heel wat begrijpelijker als men ervan uitgaat, dat de moderne mens niet tegen ongelijkheid is, maar dat hij alleen maar niet de mindere van een ander wil zijn, en dat is heel wat anders. Tegen het verwerven van een hogere positie wordt aanzienlijk minder vaak bezwaar gemaakt. Aldus verschijnt de maatschappelijke gelijkheid in het moderne denken als de keuze voor het minste van twee kwalen. Als men niet de meerdere kan zijn, als men niet kan opstijgen naar het begeerde hogere niveau, dan haalt men de top naar beneden en kiest voor gelijkheid.

Die gelijkheid als tweede keuze zien wij althans in de tweede helft van de 18 eeuw, en vervolgens in de 19de eeuw de inzet worden van een politieke strijd waarin de welvarende burgerij via een soort van coalitie met 'het gewone volk' protest aantekent tegen de hegemonie van vorst en adel in het Ancien Regime. Datzelfde gelijkheidsideaal wordt dan ook reeds in de 'Declaration des droits de l'homme et du citoyen' aan banden gelegd, met name doordat het via de garantie van de particuliere eigendom in balans wordt gebracht met de belangen der welvarende burgerij. Gelijkheid blijkt daar dan ook niets anders te betekenen, dan dat eenieder in rechten gelijk is, en dat er dus geen juridische privileges bestaan. Het betekent allerm minst dat de maatschappelijke hiërarchie zou moeten verdwijnen.

Het eerste artikel van de 'Declaration' verklaart dat alle mensen 'vrij en gelijk in rechten zijn geboren en zullen blijven'. Artikel 4 omschrijft het recht op vrijheid in liberale zin : 'Het recht om alles te doen wat de ander niet schaadt'. Artikel 17 is aan het recht op eigendom gewijd : 'De eigendom is een onschendbaar en heilig recht waarvan niemand mag worden beroofd, tenzij het wettelijk omschreven algemeen belang dat eist en onder voorwaarde van een rechtvaardige en vooraf bepaalde schadeloosstelling'. Het behoeft geen betoog, dat dit artikel alleen interessant is voor wie iets bezit. Door Touchard is er dan ook terecht op gewezen, dat deze tekst gezien moet worden in het licht van de strijd van de hoge burgerij tegen de vorst, die tot dan toe als de eigenaar van de natie had gegolden, en tegen de met hem verbonden geprivilegieerde eerste en tweede stand. Tegen deze congsi, zo'n 200.000 mensen omvattend, werd nu door de burgerlijke elite een nieuwe macht in het veld gebracht, namelijk heel de rest van het Franse volk, zo'n 25 miljoen, onder de naam van derde stand of kortweg 'citoyens'. In werkelijkheid ging het om de belangen van de burgerlijke top (Touchard, 1965, p. 458 e.v.).

Ongelijkheid in het liberalisme

Wat er in feite gebeurde, was dat de oude op standsprivileges gebaseerde ongelijkheid werd vervangen door een nieuwe, die op eigendom berustte. De legitimatie van deze nieuwe ongelijkheid speelt in de hedendaagse discussies nog steeds een grote rol. Zij vindt haar wortels in de liberale maatschappijleer van de Fysiocraten en de Schotse moralisten.

Haar grondgedachte is, dat maatschappelijke verhoudingen marktverhoudingen zijn, of de vrucht daarvan, en dat de maatschappelijke ongelijkheid de uitkomst is van de ruilprocessen die zich op de markt voltrekken.

De specifieke basis van de liberale ethiek is daarmee echter nog niet aangewezen. Immers, het zojuist genoemde marktmodel is op zichzelf ethisch neutraal. Men treft het dan ook eveneens elders aan, met name bij de tegenpool van het liberalisme, te weten bij het egalitarisme, de maatschappij-opvatting die zo aanstonds onze aandacht zal vragen. Het specifieke verschil tussen egalitarisme en liberalisme is precies gelegen in hun onderscheiden ethische stellingnamen, dus in legitimiteitsoordelen over wat zich afspeelt op die markt. En die onderscheiden legitimiteitsoordelen, negatief in het eerste geval, positief in het tweede, gaan vervolgens als motiverende kracht een rol spelen in de onderscheiden verwachtingen omtrent de dynamiek van het marktgebeuren zelf.

Immers, een maatschappij gebaseerd op de grondformule van individuele vrijheid en gelijkheid in rechten, maar met behoud van de particuliere eigendom, kan volgens de egalitarist slechts resulteren in een onrechtvaardige ongelijkheid, die juist door haar morele onaanvaardbaarheid noodzakelijk zal leiden tot verzet en uiteindelijk tot haar eigen vernietiging. Diezelfde grondvorm is daarentegen voor de liberaal de basis van een verdeling die weliswaar in ongelijkheid resulteert, maar die niettemin als legitiem kan gelden, en die dus ook geen aanleiding geeft tot morele protesten.

Wat zijn de argumenten voor dit liberale legitimiteitsoordeel. In eerste instantie zal de ongelijkheid door de liberaal als legitiem worden aangemerkt, als zij voortvloeit uit een (in vrijheid gesloten) contract, bijvoorbeeld tussen werkgever en werknemer. Men zou dit het legalistische moment in de liberale maatschappijvisie kunnen noemen: Het hier geldende adagium luidt 'pacta sunt servanda'.

In tweede instantie, en hier raken wij de kern, berust het liberale standpunt op het principe van de individuele vrijheid als een

waarde op zich zelf, hetgeen inhoudt dat de partijen in de markt geen particuliere verplichtingen hebben t.o.v. elkaar, voorafgaand aan de ruilovereenkomst. Het enige waaraan zij gebonden zijn, is aan het stelsel van voor allen gelijkelijk geldende spelregels. Hun onderlinge relatie is dus universalistisch, niet particularistisch. De maatschappelijke ongelijkheid geldt dan ook als legitiem, zolang zij het gevolg is van het vrije spel van vraag en aanbod. Door het marktmechanisme wordt de prestatie die de individuen bereid zijn te leveren, beloond overeenkomstig de behoefte die er aan die prestatie in de maatschappij bestaat. Het gaat om een in vrijheid bewezen dienst en wederdienst. In deze gedachtengang past de idee, dat het legitiem geacht kan worden als de prijs voor een prestatie, behalve door de kosten voor de producent, bepaald wordt door de nood van de vragende partij. Men is immers tegenover elkaar tot niets verplicht en in die zin vrij.

Maar hoe groot is die vrijheid als dit spel van vraag en aanbod zich tussen ongelijken voltrekt? Op dit punt wordt in het ideaaltypische (!) liberalisme een clausule ingevoerd die, door haar strategische belangrijkheid, naast het vrijheidsbeginsel als het tweede kardinale punt in de liberale moraal kan gelden. Het vrije spel van vraag en aanbod leidt tot een legitieme verdeling, ook al is die ongelijk, onder voorwaarde dat er tussen de partners een initiële gelijkheid bestaat. De één mag bij de aanvang niet sterker zijn dan de ander. De ongelijkheid wordt hier dus gerechtvaardigd, voorzover zij de beloning is voor een prestatie die geleverd werd in een vrije competitie waaraan de deelnemers met gelijke kansen zijn begonnen. In de liberale moraal - nogmaals: in haar ideaaltypische vorm - wordt het principe van de vrijheid op de markt dus verbonden met het beginsel van de 'equal opportunities'. Gelijkheid aan de start, bijvoorbeeld in de scholingskansen, ongelijkheid aan de finish.

Hoe men zich dat moet voorstellen, is door C. Wright Mills geschetst in zijn beschrijving van - en ik laat in het midden of dit wens of werkelijkheid was - de vroege agrarisch-ambachtelijke samenleving in de Verenigde Staten, waar vrije boeren en ambachtslieden met allemaal ongeveer evenveel, of zo men wil even weinig, rijkdom zich beijverden om hun bezit te vergroten (vgl. Mills, 1951). Het is het beeld van een sober, hard werkend - en recht-schappen - volk, waar vrijheid en gelijkheid heersen en waar eigendom als de vanzelfsprekende vrucht van de eigen arbeid geldt.

Of dit werkelijkheid geweest is, laat ik voor rekening van C. Wright Mills. Dat het in ieder geval geen werkelijkheid meer is, weet iedereen. En eveneens weet iedereen, dat dit niet in de laatste plaats te wijten is aan het feit, dat ongelijkheid aan de

finish telkens voor de volgende generatie ook ongelijkheid aan de start moet betekenen. Zijn vrijheid en gelijkheid al moeilijk te verzoenen, in combinatie met de eigendom wordt het een explosief mengsel. In deze dubbele tegenspraak, die tussen vrijheid en gelijkheid enerzijds en die tussen gelijkheid en eigendom anderzijds, ligt het ethische probleem van het liberalisme.

Daarbij voegt zich dan nog een complicatie die samenhangt met de meerduidigheid van het woord 'prestatie', dat nu eens verwijst naar de kwaliteit van het feitelijk gepresteerde, dan weer naar het belang dat in het algemeen aan de betreffende soort van prestatie wordt toegekend. Het punt is nu, dat de ongelijkheid in de moderne maatschappij slechts zeer gedeeltelijk kan worden opgevat als de onderscheiden beloning voor de onderscheiden kwaliteit van het concreet gepresteerde. De slechtste chirurg geniet immers doorgaans een hoger inkomen en prestige dan de beste slager. In het algemeen kan worden gezegd, dat in de moderne samenleving de inkomens sterker correleren met de aard van de beroepen, dan met de kwaliteit van wat door de individuele beroepsbeoefenaren wordt gepresteerd. Kan ook deze ongelijkheid nog rechtvaardig worden genoemd ?

Op dit punt in de discussie ziet men de liberaal 'uitwijken' naar een functionalistische redenering. De ongelijkheid die met de beroepenstructuur, alias met de arbeidsdeling, gegeven is, heet dan legitiem indien en voorzover zij correspondeert met de onderscheiden functionele importantie der diverse beroepen. De chirurg vervult een belangrijkere maatschappelijke functie dan de slager. Men hoeft geen vegetariër te zijn om met deze stelling in te stemmen (cgl. Jogland, Berlin 1959). Het huwelijk tussen liberalisme en functionalisme, dat aldus tot stand komt, wordt geïllustreerd door de stelling van Talcott Parsons, luidende dat volgens het algemene waardensysteem van de moderne (Amerikaanse) samenleving maatschappelijke ongelijkheid als legitiem wordt opgevat als zij, ten eerste tot stand gekomen is - Parsons zegt letterlijk 'gewonnen wordt' - op basis van gelijke kansen, en ten tweede als de onderscheiden beloningen voor de onderscheiden 'statussen en prestaties' gerechtvaardigd kunnen worden in termen van hun onderscheiden 'functional contribution to the development and welfare of the society' (Parsons, 1977, p. 341).

De verwantschap tussen liberalisme en functionalisme lijkt op het eerste gezicht minder intiem dan die tussen functionalisme en conservatisme. Het is zelfs min of meer gebruikelijk om het functionalisme van een conservatieve 'bias' te beschuldigen zo men al niet vlakweg zegt dat het functionalisme de ideologie der conservatieven is (vgl. Dahrendorf, 1968, p. 242-263). En als men

let op het holistisch-hiërarchisch maatschappijmodel dat eigen is aan het conservatisme, dan zal men inderdaad het conservatisme eerder functionalistisch noemen dan het liberalisme, waar de maatschappij primair een nominalistisch begrip is en althans in eerste instantie wordt opgevat als de somming van alle individuen die in hun streven naar eigen belang elkaar tegenkomen. Vandaar ook dat ik hierboven mij heb laten verleiden om van een 'uitwijkmanoeuvre', weliswaar tussen aanhalingstekens, te spreken.

Niettemin bestaat er ook tussen liberalisme en functionalisme een zeer nauwe relatie. Of anders gezegd : naast het conservatieve functionalisme bestaat er ook een liberaal functionalisme. De verbindingslijn loopt via het intermediair van ideeën omtrent de zelfregulerende kracht van het marktmechanisme, en dus van de hele maatschappij, zoals die door Mandeville en Adam Smith geformuleerd zijn.

Volgens Mandeville worden in dit marktgebeuren 'private vices' omgezet in 'public benefits'. De sleutel voor dit mirakel is volgens Smith precies gelegen in het feit dat het vrije spel van krachten op de markten van goederen, diensten en kapitaal, spontaan moet leiden tot een stelsel van arbeidsdeling, in het algemeen tot een sociaal systeem, dat veel meer welvaart voor allen produceert. Welnu, als het geheim schuilt in het sociaal systeem, dan is het in ieders belang dat dit systeem zo goed mogelijk functioneert. Voor dit optimale functioneren is nodig dat de belangrijkste taken zo adequaat mogelijk worden vervuld, en daarvoor is weer nodig dat zij door het vooruitzicht op hoge beloningen zo aantrekkelijk mogelijk worden gemaakt. Maatschappelijke ongelijkheid is derhalve zelf een functioneel vereiste. Alleen daardoor immers wordt de adequate vervulling van taken met een grote verantwoordelijkheid of die een lange vooropleiding vergen, gegarandeerd. Aldus vindt dit betoog, dat door de liberaal Smith was aangevangen, zijn voltooiing in de functionalistische stratificatietheorie van Davis en Moore (K. Davis en W. Moore, 1969, p. 47-53). Blijkbaar passen dus ook liberalisme en functionalisme naadloos in elkaar.

Ongelijkheid en egalitarisme

Wat in de ogen van de liberaal als de rechtvaardige beloning voor een vrije prestatie wordt aangemerkt, geldt in het egalitaire maatschappijbeeld als het product van uitbuiting en chantage. Een van de eerste expliciteringen van deze derde maatschappijvisie is te vinden in het werk van Rousseau. Voor hem geldt de maatschappelijke ongelijkheid zelfs zonder meer als de wortel van alle kwaad waaraan de geciviliseerde mensheid laboreert.

De oorsprong van deze ongelijkheid is gelegen in met name twee maatschappelijke instituties, namelijk in de eigendom en in de staat die zich door natuurrecht-filosofen zoals Hobbes van een schijnlegitimatatie heeft voorzien (Discours, p. 164-177). De aldus beschermde soevereine macht loopt allengs uit op despotisme. Daarmee is de cirkel gesloten. Opnieuw heerst, zoals in den beginne, alleen het recht van de sterkste, en dus een nieuwe natuurstaat, die zich van de eerste in deze ongunstige zin onderscheidt dat de eerste de natuurstaat in zijn zuiverheid was, terwijl de nieuwe de kwalijke vrucht is van een 'excès de corruption' (Discours, p. 191). Een weg terug naar de gelukkige oer-toestand is er niet. Hoe kan de mens dan ontsnappen aan dit nieuwe nulpunt, waar slechts ongelijkheid en onvrijheid heerst? Dat kan alleen, zo zegt Rousseau, als het individu bereid is zichzelf zonder reserve over te leveren, niet aan andere individuen, maar aan de gemeenschap als zodanig. Door zichzelf volledig weg te schenken worden alle mensen weer gelijk en hervinden zij hun vrijheid als deelhebbers aan de 'volonté générale' (contrat social, p. 361).

In feite behoren de geschriften van Rousseau tot de voornaamste ideologische bronnen van het politieke radicalisme. De nadruk ligt dan ook voornamelijk op de gelijkheid in politieke zin. Hoe de verdeling der economische goederen eruit moet zien, is een vraag die ternauwernood beantwoord wordt. En wat de politieke gelijkheid betreft, die blijkt bij Rousseau de premie te zijn voor wie het avontuur van de directe democratie met succes heeft beëindigd. Zoals bekend is dat geluk weinigen beschoren.

Naast interessante punten van overeenkomst tussen Rousseau en Marx ligt hier dan ook het grote verschil van de economische processen. Doelwit van de aanval is hier niet primair de staat, maar de maatschappij, die door de eigen dynamiek van het marktmechanisme, steunend op de particuliere eigendom van de produktiemiddelen, steeds meer in twee antagonistische klassen zou worden opgesplitst. De verdeling van de welvaart komt niet tot stand als resultaat van een sportieve wedstrijd met gelijke kansen. Zij wordt integendeel voornamelijk bepaald door de handicaps en voordeelpunten waarmee men aan de start verschijnt, en die het rechtstreekse gevolg zijn van het liberaal-kapitalistische bestel zelf. Die handicaps en voordeelpunten zijn namelijk gelegen in de eigendomsrelatie met betrekking tot de produktiemiddelen. Door deze eigendomsrelatie wordt de verhouding tussen de klassen een uitbuitingsrelatie.

De ongelijkheid die in dit bestel zit ingebakken, mist elke legitimatie en moet dus radicaal worden opgeheven. Dit kan alleen

door de vernietiging van alle institutionele obstakels waardoor de gelijke beschikkingsmacht over de produktiemiddelen voor allen wordt belemmerd. De produktiemiddelen zijn zelf de vrucht van menselijke arbeid. Dus komen zij aan alle arbeidende mensen gelijkelijk toe. De goederen die door de produktiemiddelen worden voortgebracht zullen dus eveneens over allen gelijk dienen te worden verdeeld, waarbij alleen gelet mag worden op de onderscheidenheid van behoeften.

Zo althans luidt het aanvankelijke credo van het Marxistische egalitarisme : Gelijkheid op alle fronten, met geen andere beperking dan die van het behoeftenprincipe. Maar het is bekend dat de politieke praktijk inmiddels niet alleen bij sociaal-democraten, maar ook bij 'orthodoxe' Marxisten geleid heeft tot de invoering van verdere clausuleringen. Was bij Marx zelf de ongelijkheid van inkomens reeds een secundair probleem - de angel zat immers in de eigendom van de produktiemiddelen - in Sovjet Rusland werd het streven naar inkomensgelijkheid in de dertiger jaren door Stalin zelfs veroordeeld als een kleinburgerlijke afwijking, en werd de regel 'aan ieder overeenkomstig zijn behoefte' officieel vervangen door 'aan ieder overeenkomstig zijn arbeid' (Rostow, p. 102).

De verdeling naar behoeften - het oorspronkelijke egalitaire principe - is daarmee verschoven naar een utopische toekomst, waarin het communisme de mensen zozeer zal hebben veredeld dat zij geen behoefte meer hebben aan incentiva zoals beloningen in geld en prestige, en ook zonder deze bereid zijn de benodigde prestaties te leveren. Voorlopig, zo zegt de socialistische ideoloog, zijn wij zover nog niet, en moet het inkomensniveau worden bepaald door de waarde van de gepresteerde arbeid. In feite komt dat neer op de erkenning, dat ook in een egalitaire maatschappij het functioneren van het systeem een of andere graad van (economische) ongelijkheid noodzakelijk maakt.

Illustratief voor de manier, waarop in socialistische landen gedacht wordt over het verschijnsel van de ongelijkheid binnen een egalitair bestel, over haar onontkoombaarheid en over haar legitimiteitsbasis, is hetgeen de Poolse socioloog Wesolowski daarover in 1966 geschreven heeft : Ook in het socialistische systeem, zo zegt Wesolowski, worden de goederen ongelijk verdeeld, en het principe dat de basis vormt van deze ongelijke verdeling, ligt besloten in de formule 'aan ieder overeenkomstig zijn arbeid' (Wesolowski, p. 123). Daarmee, zo vervolgt hij, is echter een structurele contradictie van belangen tussen de beroepsgroepen met verschillende inkomens geïmpliceerd in het socialistische systeem, en deze contradictie kan niet worden overwonnen, tenzij door de overgang van het socialistische naar het communistische systeem, waar de verdeling beheerst zal worden door het behoeftenprincipe (p. 124).

Een extra moeilijkheid is nog dat er voorshands nog weinig objectieve indicatoren beschikbaar zijn voor de meting van de bedoelde kwaliteit van de arbeid. Nodig zijn indicatoren voor het vereiste opleidingsniveau, de complexiteit van de arbeid, en het niveau van de vereiste zelfstandigheid en risico bij de besluitvorming. Zolang deze criteria niet via objectieve indicatoren eenduidig zijn geoperationaliseerd, blijft het uiterst moeilijk vast te stellen, of de feitelijke ongelijkheid inderdaad in overeenstemming is met het principe 'voor ieder overeenkomstig zijn arbeid' (p. 124-125).

Van meer fundamentele betekenis is de clausulering die door Wesolowski vervolgens wordt aangebracht : Binnen het socialisme, zo zegt hij, vigeren twee andere principen waardoor het principe 'voor ieder overeenkomstig zijn arbeid' wordt ingeperkt. Ten eerste is daar het beginsel, dat aan zwak geschoolden een minimum inkomen moet worden gegarandeerd; eenieder dient immers van een bepaald welvaartsniveau verzekerd te zijn. De consequentie is dus dat zwak geschoolden, in het algemeen mensen die eenvoudig werk verrichten, meer krijgen dan hun arbeid rechtvaardigt, en dat anderen dus minder zullen krijgen dan hun op grond van hun arbeid toekomt. In feite gaat het hier om een eerste aanzet in de richting van een verdeling volgens het behoeftenbeginsel (p. 125-126).

Niet minder belangrijk is de tweede inperking : De ontwikkeling van nieuwe, produktieve en belangrijke sectoren van de economie, bv. in de zware en chemische industrie, gaat gewoonlijk gepaard met hogere lonen in deze sectoren. Een electricien in een textielfabriek zal daarom minder verdienen dan zijn collega-electricien in een olieraffinaderij, hoewel zij beiden hetzelfde werk doen. De rechtvaardiging voor deze 'inter-sector contradictie' ligt in het onderscheid tussen belangen op korte en belangen op lange termijn. De ontwikkeling van nieuwe industrieën zal op lange termijn tot een hoger nationaal inkomen voeren en dus ook tot een hoger inkomen voor de electricien in de textielfabriek. Niettemin, zo erkent Wesolowski ruiterlijk, blijft het de vraag, of hetzelfde lange termijn-effect niet ook bij gelijke lonen bereikt had kunnen worden (p. 126).

Er is echter nog een ander argument voor hogere lonen in nieuwe sectoren. De stichting van nieuwe sectoren is namelijk niet mogelijk zonder arbeidsmobiliteit. De werknemer moet van werkring veranderen, vaak ook van woonplaats, en bovendien zal hij niet zelden nieuwe bekwaamheden moeten aanleren. Dit zijn allemaal offers die een compensatie via een hoger loon rechtvaardigen (Wesolowski, p. 127).

Het compensatiemotief dat hier door Wesolowski zo betrekkelijk terloops werd ingevoerd, heeft een grote populariteit gekregen in het denken zoals men dat in de zeventiger jaren in sociaal-democratische kringen veelvuldig tegenkwam. De grondgedachten was dat arbeid niet primair verstaan moet worden als een prestatie die hoger loon verdient naarmate er meer vraag naar is - hoe hoger de nood, des te hoger de prijs - maar als een inspanning die een hoger loon rechtvaardigt naarmate zij meer moeite kost. Ongelijkheid geldt dan dus als legitiem voorzover zij de honorering is van ongelijke inspanning.

In dit verband is door De Galan de term 'compenserende inkomensverschillen' ingevoerd, waarmee bedoeld zijn verschillen die 'hun oorzaak vinden in de omstandigheden waaronder het inkomen wordt verworven of de offers waarmee de inkomensverwerving gepaard gaat, bijv. lawaai, stank, vuil, ongemakkelijke houding, ... arbeidstijd, inspanning, studie, onzekerheid, verantwoordelijkheid'. De Galan's concept werd in 1975 door de regering Den Uyl overgenomen in de 'Interim Nota Inkomensbeleid', waar als algemeen principe de fundamentele gelijkwaardigheid van alle mensen wordt gehuldigd, en vervolgens als één van de weinige aanvaardbare inkomensverschillen het compenserende wordt opgevoerd. Daarmee is met name bedoeld het inkomensverschil op grond van inspanning en offers, waaronder de lengte van het produktieve leven en tot op zekere hoogte verantwoordelijkheid en risico-aanvaarding (Hermkens en Van Wijngaarden, p. 13-14).

Terzijde zij erop gewezen, dat deze sociaal-democratische beleidsprincipes zich wonderwel verdragen met een stelling uit de ruiltheorie van George Homans, luidende dat de verdeling van de netto-inkomens als rechtvaardig wordt ervaren, indien zij recht-evenredig is met de variatie in gepleegde investeringen (Homans, 1961, p. 75).

Al met al levert het egalitaire denken over ongelijkheid, zoals dat tot uitdrukking komt in het adagium 'aan ieder overeenkomstig zijn arbeid', een beeld op dat in hoge mate gekenmerkt wordt door ambigüiteit. Enerzijds immers geldt maatschappelijke ongelijkheid hier als gerechtvaardigd voorzover zij gericht is op de compensatie van ongelijke inspanningen - als tenslotte de vereffening heeft plaats gevonden, is iedereen dus weer gelijk -, maar anderzijds wordt maatschappelijke ongelijkheid gerechtvaardigd genoemd, wanneer de verhoging van de algemene welvaart, of nog breder geformuleerd : het welzijn van de gemeenschap, daarom vraagt. In feite komt dit laatste neer op de erkenning dat ook in een egalitaire maatschappij - afgezien van de utopische eindfase - het functioneren van het systeem niet zonder ongelijkheid kan. De

verwantschap tussen deze manier van denken en de functionalistische stratificatietheorie van Davis en Moore is dan ook zonder veel moeite aan te wijzen.

Maar ook als Davis en Moore door de egalitarist worden bestreden, blijkt die kritiek niet om de impliciete of expliciete erkenning heen te kunnen, dat de één of andere vorm van maatschappelijke ongelijkheid een functionele noodzaak is. Om dat duidelijk te maken zullen wij Wesolowski's kritiek op de stratificatietheorie van deze beide functionaristen wat nader bezien.

De hoofdstelling van Davis en Moore luidt, zoals bekend, dat stratificatie een functioneel vereiste en derhalve een universeel kenmerk van iedere normale samenleving is. Welnu, deze stelling, aldus Wesolowski, wordt door de beide auteurs beargumenteerd in een motivatietheorie die er als volgt uitziet : 1. Alle mensen streven naar een hoog inkomen en een hoog prestige als naar de uiteindelijke doelwaarden waarin hun leven zijn hoogste vervulling vindt. 2. Voor het sociale systeem is het anderzijds van levensbelang, dat de mensen bereid moeten worden gevonden om rollen met een grote verantwoordelijkheid of die een zware en langdurige opleiding vereisen, te aanvaarden en adequaat te blijven vervullen. 3. Dat nu is alleen maar mogelijk als aan die belangrijke rollen de belofte van extra grote beloningen in termen van inkomen en prestige worden verbonden. Opleiding en verantwoordelijkheid (alias beslissingsmacht) worden aldus de middelwaarden via welke de mensen hun doelwaarden (hoog inkomen en hoog prestige) kunnen bereiken (Wesolowski, p. 91-94).

Tegen deze theorie voert Wesolowski aan, dat doelwaarden cultureel variabel zijn en dat opleiding en verantwoordelijkheid (of beslissingsmacht) in andere culturen dan die van het kapitalistische Amerika, vaak niet als middel-, maar juist als doelwaarden gelden. Onderzoek in Polen zou hebben aangetoond dat dit daar reeds in hoge mate het geval is voor wat de opleiding betreft, en dat men anderzijds van mening is, dat inkomensverschillen klein moeten blijven. Kortom, in Polen is opleiding een doelwaarde, inkomen een middelwaarde.

Welnu, als dat zo is, dan is het niet nodig een hoog inkomen en een hoog prestige in het vooruitzicht te stellen voor degenen die bereid zijn posities met grote verantwoordelijkheid en een hoog opleidingsniveau te bekleden, want die posities zijn dan om zichzelf wille begerenswaardig. Blijkbaar is ongelijkheid van inkomen en prestige dan dus geen functioneel vereiste (Wesolowski, p. 95). Wel zal de prestigehiërarchie niet geheel verdwijnen, maar het lijkt aannemelijk, dat zij in de toekomstige (commu-

nistische?) maatschappij niet meer als allocatiemechanisme functioneert, maar louter gereduceerd zal zijn tot een epifenomeen van de rollenstructuur waarin de doelwaarden van opleiding en verantwoordelijkheid (of beslissingsmacht) geïncorporeerd zijn (Wesolowski, p. 96-97).

De vraag of het door Wesolowski aangevoerde empirisch materiaal, afkomstig van Pools opinie-onderzoek, toereikend is om zijn conclusies te dekken, kan hier gevoeglijk buiten beschouwing blijven. Belangrijker is het feit dat zijn kritiek uitsluitend gericht is tegen de stelling dat ongelijkheid van inkomen en prestige een universeel functioneel vereiste zou zijn. Intussen erkent hij wel de noodzaak van ongelijke opleidings- en beslissingsmacht, en voorts de waarschijnlijke onontkoombaarheid van een prestigehiërarchie als epifenomeen van de opleidings- en machtshiërarchieën.

Wat de beslissingsmacht betreft, doet hij dat zelfs met evenzoveel woorden : Sociale organisatie is een functioneel prerequisite van het sociale leven, immers het sociale leven is van nature groepsleven. De ontwikkeling van de sociale arbeidsdeling binnen de groep leidt onvermijdelijk tot de opkomst van bevelsposities. Om zijn betoog tegen elke verdenking van heterodoxie te vrijwaren beroept Wesolowski zich hierbij op een uitspraak van niemand minder dan Friedrich Engels : "De afschaffing van de autoriteit in de grootschalige industrie staat gelijk met de afschaffing van de industrie zelf" (Wesolowski, p. 98).

De ervaring, aldus Wesolowski, met socialistische maatschappijconstructies geeft aanleiding tot de veronderstelling, dat daarbinnen (dus binnen het socialistisch bestel) zich alle typen van organisatorische substructuren zullen ontwikkelen (industriële ondernemingen, service-instellingen, sociale en culturele organisaties) en dat parallel daaraan algemene organisatorische structuren tot ontwikkeling komen die de functies van planning, coördinatie en controle vervullen. Macht, zo besluit Wesolowski letterlijk, zal altijd ongelijk verdeeld zijn (Wesolowski, p. 99). Al is er volgens Wesolowski dus geen reden om de economische ongelijkheid, in de zin van inkomensongelijkheid, als een universeel functioneel vereiste aan te merken, dan wordt daarmee de noodzaak van een autoriteitshiërarchie niet ontkend. En deze ongelijkheid wordt groter naarmate er, zoals in de socialistische maatschappij, meer te bewaken valt. Uit Wesolowski's betoog valt aldus te concluderen, dat naarmate de economische ongelijkheid afneemt, de noodzaak van controle en bijgevolg de machtsongelijkheid zal toenemen. Niet voor niets besteedt Wesolowski dan ook veel aandacht aan de statusdiscrepanties die daardoor in een

socialistische wereld ontstaan en aan de toenemende kritiek op de autoriteit die uit één en ander voortvloeit (p. 129).

Aldus wordt ook de egalitarist tenslotte willens nillens gedwongen de maatschappelijke ongelijkheid, op zijn minst in de vorm van machtsongelijkheid, als een functioneel vereiste en dus als een onontkoombaarheid te erkennen. En zo staan daar dan de drie opposanten, de conservatief, de liberaal en de egalitarist, 'bien étonnés de se trouver ensemble' in de acceptatie van maatschappelijke ongelijkheid als een functionele noodzaak. En dat is in ieder geval heel iets anders dan een moreel schandaal.

De moralistische fictie

Maar deze gemeenschappelijke acceptatie brengt de drie partijen niet dichter bij elkaar. Wel fungeert het functionalisme als de sluis waarlangs liberalen en egalitaristen, als zij hun doel hebben bereikt, tot conservatieve posities kunnen overgaan. Maar als liberalen of egalitaristen gaan denken en handelen als conservatieven, is er geen reden meer hen nog langer liberaal of egalitarist te noemen. Zij zijn dan zoals zij zich gedragen : conservatief. En hun gedrag zal vervolgens het verzet oproepen van nieuwe liberalen of nieuwe egalitaristen.

Van een integratie van de drie is evenwel geen sprake. Hun gemeenschappelijk functionalisme biedt weinig uitzicht op een ontwikkeling in de richting van een grotere consensus. De moeilijkheid is namelijk, dat we hier met drie ethische stelsels te doen hebben die ieder voor zich compleet zijn, fundamenteel van elkaar verschillen, bij exclusiviteit de waarheid pretenderen te bezitten en dus op grond van deze pretentie de beide andere als vals moeten afwijzen. Met andere woorden, de conservatief, de liberaal en de egalitarist gaan ieder voor zich ervan uit dat hun ethiek aanspraak maakt op algemene geldigheid. Dit gegeven zijnde kan er maar één de ware leer zijn. Een discussie tussen de drie wordt daardoor tot een debat van doven.

Wij stoten hier op de paradoxale situatie, dat de legitimiteitsdiscussie, die in het maatschappelijke leven zo'n belangrijke rol schijnt te spelen, juist door het gezag van het legitimiteitsargument tot onverzoenlijke posities leidt. De paradox bestaat hierin, dat legitimiteit op zich zelf de hechtste basis voor een institutioneel bestel vormt, maar dat een discussie over legitimiteit de partijen steeds verder uit elkaar drijft. De achtergrond van deze paradox is gelegen in wat ik de moralistische fictie zou willen noemen. Ik bedoel daarmee het volgende : de

sociale strijd neemt de vorm aan, niet alleen van een conflict tussen partijen met tegenstrijdige belangen, maar ook van een debat over legitimiteit waarin ervan wordt uitgegaan, dat er een algemeen fundament van hiërarchisch geordende ethische principes bestaat, dat door ieder redelijk mens, ongeacht zijn positie in de maatschappij, moet worden erkend. Als dat zo is, neemt de legitimiteitsdiscussie de vorm aan van een reeks syllogismen die tenslotte uitmonden in een conclusie die voor allen bindend is. Wie dan toch nog weigert met die conclusie in te stemmen, onmaskert door die weigering zichzelf als perfide.

Dit nu is een fictie, en wel omdat zo'n gemeenschappelijke universele ethiek niet bestaat, of althans niet bekend is. Wat in de empirische werkelijkheid bestaat is een drietal elkaar uitsluitende ethische stelsels die elk voor zich universaliteitswaarde claimen. Alle drie de hier genoemde partijen - aan hun interne verdeeldheid ga ik gemakshalve voorbij - ontwikkelen ethische stelsels die onderling onverzoenlijk zijn omdat zij geconstrueerd werden vanuit specifiek verschillende perspectieven op de maatschappelijke werkelijkheid. Die perspectieven corresponderen aan de onderscheiden posities welke in deze maatschappelijke werkelijkheid worden ingenomen. De gevestigde elite in het Ancien Regime heeft een ander perspectief op de maatschappelijke werkelijkheid, en dus een andere ethiek, dan de opkomende burgerij die haar naar de kroon steekt, en deze laatste verschilt in perspectief en ethiek weer van degenen die in de 19de eeuw de klasse van het proletariaat vertegenwoordigen.

Het woord 'verschil' is overigens te zwak om de verhouding tussen deze drie ethische stelsels tot uitdrukking te brengen. Het gaat om onderlinge strijdigheid. Deze strijdigheid vloeit voort uit het feit dat men, al naargelang men een andere maatschappelijke positie inneemt, een perspectief op de werkelijkheid heeft dat reden geeft tot een keuze in een dilemma, die precies strijdig is met de keuze welke men in een andere maatschappelijke positie zou maken. In feite gaat het om een keuze in de dilemma's van gelijkheid en ongelijkheid, van vrijheid en gelijkheid, en van vrijheid en orde.

In de wentelgang van de geschiedenis zullen de diverse ethische stelsels elkaar corrigeren. Maar precies omdat het hier om keuzen in dilemma's gaat, zal iedere correctie een nieuwe eenzijdigheid impliceren. Elke nieuw ontwikkelde ethiek brengt dan ook weer haar eigen moeilijkheden voort, die slechts door een volgende, evenzeer positioneel gebonden en dus eenzijdige ethiek gecorrigeerd kunnen worden.

Of er progressie zit in die voortgaande strijd, weet ik niet. Dat de sacraliteit van het ethische argument die strijd gemakkelijk verscherpt en hem aldus van tijd tot tijd doet escaleren tot op een niveau waarop geen vreedzame regeling meer mogelijk is, leert de geschiedenis. Wellicht is het één van de voornaamste taken van de beleidvoerder ervoor te zorgen, dat deze escalatie zo veel mogelijk voorkomen wordt.

Maar over wat de beleidvoerder doen moet, zijn anderen meer tot oordelen bevoegd. Voor hen ruim ik bij deze dan ook gaarne mijn plaats.

BIBLIOGRAFIE

Boudon, R., Education, opportunity and social inequality, New York/London, 1974.

Brückner, C., Jauche und Levkojen, Ulstein Verlag, z.j.

Defoe, D., The life and adventures of Robinson Crusoe (1719), Harmondsworth, 1965.

Dahrendorf, R., Pfade aus Utopia, Arbeiten zur Theorie und Methode der Soziologie, München, 1968.

Davis, K. en W. Moore, Some principles of stratification, in : Bendix en Lipset (eds), Classe, status and power, London, 1969, p. 47-53.

Fontane, Th., Der Stechlin, (1899), Goldmann Verlag, z.j.

Hermkens, P. en P. van Wijngaarden, Inkomensongelijkheid en rechtvaardigheidscriteria, 's-Gravenhage, 1977.

Homans, G., Social behavior, its elementary forms, London, 1961.

Jogland, H.H., Ursprünge und Grundlagen der Soziologie bei Adam Ferguson, Berlin, 1959.

Lipset, S.M. en R. Bendix, Social mobility in industrial society, Berkeley and Los Angeles, 1959.

Mandeville, B., The fable of the bees, or private vices, public benefits (1724), Harmondsworth, 1970.

Mills, C., Wright, White collar. The American middle classes, New York, 1951.

Parsons, T., Equality and inequality in modern society, or social stratification revisited, in : idem, Social system and the evolution of action theory, New York, 1977, p. 321-380.

Rostow, W., The dynamics of soviet society, New York, 1954?

Rousseau, J.J., Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes, in : Oeuvres complètes, tome III, Bibl. de la Pleiade, 1964, p. 111-240.

Rousseau, J.J., Du contrat social, ou principes du droit politique, o.c., p. 349-472.

Smith, A., The wealth of nations (1776), Harmondsworth, 1970.

Tönnies, F., Gemeinschaft und Gesellschaft : Grundbegriffe der reinen Soziologie (1887), Darmstadt, 1979.

Tönnies, F., Stände und Klassen, in : A. Vierkandt (Hrsg.), Handwörterbuch der Soziologie (1931), Stuttgart, 1959, p. 617-638.

Touchard, J., Histoire des idées politiques, Paris, 1965.

Wesolowski, W., Classes, Strata and Power (1966), London, 1979.

SOCIALE ONGELIJKHEID ALS OBJECT VAN SOCIAAL BELEID

EEN SOCIOLOGISCHE BENADERING

F. LAMMERTYN

Inleiding

In zijn studie : "The strategy of equality. Redistribution and the social services." komt J. Le Grand via onderzoek van de sociale voorzieningen die in Groot-Brittannië zijn uitgebouwd op het vlak van de gezondheidszorg, het onderwijs, de huisvesting en het openbaar vervoer tot de conclusie. "Overall it is difficult to avoid the implication that the strategy of promoting equality through public expenditure on the social services has failed. It has failed to achieve full equality of whatever kind for most of the services reviewed. In those areas where data are available it has failed to achieve greater equality over time; and, in some cases, it is likely that there would be greater equality if there was no public expenditure on the services concerned." (Le Grand, J., 1982 : 132).

Hoe is het bij ons gesteld met de relatie tussen sociale (on)gelijkheid en sociaal beleid ? Geldt datgene wat J. Le Grand schrijft over de Britse situatie ook voor de Belgische (Vlaamse) situatie ? Kunnen zijn conclusies worden veralgemeend naar andere sociale voorzieningen zoals het geheel van maatregelen dat resorteert onder de sociale zekerheid en het welzijnswerk ? Kortom, met deze bijdrage willen we nagaan of en in welke mate de overheid er via haar vele sociale uitgaven in geslaagd is de primaire inkomensongelijkheid tussen individuen/huishoudens en de gevolgen ervan op de onderscheiden levensterreinen weg te werken, respectievelijk te milderen.

De behandeling van deze probleemstelling valt uiteen in twee delen. Het eerste deel wil een synthetisch overzicht geven van de belangrijkste onderzoeksbevindingen terzake. In het tweede deel wordt vervolgens gepoogd voor deze bevindingen een sociologische verklaring te geven.

I. Sociale gelijkheid als object van sociaal beleid. De onderzoeksbevindingen

Wie zich voorneemt een antwoord te geven op de daarnet geschetste probleemstelling ziet zich van meetaf aan geplaatst voor een aantal vragen.

Een eerste vraag betreft het begrip sociale gelijkheid. Willen we vaststellen of en in welke mate de overheid er via haar sociale uitgaven in slaagt (meer) sociale gelijkheid te bevorderen, dan hebben we een maatstaf nodig; dan hebben we een operationele vertaling nodig van het begrip sociale gelijkheid. Uit de literatuur terzake blijkt dat dit op vele wijzen kan gebeuren. Zo wordt door de onderzoekers van het Centrum voor Sociaal Beleid (Deleeck, H., e.a., 1983) nagegaan wie participeert (het al dan niet opnemen van een voorziening) aan het onderwijs en aan een ganse reeks sociale voorzieningen en hoe het, ten tweede, gesteld is met de verdeling van de omvang van het opgenomen profijt (het bedrag of de kostprijs van de opgenomen voorziening). In een min of meer gelijkaardige studie zetten V. George en P. Wilding (1984 : - 66-117) de uitgaven van de Britse overheid op het terrein van onderwijs, gezondheidszorg, huisvesting, arbeid en inkomen af tegen drie gelijkheidsconcepties, m.n. gelijkheid in de toegang tot voorzieningen ("equality of access") waarbij zij dan vooral oog hebben voor de geografische spreiding van voorzieningen; gelijkheid qua gebruik ("equality of use") waarbij ze de vraag stellen naar de mate waarin verschillende sociale groepen gebruik maken van sociale voorzieningen en gelijkheid qua uitkomst ("equality of outcome") waarmee zij zich de vraag stellen naar de verdeling van het voordeel dat gehaald wordt uit het gebruik van voorzieningen. Een nog ruimere rubricering van de wijze waarop sociale gelijkheid kan fungeren als beleidsobjectief of van de wijze waarop het gelijkheidsbevorderend effect van beleidsmaatregelen kan worden gemeten vinden we bij J. Le Grand (1982). Hij maakt een onderscheid tussen kostengelijkheid ("equality of cost"), gelijkheid in het gebruik van voorzieningen ("equality of use"), gelijkheid qua uitkomst of resultaat ("equality of outcome"), gelijkheid in de verdeling van de overheidsuitgaven voor een of andere voorziening ("equality of public expenditure") en gelijkheid van finaal inkomen ("equality of final income"). Alsof dit alles nog niet voldoende is, is daar tenslotte nog de notie kansengelijkheid ("equality of opportunity"), een notie die vooral ter sprake komt i.v.m. het onderwijs en die bij verschillende auteurs een andere inhoudelijke opvulling krijgt. Terzake wijst o.a. J. Verhoeven (1984) op een conservatieve, een liberale en een egalitaire - zelf nog op te splitsen in een sociaal georiënteerd verbeteringsegalitarisme enerzijds en een marxistisch

verlossingsegalitarisme anderzijds - interpretatie van het begrip. Sociale gelijkheid als beleidsobjectief kan dus blijkbaar heel veel beteken. In wat volgt zal de relatie tussen sociale (on)gelijkheid en sociaal beleid worden behandeld met behulp van de vijf door J. Le Grand onderscheiden interpretaties van het begrip.

Wie een antwoord wil geven op de bovenvermelde vraag wordt ten tweede geconfronteerd met het feit dat overheidsuitgaven voor een of andere sociale voorziening kunnen worden geëvalueerd - en dit voor alle dimensies van het begrip - op de mate waarin zij een volledige dan wel een grotere gelijkheid bewerkstelligen. De eerstgenoemde maatstaf is gemakkelijker te hanteren dan de tweede, maar het is ook een maatstaf die zelfs de meest fervente egalitarist niet altijd alsdusdanig zal hanteren. De laatstgenoemde maatstaf daarentegen is veel minder radicaal maar die heeft dan als nadeel dat men, om uitspraken te kunnen doen een vergelijkingspunt nodig heeft, een of andere verdeling tegen dewelke de geobserveerde verdeling kan worden afgezet. Mogelijke kandidaten voor een dergelijke distributie zijn dan de distributie van het betrokken verschijnsel in het verleden en de distributie die momenteel zou bestaan mocht het actuele beleid drastisch worden gewijzigd of stopgezet. Het ligt voor de hand dat de eerstgenoemde vergelijking gemakkelijker door te voeren is dan de tweede, ofschoon ook deze heel wat moeilijkheden van methodologisch-technische aard met zich meebrengt. In wat volgt staat de vraag naar de mate waarin het sociaal beleid volledige sociale gelijkheid heeft weten te realiseren voorop. Waar het statistisch materiaal het toelaat zal eveneens worden gepoogd uitspraken te doen over de mate waarin meer of minder sociale gelijkheid is verwezenlijkt.

Een derde vraag die men bij het onderzoek naar de relatie tussen sociale gelijkheid en sociaal beleid ontmoet is de vraag: "gelijkheid tussen wie?". Ook hier staan meerdere mogelijkheden open. De meest frequent gebruikte opdeling in dit verband is deze tussen individuen of huishoudens behorende tot verschillende sociale klassen, een opdeling die dan meestal geoperationaliseerd wordt aan de hand van indicatoren als inkomen, beroep en opleiding en heel zelden aan de hand van de klassepositie in de eigenlijke zin van het woord (zie in dit verband: Stolzman, J., Gamberg, H., 1974; Wright, E.O., 1977, 1982; Kerstholt, F., Luyckx, R., 1982; Kerstholt, F., 1984). Uiteraard zijn er daarnaast nog vele andere opdelingen te maken zoals geslacht, leeftijd, godsdienst, ethnische groep ... Voorts kan in ditzelfde verband een onderscheid worden gemaakt tussen de sociale mogelijkheden op individueel vlak en collectieve ongelijkheden, en tussen individuele en territoriale ongelijkheden.

In wat volgt zullen we ons beperken tot het sociaal beleid en de sociale ongelijkheid tussen inkomens- en socio-professionele categorieën.

Bij wijze van inleiding op dit eerste deel dringt zich tenslotte een vierde bedenking op, een bedenking die alle vorige doorkruist of, beter gezegd, kleurt. De drie vragen waarover daarnet sprake - welke maatstaven ?, volledige gelijkheid of meer gelijkheid ?, gelijkheid tussen wie ?, - zijn vragen die kaderen binnen de maatschappelijke discussie over sociale gelijkheid en sociale rechtvaardigheid; een discussie met als inzet bestaande uitingen van sociale ongelijkheid als rechtvaardig of als onrechtvaardig te definiëren. Zo is er een ruimere maatschappelijke consensus om van ongelijkheden "aan de start" te stellen dat ze onrechtvaardig zijn dan van ongelijkheden "aan de finish". Op een gelijkaardige wijze is de vraag of het sociaal beleid niet enkel méér, maar een volledige gelijkheid bewerkstelligt slechts in de ogen van sommigen een legitieme vraag. Zo ook zal hij die wil nagaan in welke mate bijvoorbeeld het onderwijsbeleid de gelijkheid tussen alle individuen bevordert en niet enkel tussen de individuen met een - op een of andere wijze gemeten - min of meer gelijke mate van geschiktheid voor het volgen van een bepaald onderwijsniveau of onderwijstype en daarom pleit voor zekere vormen van positieve discriminatie, van sommigen gegarandeerd het verwijt krijgen een egalitarist te zijn, en dat is dan voor die sommigen bepaald geen compliment.

Kortom, de vragen die aan de basis liggen van deze bijdragen zijn geen louter technische vragen. Op deze o.i. erg centrale thematiek wordt in de loop van deze uiteenzetting nog terug gekomen. Eerst zullen nu de verschillende wijzen waarop gelijkheid kan fungeren als object van sociaal beleid verder worden uitgewerkt en geïllustreerd aan de hand van het empirisch materiaal dat hierover beschikbaar is betreffende de Belgische situatie.

A. Sociaal beleid en gelijkheid qua kosten

Een eerste maatstaf om het gelijkheidsbevorderend effect van sociale beleidsmaatregelen te meten is de gelijkheid qua kosten. Bij deze interpretatie van het begrip sociale gelijkheid wordt nagegaan of de overheidsuitgaven voor een bepaalde sociale voorziening dermate gealloceerd zijn dat alle relevante individuen of huishoudens eenzelfde, in relatieve termen gedefinieerde, private kost hebben per eenheid voorziening die zij gebruiken. De term kosten kan verwijzen naar de geldmiddelen die men moet

uitgeven en/of de tijd die men moet besteden om van een voorziening gebruik te maken of, nog algemener, naar de opofferingen die men zich tengevolge van die besteding moet getroosten. Een in dit verband frequenter gebruikte maar minder nauwkeurige term is de term toegangsgelijkheid.

Hoe is het in België (Vlaanderen) nu gesteld met die kostengelijkheid? In welke mate is het zo dat behoefte eerder dan individuele (bv. gezinsinkomen) of structurele (bv. de geografische distributie van een bepaalde voorziening) factoren de toegang tot voorzieningen bepalen? Tal van maatregelen op het vlak van het onderwijs, de gezondheids- en welzijnszorg, de sociale huisvesting enz. zijn ingegeven vanuit deze finaliteit en hebben de kostenongelijkheid ongetwijfeld sterk gereduceerd. Niettemin zijn er op al deze terreinen nog tal van indicaties van een in dit opzicht blijvende sociale ongelijkheid.

Met betrekking tot de gezondheidszorg wijst J. Van Langendonck (1985 : 7) er vooreerst op dat wie behoort tot de categorie van de 'nog niet beschermde personen' in het kader van de terugbetaling van gezondheidszorgen procentueel meer bijdraagt op zijn (laag of onbestaand) inkomen dan mensen die een gewoon loon of inkomen verdienen. Ten tweede toont hij aan hoe er een kostenongelijkheid aanwezig is in het feit dat de wet niet alle gezondheidszorgen terugbetaalt. Meer in het bijzonder heeft hij het dan over de beperkingen die de jongste 10 jaar aan bepaalde prestaties werden opgelegd om te besparen op het budget van de ziekteverzekering. Terzake verwijst hij dan naar het niet terugbetalen van orthodontie en tandprothesen (behalve in uitzonderlijke gevallen), wat betekent dat deze vormen van tandverzorging voor de lagere inkomens bijna uitgesloten zijn; naar de recente indeling van geneesmiddelen is vier categorieën waardoor een belangrijke groep geneesmiddelen volledig en het overgrote deel voor 25 tot 50 % van de prijs ten laste van de verzekerde komen, wat voor chronisch zieken en bejaarden een zeer zware belasting kan vormen; naar de kinesitherapie, die voor chronisch zieken vaak van groot belang is en waarin meer en meer beperkende maatregelen zijn getroffen, zodat de kosten steeds meer ten laste van de patiënt komen. Wat het effect van de remgelden betreft wijst M. Deleeck (1983 : 289) erop hoe deze in de gezondheidszorg een rol blijven spelen voor die gezondheidszorgen (prothesen, technische acten, verplegershulp en vooral kinesitherapie) die niet uitsluitend door strikt geneeskundige noodzaak bepaald worden. Uit ander door hem geciteerd onderzoek komt eveneens naar voren dat een stijging van het persoonlijke aandeel in de kostprijs van de gezondheidszorgen tot een vermindering van het verbruik leidt en dat een algemene verhoging van de remgelden in de eerste plaats een ongunstige weerslag zou hebben voor de lagere inkomenscategorieën.

Deze kostenongelijkheid blijkt ook een grote rol te spelen in de sociale eigendomsverwerving van een woning. Onderzoek (Deleeck, H., e.a., 1983 : 358) heeft uitgewezen dat de kopers van collectief gebouwde woningen en meer nog de individuele bouwers met premie relatief meer tot de hogere en zelfs tot de hoge inkomenscategorieën behoren. Ter verklaring wordt dan gewezen op het feit dat de feitelijke toegangsdrempel voor de sociale eigendomsverwerving zeer hoog ligt (grond-, bouw-, lenings- en fiscale kosten) zodat men noodzakelijk over hoge eigen middelen moet kunnen beschikken. In vergelijking hiermee is de premie zelf relatief laag; aldus wordt hij door kandidaat - eigenaars veeleer als bijkomend voordeel meegenomen dan dat hij mindervermogenende potentiële eigenaars in staat zou stellen eigenaar te worden. De inkomensgrenzen zelf liggen zeer hoog : zij laten drie vierde van de bevolking toe in principe van de premie te genieten (met de verhoging van 1982 is dit zelfs 94 % geworden).

Voorts manifesteert die kostenongelijkheid zich in de relatie van de onderscheiden socio-professionele en inkomenscategorieën tot het onderwijs en met name dan het hoger onderwijs. Deze kostenongelijkheid wordt voor een deel gecompenseerd door het stelsel van de studietoelagen, maar gezien de veeleer geringe selectiviteit ervan, slagen deze er blijkbaar niet in - zo financiële tegemoetkomingen dit überhaupt al kunnen - de socio-culturele barrières die een verdere democratisering belemmeren, weg te werken.

B. Sociaal beleid en participatiegelijkheid

Sociale gelijkheid als object van sociaal beleid kan ten tweede worden geïnterpreteerd in de zin van participatiegelijkheid, van gelijkheid in het gebruik of de consumptie van sociale voorzieningen. De overheidsuitgaven voor een bepaalde sociale voorziening worden hier getaxeerd op de mate waarin alle relevante individuen er in gelijke mate gebruik van maken. Hier luidt de stelling dat de overheidsuitgaven voor een bepaalde sociale voorziening dermate gealloceerd moeten worden dat de hoeveelheid van een voorziening gebruikt door alle relevante individuen dezelfde is. (Le Grand, J., 1982 : 14).

Over de mate waarin de Belgische overheid erin slaagt dit gelijkheidsobjectief te realiseren zijn we vrij goed geïnformeerd. Heel in het kort wordt er in wat volgt een overzicht gegeven van de belangrijkste vaststellingen terzake betreffende het onderwijs, de sociale huisvesting, de gezondheidsvoorzieningen en de voorzieningen op het terrein van de cultuur en de recreatie.

Wanneer we abstractie maken van het lager onderwijs, waar uiteraard nog geen sprake is van een sociale selectie naar participatie (er treedt wel een selectie op naar vertraging en prestatieniveau - cfr. punt C) dan komen uit de vele onderwijsparticipatiestudies de volgende conclusies naar voren :

- Op het niveau van het secundair onderwijs wijzen tal van onderzoeksgegevens (Billiet, J., 1977; Verbrugghe, B. & Dulaing, L., 1977) op de relatie tussen sociale herkomst en studiekeuze. Ons beperkend tot het traditionele type (Type II) van secundair onderwijs blijkt dat naarmate de beroepscategorie van de vader stijgt, meer geopteerd wordt voor de algemene humaniora en hierbinnen meer voor de klassieke richting. Het tegenovergestelde doet zich ook bij dalende beroepscategorieën : dan komen de kinderen meer terecht in de richtingen van het beroeps- en technisch onderwijs. Wanneer we de schoolprestaties in het zesde leerjaar van het lager onderwijs in de analyse betrekken dan zet dezelfde trend zich door : in elke schoolprestatie-categorie gaan meer kinderen uit de hogere sociale milieus naar de humaniora en meer kinderen van ongeschoolde arbeiders naar het technisch onderwijs.
- Wat betreft de participatie aan het HOBu kwam het Centrum voor Sociaal Beleid (1981) tot de vaststelling dat de participatie stijgt met het gezinsinkomen, met de socio-professionele categorie en het onderwijsniveau van de vader. Nagenoeg de helft van de HOBu-participanten behoort tot de hoogste drie inkomensdecilen en er doet zich een gevoelige ondervertegenwoordiging voor van jongeren uit de socio-professionele categorieën "arbeiders" en "kleine zelfstandigen". Wat de studiekeuze betreft kan men, uitgezonderd voor het zeevaart- en kunstonderwijs, niet spreken van een stelselmatig verband tussen sociale categorie en studierichting. Wel is het zo dat per socio-professionele categorie typische trekpleisters aangeduid kunnen worden.
- Onderzoeksmateriaal over het universitair onderwijs tenslotte (Deleeck, H., 1983 : 147), toont aan dat bijna 50 % der universitaire studenten behoort tot de top en subtop van de inkomensverdeling. Bovendien bestaan hier zeer significante verschillen op het vlak van de studiekeuze. Rechtsgeleerdheid en medische wetenschappen worden gekenmerkt door een stijgende participatie naarmate de socio-economische status stijgt; in de godsdienst-, politieke, sociale, psychologische en landbouwwetenschappen daalt de participatie bij stijgende sociale status; economische en toegepaste wetenschappen oefenen een gelijkwaardige aantrekkingskracht uit op de onderscheiden categorieën.

Een belangrijke vraag in dit verband is of er verschuivingen waar te nemen zijn in de participatie van de verschillende sociale groepen aan het universitair onderwijs. Aan de hand van de gegevens van I. De Lanoo betreffende de Leuvense studentenbevolking (1982) zien we dat over de periode 1964-1980 de arbeidersgroep haar deelname aan deze universiteit heeft verhoogd en dit nog meer uitgesproken bij de vrouwelijke studenten dan bij de mannelijke (respectievelijk van 7,8 % naar 15,4 % en van 17,8 % naar 19,6 %). Bij deze dient opgemerkt dat de stijging voor de subcategorie "ambachtslui" minimaal is en dat er vanaf 1966-1967 een ononderbroken daling is van de deelname van de kinderen van ongeschoolde arbeiders. Eenzelfde fenomeen zien we wanneer we kijken naar de laagste categorie van de bediendengroep (de klerken) : het aantal mannelijke studenten uit die categorie is gedaald over ongeveer dezelfde periode. Uit onderzoek van dezelfde auteur (De Lanoo, I., 1977) over een langere periode (1939-1975) blijkt dat de democratisering een grote sprong heeft gemaakt tussen 1954 en 1962 maar er sinds 1966 terug op achteruitgegaan is. De evolutie in de participatie - indexen van de mannelijke studenten uit de verschillende beroeps categorieën aan de K.U.Leuven is nog sprekender. Voor de jongeren uit de arbeidersgroep is deze index tussen 1964 en 1980 quasi constant gebleven (cfr. Dewaele, A., 1982 : 203).

Uit onderzoek door het Centrum voor Sociaal Beleid (Deleeck, H., 1984 : 108) verricht over de sociale huisvestingssector, blijkt dat wanneer men de onderscheiden socio-professionele categorieën beschouwt, de ongeschoolde arbeiders en ook de lagere en midden-groep bedienden oververtegenwoordigd zijn in de premieparticipatie (eerstgenoemden meer bij de kooppremies dan bij de bouwpremies). Wanneer men de inkomenscategorieën beschouwt, dan worden de bouwpremies voornamelijk opgenomen door de hogere inkomens-decielen, het aantal participanten neemt systematisch toe van het derde tot en met het achtste deciel. De aankooppremies liggen breed gespreid over de middelste decielen (van het derde tot en met het negende, met een hoogtepunt voor het vijfde). De oververtegenwoordiging van de hogere inkomenscategorieën valt dus samen met een oververtegenwoordiging van de lagere socio-professionele categorieën wat er op wijst dat het de hoogste inkomensstrekkers uit de lagere sociale categorieën zijn die van deze regelingen gebruik maken.

Uit het onderzoek naar de consumptie van gezondheidszorgen ten derde, komt als beeld naar voren dat er een stelselmatige toename is van de huishoudelijke uitgaven voor gezondheidszorgen bij hoger inkomen. Verder blijkt dat de lagere socio-professionele

categorieën en de lagere inkomenscategorieën vooral op de huisarts beroep doen en de hogere categorieën op een specialist. Tandverzorging komt eveneens meer voor bij hogere categorieën en dezelfde categorieën gaan bovendien eerder preventief te werk. Tenslotte is er een oververtegenwoordiging van de lage socio-professionele categorieën bij de consumptie van ziekenhuisverzorging en van heelkunde, wat wijst op ernstiger aandoeningen en gezien kan worden in verband met hun hogere morbiditeit en mortaliteit. Het algemeen beeld dat hieruit naar voren komt is dat de hogere sociaal-economische categorieën, de personen met hogere inkomens, hoger opleidingsniveau en hogere beroepsstatus, gemiddeld niet alleen (en niet zozeer) kwantitatief meer, maar ook (en vooral) kwalitatief betere zorgen verbruiken. (Deleeck, H., 1984 : 112).

Van de collectieve voorzieningen betreffende de jeugd (openbare speelpleinen, vakantiekoloniën en jeugdherbergen), volksopleiding en recreatie (openbare bibliotheken, openbare discotheken), sport (openbare sportinrichtingen en zwembaden) en diensten (bezoeken van musea, schouwburgen, concerten, balletten, opera's, kunstvoorstellingen en kunsttentoonstellingen) neemt het gebruik (alsmede de frequentie ervan) in België systematisch toe bij hoger socio-professioneel niveau, hoger inkomen en hoger onderwijspeil (Deleeck, H., 1984 : 112-113).

C. Sociaal beleid en gelijkheid qua uitkomst

Gelijkheid als objectief van beleid kan ten derde worden gedefinieerd als gelijkheid qua resultaat. Hier luidt de stelling dat overheidsuitgaven dermate gealloceerd zouden moeten worden dat zij gelijkheid bevorderen in het resultaat verbonden met het gebruik van één of andere voorziening. Wat als resultaat beschouwd wordt, verschilt van voorziening tot voorziening. In de gezondheidszorg kan dit bijvoorbeeld de gezondheidstoestand van een individu betekenen; in het onderwijs het geheel van vaardigheden waarmee een individu het schoolstelsel verlaat of het extra inkomen dat hij kan verdienen ten gevolge van zijn opleiding; op het vlak van de huisvesting betekent 'resultaat' de huisvestingsomstandigheden van huishoudens enz. Dit objectief is vooral van belang in het geval van het onderwijs waar de overtuiging dat het onderwijs gebruikt kan worden als een middel om een meer gelijke maatschappij te realiseren (in termen van inkomen en sociale mobiliteit) een belangrijk discussiepunt is geweest en nog is (Le Grand, J., 1982 : 15).

Laat ons vooreerst wat dieper ingaan op de empirische vaststellingen betreffende het onderwijs en de 'equality of result'. Om

na te gaan in welke mate hier sprake is van een gelijkheid qua resultaat worden doorgaans drie criteria aangewend, namelijk onderwijskwalificaties, inkomen en type van beroep.

Betreffende de onderwijskwalificaties is er materiaal ten overvloede dat aantoonst hoe reeds op het niveau van het lager onderwijs, en dit voornamelijk in de eerste leerjaren, arbeiderskinderen vaker een jaar overzitten en gemiddeld een lager prestatieniveau hebben dan kinderen uit de hogere socio-professionele categorieën (De Meyer, A., 1976 : 443; Verbrugghe, B. & Dulaing, L., 1977 : 491-514; Deleeck, H. e.a., 1983 : 122-126). Ook op het niveau van het secundair onderwijs treden belangrijke verschillen op in de schoolloopbaan. Globaal gezien is het zo dat kinderen uit de hogere socio-professionele categorieën zich beter handhaven in de gekozen richting. Het zich niet handhaven van de arbeiderskinderen betekent dan dat ze - niet noodzakelijk omwille van slechte prestaties - naar een 'lager' onderwijstype overstappen, en de school verlaten tijdens de lagere cyclus. Bij de hogere socio-professionele categorieën wordt integendeel meer gedubbeld, minder vaak veranderd van richting, en zeer zelden de school verlaten. Wat ten derde het hoger onderwijs buiten de universiteit betreft is vastgesteld (Deleeck, H., 1983: 142) dat de studenten uit het arbeidersmilieu, vooral de meisjes, minder vertraagd zijn in de studies dan de studenten uit het beter gesitueerde milieu. Indien vertraagd, was dit vaker in het lager en secundair onderwijs, terwijl de studenten uit de hogere socio-professionele categorie vaker van de universiteit naar het hoger onderwijs buiten de universiteit overschakelden. Wat tenslotte de universiteit betreft is door I. De Lanoo (1977) vastgesteld dat voor de totale studentengroep uit het arbeidersmilieu in vergelijking met de andere groepen geen grotere kans op mislukken bestaat. De grootste drempel bestaat in het starten aan de universiteit; eenmaal begonnen liggen de kansen evengoed als voor de anderen. Dat kan te wijten zijn aan het feit dat enkel de best-presterenden en best-gemotiveerden met de hoogste aspiraties een universitaire opleiding kiezen. Nochtans blijkt uit hetzelfde onderzoek ook dat bij een opsplitsing binnen de arbeidersgroep, de kinderen van ongeschoolden meer kans op falen vertonen dan de kinderen van de geschoolde arbeiders.

Een tweede manier om te bepalen in welke mate het onderwijs bijdraagt tot een 'equality of outcome' bestaat erin na te gaan of de onderwijsvoorzieningen de kansen van de jongeren uit de arbeidersklasse in vergelijking met die van andere jongeren om te stijgen op de maatschappelijke ladder hebben doen toenemen. M.a.w. heeft het onderwijs een gunstig effect gehad op hun relatieve kansen tot opwaartse sociale mobiliteit ! Antwoorden op

deze vraag vinden we o.a. in de studie van U. Claeys (1974) en L. Vandekerckhove en L. Huyse (1976), studies die beide betrekking hebben op het universitair onderwijs. Uit het eerstgenoemde onderzoek blijkt dat een uitstekende studieloopbaan aan de universiteit van bijzonder groot belang is om tot de beroepsgroepen academisch personeel, geneesheer-specialist en directeur in de privé-sector te kunnen toetreden. Naast een voldoende intelligentiepeil is het socio-economisch en cultureel milieu van herkomst voor de mobiliteit naar het hoogste niveau van uitzonderlijk belang. De resultaten van dit onderzoek tonen aan dat de verticale sociale mobiliteit naar de kwalitatief hoger gerangschikte beroepen van geneesheer-specialist, notaris, advocaat en directeur in de privé-sector in zeer grote mate weggelegd is voor de respondenten met een vader op het hoogste socio-professioneel niveau. (Claeys, U., 1974: 177-178). Gelijkaardige conclusies zijn te vinden bij L. Vandekerckhove en L. Huyse (1976). "Wie uit een arbeidersgezin komt, loopt na het verlaten van de universiteit in de buitenbaan." Bij de alumni die uit een arbeidersgezin komen, is 90 % in loondienst; bij de alumni afkomstig uit de sociaal-economische toplaag is dat nog geen 30 %. Het zelfstandig beroep stoot de mensen van de arbeidersgroep af; zij die van thuis uit tot de toplaag behoren, schuwen het werk in loonverband. Deze cijfers zeggen meteen ook dat universitair-geschoolde arbeiderskinderen niet doordringen tot de meest prestigieuze en de best betaalde beroepsposities, meer bepaald de vrije beroepen. Eén op elke vier universitair geschoolde arbeiderskinderen is leraar in het middelbaar onderwijs. Bij de mensen uit de toplaag zijn dat er hoop en al twee op zesennegentig. Ook de wijze waarop aan-gekeken wordt tegen een identiek diploma maakt dat arbeiderskinderen op een bescheiden plaats van wal steken. Zij die van huize uit in de top van de maatschappelijke ladder nestelen, beschouwen een universitair diploma als een vertrekpunt, als iets dat nog ontgonnen moet worden. De meeste arbeiderskinderen daarentegen zien een universitair diploma als een eindpunt, het moet bovendien onmiddellijk in materiële zin renderen : eerst voor de ouders (bijna 70 % van de mensen uit de arbeidersgroep hebben een tijdje hun loon aan hun ouders afgestaan; bij de anderen bedraagt dit percentage slechts 5,2) dan voor zichzelf. De mensen uit de toplaag stellen de verzilvering van het diploma echter uit. Zij doen eerst supplementaire investeringen zoals het verwerven van een tweede en derde diploma (in 56 % van de gevallen).

Met al deze gegevens is daarenboven nog niets gezegd over de impact van het onderwijs als een collectief emancipatie-instrument; zij zijn de weerspiegeling van de wijze waarop het probleem van de relatie tussen onderwijs en sociale ongelijkheid in onze

maatschappij wordt gesteld, namelijk als een zaak van individuele kansen. (Vandekerckhove, L., Huyse, L., 1977: 193-194). Het vele onderzoek hieromtrent synthetiserend komen deze auteurs tot de conclusie dat het onderwijs tot een individuele lotsverbetering van enkelen leidt; maar dat het illusoir is te menen dat het alléén een collectief emancipatie-instrument kan zijn.

Hoe is het gesteld met de 'equality of outcome' en de gezondheidszorg. Leidt het gebruik van de gezondheidsvoorzieningen door de diverse socio-professionele en inkomenscategorieën tot een gelijke uitkomst in termen van gezondheid en is er terzake een verandering vast te stellen in de tijd ?

Deze beide vragen kunnen omwille van de moeilijkheden verbonden aan de operationalisering van het begrip gezondheid en omwille van de onnauwkeurigheid van de in ons land aanwezige gegevens over de relatie tussen gezondheid en socio-professionele status, slechts bij benadering worden beantwoord. (cfr. Schepers, R., e.a., 1985: 4).

Een benaderend antwoord op de eerste vraag levert ons de analyse van de actuele gegevens betreffende morbiditeit en mortaliteit. Hieruit blijkt dat, niettegenstaande de aanwezigheid van een gans net van gezondheidsvoorzieningen, de sociale ongelijkheid inzake ziekte en dood een realiteit blijft.

Is die ongelijkheid verminderd in vergelijking met vroeger ? Over de evolutie van het voordeel inzake morbiditeit dat de verschillende socio-professionele categorieën halen uit het gebruik van de gezondheidszorg is bij gebrek aan betrouwbare statistieken die de relatie tussen socio-professionele categorie en morbiditeit over de jaren heen weergeven, weinig of niets geweten. Wat overblijft om die vraag te beantwoorden zijn de mortaliteitscijfers en ook deze geven slechts een benaderend antwoord. Onderzoek over de situatie in Frankrijk (Desplanques, G., 1984, gecit. in Schepers, R., e.a., 1985: 5-6) leert ons dat de sociale ongelijkheid ten aanzien van de dood zich de jongste 20 jaar nog geaccentueerd heeft. In de periode 1955-1971 bedroeg het verschil in levensverwachting tussen de twee extremen, de leraars enerzijds en de handarbeiders anderzijds acht jaar; tussen 1975 en 1980 was dit tot negen jaar opgelopen. Onderzoek betreffende Engeland en Wales (Brotherston, J., 1976; Report of the Committee on Child Health Services, 1976: 71) wijst zowel voor de mortaliteitscijfers bij volwassenen als voor de zuigelingensterfte op twee trends: er heeft zich een substantiële daling voorgedaan in de mortaliteitscijfers voor alle socio-economische groepen; deze vermindering is evenwel veel groter voor de hogere socio-economische groepen zodat sociaal-economische ongelijkheden over de jaren heen nog zijn toegenomen.

D. Sociaal beleid en de verdeling van de sociale overheidsuitgaven

Een vierde maatstaf die men kan hanteren bij het beantwoorden van de in deze bijdrage voorliggende probleemstelling bestaat erin na te gaan in welke mate de overheidsuitgaven voor een bepaalde voorziening gelijk verdeeld zijn over alle relevante individuen/huishoudens. Het is deze vraag naar de 'equality of public expenditure' die we op een erg gedetailleerde wijze behandeld, terugvinden in 'Het Matteüseffect. De ongelijke verdeling van de sociale overheidsuitgaven in België' (Deleeck, H., e.a., 1983). In operationele termen uitgedrukt luidt de vraag: naar wie gaan de sociale overheidsuitgaven, wie heeft hoeveel profijt van die uitgaven ?

Vermits de resultaten van deze studie voldoende bekend zijn, wordt hier volstaan met een bondige schets. Globaal bekeken, aldus de auteurs, bevatten deze sociale overheidsuitgaven twee grote domeinen van uitgaven met een verschillende verdelingswerking. Aan de basis hiervan liggen zowel de eigen doelstellingen en doelgroepen die gelden voor elk van deze domeinen als de eigen manier waarop deze beide domeinen aansluiten bij de sociale marktpositie van de afnemers van voorzieningen. Deze domeinen vallen grosso modo samen met de sociale goederen en diensten (tertiaire verdeling) enerzijds en de vervangingsuitkeringen van de sociale zekerheid (secundaire verdeling) anderzijds.

De sociale goederen en diensten zijn blijkens dit onderzoek duidelijk ongelijk over de bevolking verdeeld: de hogere sociale categorieën nemen per huishouden meer profijt ervan op dan de lagere. Deze ongelijke verdeling doet zich voor bij alles wat samenhangt met het gebruik van onderwijs (met inbegrip van de kinderbijslagen). Zij doet zich ook voor, maar minder uitgesproken, in de sectoren sociale huisvesting en gezondheidszorgen en bij de culturele en sportvoorzieningen, maar deze laatste zijn minder omvangrijk. Deze scheve verdeling kan vastgesteld worden in functie van het opleidingsniveau, de beroepsgroep en het inkomen, drie trouwens in hoge mate samenhangende determinerende factoren.

Het domein van de vervangingsuitkeringen van de sociale zekerheid (dus niet de kinderbijslagen en de gezondheidszorgen) kent een enigermate andere verdelingswerking. Zij worden vooral door de laagste inkomenscategorieën opgenomen. De overgrote meerderheid van de niet-meer-actieven, de langdurig arbeidsongeschikten en de werklozen behoort inderdaad tot de laagste inkomenscategorieën die op hun beurt bijna uitsluitend uit deze bevolkingsgroepen zijn samengesteld. Bovendien zijn de sociale zekerheidsuitkeringen

structureel vooral gericht naar werknemers, wat niet het geval is met de collectieve goederen en diensten, die voor de ganse bevolking worden opgezet.

Samenvattend, de voordelen van het sociaal beleid vloeien verhoudingsgewijze en tendentieel meer naar de hogere sociale categorieën dan naar de lagere; bij deze verdeling doet zich een Matteüseffect voor. Dit effect betekent niet dat sociale goederen zoals onderwijs, gezondheidszorgen en huisvesting op dezelfde wijze ongelijk zouden verdeeld worden als primaire inkomens of als markteconomische goederen. Integendeel, de verdeling van deze goederen zou nog veel sociaal ongelijker zijn indien ze zou verlopen op grond van de markteconomische verhoudingen. Dit effect betekent wel dat de feitelijke verdeling verschilt van de normatieve verdeling, d.w.z. van de verdeling zoals ze vanuit een sociaal beleidsstandpunt kan gewenst of verwacht worden.

E. Sociaal beleid en de gelijkheid qua finaal inkomen

Beleidsmaatregelen kunnen ten vijfde en tenslotte worden getaxeerd op de mate waarin zij een 'equality of final income' bevorderen. Hier wordt dan nagegaan in welke mate deze maatregelen de arme(re) bevolkingscategorieën bevoordelingen zodat hun finale inkomens (privaat geldinkomen plus de waarde van overheidsuitgaven ontvangen onder de vorm van uitkeringen en sociale goederen en diensten) meer in lijn worden gebracht met deze van de rijke(re) bevolkingscategorieën. Het is deze thematiek die we terugvinden in de vraag naar de mate waarin de directe belastingen, de bijdragen en de uitkeringen van de sociale zekerheid, de sociale bijstand (uitkeringen voor minder-validen, het gewaarborgd inkomen voor bejaarden, het recht op een bestaansminimum) en tal van andere overheidsuitgaven bijdragen tot een herverdeling van de primaire inkomsten.

In welke mate is er sprake van een herverdeling via de directe belastingen ? Uit een in het voorjaar in opdracht van het Ministerie van Economische Zaken gepubliceerde studie (Keuleneer, L., 1985), een studie gebaseerd op de fiscale statistieken van het N.I.S., kan men het volgende afleiden :

- Het fiscaal systeem blijkt een niet onbelangrijke afvlakking van de inkomensverdeling te veroorzaken. Vóór belasting blijkt in 1982 10 % van de gezinnen $\pm$ 30 % van de inkomens te bezitten. Dit wordt door het fiscaal systeem teruggebracht tot $\pm$ 20 %. Nochtans dient, aldus de auteur, opgemerkt dat de invloed van de directe personenbelasting op de inkomensverdeling vooral een

grotere egalisering brengt tussen de hogere en hoge middengroepen; 30 % van de minstaangevenden blijken voor belastingen $\pm$ 12 % van de inkomens te bezitten, na belastingen daarentegen nog maar $\pm$ 15 %. (Keuleneer, L., 1985: 14)

- Er deed zich in het afgelopen decennium een vernauwing voor tussen het gemiddeld inkomen van de 20 % minst begoeden en de 20 % meest begoeden. De loonspanning vóór belastingen evolueert van 1/11,3 in 1973, over 1/10,5 in 1978 naar 1/6,38 in 1982; na belastingen zijn deze verhoudingen respectievelijk 1/8,3; 1/6,75 en 1/4,22.

Dat er zich na de directe belastingen een herverdeling voordoet is duidelijk, ook andere bronnen bevestigen dit (Deleeck, H., 1983 : 36-39). Maar over de mate waarin dit gebeurt bestaan nog heel wat onzekerheden. Het is immers zo dat bij het hanteren van dergelijk cijfermateriaal heel wat omzichtigheid geboden is. Afgezien van de gebreken eigen aan fiscale statistieken (het primaire inkomen van de gezinnen dat beneden het van belasting vrijgestelde minimum valt, komt in de fiscale statistiek niet voor; fiscale fraude, belastingsontwijking en -onderschatting vertekenen het reële beeld...) stelt dergelijk materiaal ook heel wat interpretatieproblemen. Terecht merkt de auteur op dat het naar elkaar toegroeien van de inkomensklassen eerder te wijten kan zijn aan de reactie van de hogere klassen op de hoge marginale aanslagvoeten dan aan een verbeterde welvaart voor de laagste klassen. Daarenboven merkt W. Coumans (1985: 851-852) op dat met betrekking tot de gegevens over de evolutie van de loonspanning geen rekening wordt gehouden met de wijzigingen die de fiscale wetgeving in het voorbije decennium heeft ondergaan en die de fiscale statistiek sterk beïnvloeden. Zo is volgens hem de verschuiving in de loonspanning tussen 1973 en 1978 voor een deel te wijten aan het feit dat in 1973 de werkloosheidsuitkeringen fiscaal volledig buiten schot bleven, daar waar in 1978 een gedeelte van die uitkeringen bij het belastbaar inkomen werden gevoegd. Voor de periode 1978-1982, en meer speciaal dan voor 1981-1982 citeert hij M. Van Meerhaeghe die de grote sprong in de verhoudingen tussen de groepen met de laagste en de hoogste inkomens - in 1981 verdient de rijkste 10 % van de bevolking, 22 maal meer vóór belastingen en 13 maal meer na belastingen dan de 10 % met de laagste inkomens; in 1982 zijn die verhoudingen herleid tot 13 en 8 - eveneens toeschrijft aan een wijziging in de belastingswetgeving. In de fiscale statistieken van 1982 werden een aantal gezinnen met vervangingsinkomens opgenomen die er vroeger niet in voorkwamen.

Over de invloed van de vervangingsuitkeringen uit de sociale zekerheid en de uitkeringen in het kader van de sociale bijstand

op de herverdeling van het beschikbaar inkomen weten we uit de onderzoeken van het Centrum voor Sociaal Beleid (Deleeck, H., 1983 : 31-48) ten eerste dat deze vooral een horizontale herverdeling bewerkstelligen. De meeste vervangingsinkomens komen dus bij personen terecht die weinig of geen andere inkomsten hebben. Er vindt een herverdeling plaats van actieven naar inactieven, een horizontale herverdeling. Deze herverdeling is tevens, wanneer men zich strikt op het niveau van het individu houdt, een verticale herverdeling : van wie relatief veel heeft naar wie weinig heeft. Deze verticale herverdeling is lang niet meer zo evident wanneer men het niveau van het individu verlaat en het huishouden als basiseenheid neemt. Vermits het begrip huishouding slechts in zeer beperkte mate in de sociale zekerheid is opgenomen, is het zo dat het bestaan van een horizontale herverdeling tussen actieven en inactieven niet noodzakelijk hoeft te impliceren dat er ook een verticale herverdeling tussen huishoudens plaatsvindt. Alles hangt af van het huishouden waar deze gerechtigde zich bevindt. De vervangingsinkomsten uit de sociale zekerheid en sociale bijstand zorgen dus voor zowel een horizontale - van actief naar niet-actief - als voor een verticale herverdeling van hoog naar laag. Deze verticale herverdeling is echter beperkt. De meeste uitkeringen komen bij de laagste categorieën terecht, maar deze laagste categorieën krijgen - per gerechtigde - ook de laagste uitkeringen.

Over de mate waarin de sociale zekerheid bijdraagt tot een herverdeling van de primaire inkomsten zijn ten tweede een aantal inzichten te halen uit die studie van het Centrum voor Sociaal Beleid (Deleeck, H., e.a., 1980; Deleeck, H., e.a., 1984) die peilt naar de doelmatigheid van de sociale zekerheid. Deze beoordeling geschiedt, zoals wellicht bekend, aan de hand van een norm, namelijk een sociaal minimum-inkomen, op inductieve wijze opgesteld voor verschillende types van huishoudens. Aan de hand van een vergelijking tussen de inkomstekorten vóór en na de verschillende transferts, en dit op basis van cijfermateriaal van 1976 en 1982, komt men er tot de volgende vaststellingen :

- ongeveer de helft (49 % in 1976; 51,1 % in 1982) van de Vlaamse huishoudens is reeds bestaanszeker zonder de sociale zekerheidsuitkeringen;
- ongeveer een vierde (27 % in 1976; 27,2 % in 1982) van de huishoudens verwerft een bestaanszekerheid dankzij de sociale zekerheid;
- iets meer dan een vijfde (24 % in 1976; 21,7 % in 1982) blijft zelfs na tussenkomst van het sociale zekerheidssysteem bestaanonzeker.

Zelfs wanneer men de sociale levensminimumnorm aan de hand waarvan de bestaanszekerheid gemeten wordt, verstrengt tot drie-vierde van zijn oorspronkelijk berekende waarde blijft nog 6,1 % in 1982 en 8 % in 1976 van de huishoudens in financiële bestaansonzekerheid.

De overgrote meerderheid van de bevolking geniet bestaanszekerheid, mede dankzij het systeem van sociale zekerheid. Daarnaast is er een minderheid die bestaansonzeker blijft. Deze minderheid is sterk gelocaliseerd bij diegenen die niet (meer) tewerkgesteld zijn en geen ander primair inkomen hebben en die derhalve uitsluitend aangewezen zijn op de sociale zekerheid om te kunnen leven. Dit leidt tot het paradoxale besluit dat voor hen die uitsluitend zijn aangewezen op de sociale zekerheid de kans op bestaanszekerheid veel lager ligt.

II. Sociale gelijkheid als object van sociaal beleid. Een sociologische verklaring

Het minste wat men kan zeggen na het zojuist gegeven overzicht is dat het bevorderen van (meer) sociale gelijkheid via sociale overheidsuitgaven blijkbaar een moeilijke onderneming is. De vraag die hierbij dan onmiddellijk oprijst is de vraag naar het waarom. Op deze vraag zal hier, in dit tweede gedeelte, gepoogd worden een sociologisch antwoord te geven of, nauwkeuriger uitgedrukt, een schets van de elementen waarop men o.i. moet letten om die empirische vaststellingen te verklaren. Dat hier enkel sprake is van een schets heeft geen uitstaans met een of andere bescheidenheid van de auteur maar met de enorme diversiteit van het materiaal dat onder het vorig punt ter sprake kwam. Heel uiteenlopende soorten sociale voorzieningen werden er vanuit in feite heel verschillende probleemstellingen bekeken. Deze schets valt uiteen in twee delen. Het eerste ervan behandelt de relatie sociale (on-)gelijkheid en sociaal beleid door te wijzen op de maatschappelijke context waarbinnen dat beleid is totstandgekomen en zich naderhand heeft ontwikkeld. Het tweede deel bevat een uiteenzetting over de ongelijkheidsbevorderende factoren die zich situeren op het vlak van de verhouding tussen de sociale voorzieningen en hun doelgroep.

A. De produktie van sociaal beleid

De mate waarin de overheid er via haar sociaal beleid in slaagt (meer) gelijkheid te bevorderen kan dus vooreerst gezien worden als zijnde afhankelijk van de maatschappelijke context waarin dat beleid totstandkomt en momenteel functioneert. Hiermee is uiteraard alles en niets gezegd, immers wat is dat die maatschappelijke

context en wat betekent het de ontwikkeling van beleid zien als afhankelijk van, als gerelateerd met...? Met deze twee vragen bevinden we ons temidden van de discussie betreffende het theoretisch pluralisme in de sociologie; temidden van de discussie tussen sociologen over wat nu de fundamentele sociale krachten zijn die, in dit geval de ontwikkeling van het sociaal beleid sturen; temidden ook van de discussie over de aard van wat zij ter verklaring inroepen. Het is hier niet de bedoeling om in te gaan op die diversiteit en om die diversiteit van verklaringen met elkaar te confronteren (cfr. Lammertyn, F., e.a., 1984: 15-52). In de plaats daarvan wordt hier geopteerd voor een theoretische positie die de ontwikkeling van het sociaal beleid enerzijds ziet als de geschiedenis van conflicten tussen de belangen van de diverse sociale klassen en anderzijds als de geschiedenis van conflicten, overeenkomsten, compromissen tussen belangen die de klassegrenzen doorkruisen. Het gaat hier dus om een theoretische positie die streeft naar een combinatie van een factor- en een actor georiënteerde conflictsociologie, van een "structurele" en een "pluralistische" verklaring. De specificiteit ervan laat zich nog het best verwoorden met de van Ph. Hall, e.a. (1975:151) afkomstige term "bounded pluralism".

1. Inzichten uit de "structurele" benadering

Ter verklaring van de ontwikkeling, de structuur, de werking van het sociaal beleid, alsook van de resultaten ervan op het vlak van de sociale gelijkheid, kan men vooreerst kijken naar de wijze waarop de in dit kader genomen maatregelen gestuurd (begrensd ...) worden vanuit de weerslag die zij hebben op het economische gebeuren van de maatschappij en de ermee samenhangende politieke stabiliteit. Door veel auteurs is in dit verband gewezen op het veel-zinnige, het multifunctionele karakter van het sociaal beleid. Het is, zo stellen zij, (George, V, Wilding, P.; 1984; Gough, I., 1979; Taylor-Gooby; Dale, J., 1981) deels te zien als een sociale verworvenheid tot stand gebracht dankzij een moeizame en langdurige strijd die door de arbeidersbeweging werd gevoerd en deels is het in zijn ontwikkeling en huidige vorm maar mogelijk geworden omdat het de vrijwaring en bevordering inhoudt van private en collectieve kapitaalbelangen. Terzake wijst men dan op de bijdrage die sociale voorzieningen leveren aan de verbetering van de kwaliteit van de arbeidskracht, aan het op peil houden of verhogen van de consumptie en dus aan de produktie en tewerkstelling. Wat betreft de politieke stabiliteit - door V. George en P. Wilding (1984: 188) gedefinieerd als een situatie waarin sprake is van een min of meer algemene aanvaarding van de legitimiteit van het in een maatschappij bestaande economische, sociale en

politieke systeem - zijn er studies te over die wijzen op de functionaliteit van het sociaal beleid voor die stabiliteit via het ontzenuwen van sociale problemen, via het werken met definities van sociale problemen gesteld in individuele, gezins- of groepstermen eerder dan in termen van een slecht functioneren van het economisch of sociaal systeem. Van bepaalde sociale voorzieningen stellen andere sociologen dan dat zij naast hulpverlenende ook sanctionerende en disciplinerende elementen bevatten en dat zij aldusdanig zekere attitudes, waarden en gedragingen aanmoedigen en belonen en andere - met name deze die volgens de machthebbers ingaan tegen wat zij definiëren als de vitale normen - bestraffen. En door nog anderen wordt dan in ditzelfde kader van de relatie tussen sociaal beleid en politieke stabiliteit gewezen op de legitimerende functie van sociale voorzieningen (bv. het onderwijs) t.o.v. de sociale ongelijkheden die aan de basis liggen van de hiërarchische structuur aanwezig in de maatschappij.

Wat een dergelijke analyse aan inzichten bijbrengt betreffende de relatie sociale (on-)gelijkheid en sociaal beleid wordt in wat volgt uitgewerkt voor de twee fasen die te onderscheiden zijn in elk beleidsproces, m.n. de fase van probleemformulering en de fase van probleemoplossing.

a) Probleemformulering

In de fase van de probleemformulering komen het economisch en het politiek systeem waarover daarnet sprake vooreerst tot uitdrukking in de strijd met als inzet het definiëren van sociale ongelijkheden als rechtvaardige of als onrechtvaardige verschijnselen. Sociale ongelijkheid houdt immers op een maatschappelijk probleem te zijn eens is aangetoond dat niet sociale omstandigheden (arbeidsomstandigheden, het sociaal milieu waarin men leeft, de economische welmatigheden enz...) er aan de basis van liggen maar het gebrek aan inzet van het individu, zijn tekort aan verantwoordelijkheidszin, zijn morele eigenschappen en uiteindelijk zijn genetische structuur. In verband met dit "desocialiseren van sociale problemen" (Stoesz, D., 1981) of nog het "victim blaming" (Ryan, W., 1976) kan onder andere verwezen worden naar het gebruik of het misbruik dat in zekere kringen wordt gemaakt van de sociobiologie. (zie : Rose, H., Rose, S., 1982; Fitzgerald, T., 1983) Een tweede manier om sociale ongelijkheden te de-problematiseren bestaat erin aan te tonen dat ze functioneel zijn voor (bepaalde delen van) de maatschappij of omgekeerd dat de reeds gerealiseerde sociale gelijkheid en a-fortiori een verdere toename ervan dysfunctioneel kan zijn.

Direct hierbij aansluitend zien we ten tweede de invloed van de economisch-politieke context daar waar blijkt dat niet alle sociale ongelijkheden als problematisch worden gedefinieerd maar slechts bepaalde ervan. Een van de verklaringen die V. George en P. Wilding (1976 : 125-126) geven voor de beperkte mate waarin het sociaal beleid in Groot-Brittannië erin geslaagd is meer sociale gelijkheid te realiseren is dat de interesse van overheidswege zich blijkbaar beperkt heeft tot die ongelijkheden die in economisch, politiek of sociaal opzicht dysfunctioneel zouden kunnen zijn of tot die vormen van ongelijkheid waaraan gesleuteld kan worden zonder dat dit een bedreiging inhoudt voor het vrije marktsysteem. Zo stellen L. Vandekerckhove en L. Huyse (1977 : 195) dat het overheidsbeleid inzake de ongelijkheid van onderwijskansen ontoereikend is omdat het teveel door economische doelmatigheidsoverwegingen en te weinig door rechtvaardigheids-overwegingen geïnspireerd werd. Als er dan toch maatregelen genomen werden om de democratisering van het onderwijs te bevorderen dan hebben deze hun ontstaan te danken aan de gelukkige omstandigheid dat het economisch motief (o.a. het arbeidsbestel de gekwalificeerde medewerkers geven die het in de technologische wedloop tussen geïndustrialiseerde landen nodig had) en de rechtvaardigheidsoverwegingen in de pas liepen.

Dat lang niet alle vormen van sociale gelijkheid als onrechtvaardig en dus als maatschappelijk problematisch worden gedefinieerd, vinden we ook terug in de beklemtoning van de kansengelijkheid als objectief van sociaal beleid eerder dan van de gelijkheid qua uitkomst. Deze kansengelijkheid of gelijkheid aan de start blijkt zowat het compromis te zijn tussen het "laissez-faire" principe en de gelijkheid aan de finish. Met een metafoor uitgedrukt - en er zijn er vele in dit verband - kan men stellen dat het sociaal beleid meer begaan blijkt te zijn met het gelijkmaken van de toegang tot de trappen van de pyramide dan met het veranderen van de vorm van de pyramide. Een dergelijke meritocratische opvatting van sociale gelijkheid past daarenboven wonderwel bij een liberale conceptie van vrijheid en de relatie tussen individu en maatschappij.

b) Probleemoplossing

Het bredere kader waarbinnen het sociaal beleid zich situeert, zet ten tweede zijn stempel op de inhoud en de vorm van de maatregelen die worden getroffen als antwoord op de problematiek van de sociale ongelijkheid. In deze fase van het beleidsproces worden beslissingen genomen over grosso modo vier vragen : wie is gerechtigd tot een of andere voorziening (het allocatievraag-

stuk, wie krijgt wat ?); welke voorzieningen worden geboden (de vraag naar de inhoud van de sociale voorziening, wie krijgt wat ?); hoe worden de diensten verdeeld (de vraag naar de toelevering) en hoe geschiedt de financiering (de vraag naar de financiële bronnen en de geldoverdrachten) (cfr. Gilbert, N., Specht, H., 1974 : 28 e.v.; Schuyt, K.; e.a., 1976 : 312 e.v.).

Met betrekking tot de eerste vraag is er door aardig wat sociologen ingegaan op de thematiek van universaliteit en selectiviteit. Door hen is aangetoond hoe beslissingen over het universele dan wel het selectieve karakter van voorzieningen samenhangen met economische, politieke en ideologische overwegingen. Zo wijzen V. George en P. Wilding (1976) erop hoe o.i.v. de waarden die het kapitalisme promoveert, m.n. dan de ethiek van het individualisme en het arbeidsethos, naar aanleiding van bepaalde maatregelen steeds weer gepoogd wordt het aantal rechthebbenden zo beperkt mogelijk te houden. Er dient selectief te worden opgetreden; alleen wie over onvoldoende bestaansmiddelen beschikt en/of vroeger gewerkt heeft, in de toekomst opnieuw kan worden ingeschakeld in het arbeidsproces enz. komt in aanmerking. Over min of meer selectiviteit wordt blijkbaar beslist op andere gronden dan de noodsituatie waarin mensen verkeren. In diezelfde zin concludeert L. Goossens (1982) dat het sociaal huisvestingsbeleid in zijn ontstaan en ontwikkeling dikwijls eerder als middel dan als doel heeft gefungeerd. Sociale orde, produktieverhoging, economische conjunctuur en werkloosheidsbestrijding deden alnaargelang de historische fase mede dienst als wezenlijke, zij het veelal latente doelstellingen en als criteria om te bepalen wie voor welke sociale huisvestingsvoorzieningen in aanmerking kwam. Terzake spreekt hij o.i. dan ook terecht van een "oneigenlijk gebruik" van het sociaal huisvestingsbeleid, een "oneigenlijk gebruik" dat dit beleid doet voorbijgaan aan de woonsituatie van de minstbedeelden. Bij H. Deleeck (1983 : 257-298) lezen we in dit verband dan het volgende. "Terwijl de overheid in haar doelstellingen toch uitdrukkelijk formuleert zich uitsluitend met de bescheiden inkomenstrekken te willen inlaten, ondergraven de beleidsinstanties van bij de aanvang hun eigen doelformulering door de maximum inkomenshoogte voor een premie zo hoog te stellen dat in 1978 meer dan 80 % van de fiscale gezinnen (met de verhoging van 1982 is dit zelfs 94 % geworden) premiegerechtigd was. Het beleid stimuleert op die wijze ongewild de sociale ongelijkheid, vooral dan in de bouwpremiesector."

Dat bredere kader waarin het sociaal beleid zich situeert ligt ten tweede aan de basis van de beslissingen over wie wat krijgt. Terzake ondervindt dit beleid vanwege zijn belendende percelen een sterke druk om het niveau van de financiële tegemoetkomingen

bijvoorbeeld dermate te beperken dat de betrokkenen er geen levensstijl kunnen op nahouden die de levensstijl overtreft van diegenen die participeren aan het productieproces. Bij dit alles overheerst dan de vrees dat meer genereuze tegemoetkomingen de individuele verantwoordelijkheid zullen ondermijnen. Overigens, zo wordt dan vaak gesteld, behoort het verschaffen van tegemoetkomingen boven een bepaald niveau niet tot de taken van de samenleving maar tot de verantwoordelijkheid van het individu. In dit verband is reeds meerdere malen gewezen op de hiërarchie aanwezig in de arbeidsloze inkomens. Zo komt B. Buyse (1979) op basis van een analyse van de onderscheiden wetgevingen en van de werkelijke uitkeringen tot het besluit dat er in de situatie van de langdurig uitkeringsgerechtigden (werknemers uit de privé-sector) een gradatie bestaat naargelang ze aangewezen zijn op respectievelijk (van hoog naar laag) de beroepsziekte-, de arbeidsongevallen-, de invaliditeits- en de werkloosheidsverzekering. Hoe dichter de oorzaak van de arbeidsongeschiktheid bij het arbeidsproces geacht wordt te liggen, hoe hoger de aanspraken op een behoorlijk vervangingsinkomen. Daarenboven blijkt uit dit onderzoek dat deze arbeidsloze inkomens duidelijk hoger liggen dan de uitkeringen aan rechthebbenden op het bestaansminimum of de tegemoetkomingen aan minder-validen. Zo liggen de maximale uitkeringen aan gerechtigden op het bestaansminimum een flink stuk lager dan de minimumbedragen die gegarandeerd worden aan langdurig werklozen en invaliden. In de tegemoetkomingen voor minder-validen halen de zwaarst gehandicapten in het beste geval net de minimumbedragen die in de bestudeerde sociale verzekeringen worden uitbetaald aan langdurig uitkeringsgerechtigden. Het hoeft dan ook weinig betoog dat dit alles niet van aard is om een reële herverdeling te bewerkstelligen. De afwezigheid van een reële herverdeling is, zo stelt R. Mishra (1980 : 144) de voorwaarde voor de ontwikkeling van sociale voorzieningen in een kapitalistische maatschappij. Dat de primaire inkomensdistributie weinig of niet verandert onder invloed van een reallocatie van middelen ziet hij als de prijs die de lagere en middenklassen eisen voor het aanvaarden van een ingrijpende socialisatie van de distributie.

Ook in de wijze waarop sociale voorzieningen zijn uitgebouwd, en hiermee komen we bij een derde element uit het proces van probleemoplossing, is de weerslag te bemerken van de context waarin het sociaal beleid zich situeert. C. Schuyt (1978:77) merkt in dit verband op dat vele maatregelen in onze verzorgingsstaat naar formulering socialistisch waren, maar naar uitvoering liberaal bleven. De nadruk bleef liggen op eigen initiatief, eigen kennisvergaring van diegene die hulp moest krijgen, passieve in plaats van actieve dienstverlening, geografische concentratie in plaats

van gedwongen geografische decentralisatie. In de uitvoering bleef men passief, terwijl voor de groep minstvermogenen (in economisch, sociaal en psychisch opzicht) nu juist een passieve instelling kenmerkend is, zodat hier een cumulatie van lijdzaamheid optreedt en het doel niet wordt bereikt.

2. Inzichten uit de "pluralistische" benadering

De tot dusver geschetste structurele verklaring van de relatie sociale (on-)gelijkheid - sociaal beleid is, hoe waardevol ook, evenwel een beperkte verklaring. Zij wijst o.i. immers slechts op de grenzen waarbinnen het sociaal beleid een antwoord kan zijn op de problematiek van de sociale ongelijkheid en lang niet alle uitzichten van die relatie zijn van hieruit te verklaren. Complementair hiermee dringt zich een verklaring op in termen van een actor-georiënteerde conflictsociologie. Van deze sociologie zijn meerdere varianten in omloop. We vinden ze in de beleidssociologische en politicologische literatuur terug onder benamingen als pluralisme (Dahl, R., 1961, 1963), elitisme (Hunter, F., 1953), neo-elitisme (Bachrach, P., Baratz, M., 1970) en corporatisme (Winkler, J., 1976; Schmitter, P., Lehmbruch, G., 1979; Panitch, L., 1980). Naast benamingen om de machtsstructuur binnen een of ander samenlevingsverband te beschrijven staan deze termen ook voor een type van verklaring. Kenmerkend ervoor is dat van hieruit het, i.c., sociaal beleid gezien wordt als de labiele resultante van conflicten, onderhandelingen en compromissen tussen een veelheid van belangengroepen, belangengroepen die, in tegenstelling tot de structurele analyse van daarnet, hier worden opgevat als min of meer autonome actoren op het politieke veld. Wat een dergelijke verklaring nu aan inzichten bijbrengt betreffende de vaststellingen geformuleerd in het eerste deel van deze uiteenzetting is moeilijk in het algemeen weer te geven. Bij het onderwijs-, gezondheids-, welzijns-, sociale huisvestings- en sociale zekerheidsbeleid krijgen we immers te maken met een heel uiteenlopende constellatie van actoren. Ter verklaring van de mate waarin het beleid op een van deze terreinen erin slaagt (meer) sociale gelijkheid te realiseren dient bijgevolg voor elk ervan - en meer nog, voor de onderscheiden maatregelen die binnen elk kader worden genomen - uitgemaakt wie die betrokken actoren zijn, op grond waarvan zij de situatie definiëren, over welke macht ze beschikken om hun definitie door te drukken, welke coalities ze met het oog hierop vormen, in welke verhouding ze tot elkaar staan enz.

Een aanzet tot een dergelijke analyse vinden we in de studie van het Centrum van Sociaal Beleid over de doelmatigheid van de sociale zekerheid (Deleeck, H., e.a., 1980 : 293). Het geheel van maatregelen dat ressorteert onder de sociale zekerheid is, aldus de auteurs, te zien als het resultaat van een strijd tussen georganiseerde en geïnstitutionaliseerde sociale groepen, een strijd gevoerd met het oog op de productie van collectieve voorzieningen die zoveel mogelijk afgestemd zijn op hun belangen, waarden en levenswijze. Deze strijd speelt zich af in een welbepaald institutioneel kader, nl. de overlegeconomie met het tweezijdig monopolie van de sociale partners en de parlementaire democratie, met regering, parlement en partijen die steunen op het kiezersgedrag. Hierbij wegen de belangen en de druk van respectievelijk de modale werknemers en van de middenlaagkiezer het zwaarste door.

Zo schetsen zij hoe het sociale zekerheidsbeleid in hoofdzaak bepaald wordt door de sociale partners en tot stand kwam in het raam van de arbeidsverhoudingen. Het beleid dat hieruit groeide was dan ook eerder afgestemd op concrete revendicaties dan op een globale visie op lange termijn. Kenmerkend aan dit beleid was verder dat het verbonden bleef met het begrip arbeid : uitkeringen en organisatievormen waren vooral afgestemd op de typische werknemerssituatie, waardoor de positie van hen die op de rand of buiten het productieproces stonden minder rechtstreeks aan bod kwam. Dit ganse kader bracht ten derde met zich mee dat het probleem van de financieringsmiddelen meer centraal ging staan dan de vraag naar de doelmatige aanwending ervan.

B. De relatie tussen sociale voorzieningen en hun doelgroep

Uit de tot nog toe geschetste analyse komt naar voren dat de mate waarin het sociaal beleid een reëel antwoord is op de problematiek van de sociale ongelijkheid in belangrijke mate bepaald wordt door de actoren- en factorenconstellatie waarin dat beleid wordt geproduceerd. De vaststellingen geformuleerd in het eerste deel van deze bijdrage en vooral dan deze die betrekking hebben op de kostenongelijkheid, de participatieongelijkheid en de ongelijkheid qua resultaat vragen om nog een tweede soort verklaring; een verklaring die zich situeert op het niveau van de relatie tussen de sociale voorzieningen zoals ze de facto zijn uitgebouwd en de burgers waarop ze zich richten. Aan de beide zijden van deze relatie zijn er immers een aantal ongelijkheidsbevorderende factoren werkzaam.

1. Determinanten aan de opnamezijde

Aan de opnamezijde situeren deze factoren zich in de differentiele sociale positie die de (potentiele) gebruikers van sociale voorzieningen innemen. Het is vanuit deze positie, met alles wat deze impliceert aan omvang en aan structuur van het financieel-, cultureel-, en sociaal kapitaal (Bourdieu, P., 1983) dat mensen aankijken tegen het proces van omvorming van een sociale noodsituatie in een beslissing om gebruik te maken van een of andere voorziening. Een en dezelfde objectief aanwezige noodsituatie wordt afhankelijk van de sociale positie van de betrokkene nu eens wel en dan weer niet als een probleem gedefinieerd. Eens alsdanig gedefinieerd kan er vervolgens een positioneel bepaald verschil optreden in de wil om er reëel iets aan te doen. Ten derde kan er nog een differentiatie optreden in het met zijn vraag aankloppen bij een bepaalde voorziening en tenslotte zet deze selectiviteit zich door in het omgaan met de voorziening alsdanig.

In de sociologie van de gezondheidszorg is er materiaal te over om dit proces te illustreren, materiaal waaruit blijkt dat er sprake is van een positioneel differentiële kennis en perceptie van de gezondheid en de gezondheidszorg, die dan tot uiting komt in zaken als het vertrouwen in de geneeskunde, in de waarde gehecht aan de lichamelijke verzorging, aan preventie enz. (Deleeck, H., 1983 : 289). Zo mogelijk nog meer onderzoeksmateriaal is te vinden in dat deel van de onderwijssociologie dat zich bezighoudt met de differentiële doorstroming door het onderwijssysteem. Hier zijn theorieën te over die enerzijds wijzen op de primaire effecten van de sociale stratificatie (subculturele-, sociolinguïstische theorieën...) en anderzijds op de secundaire effecten ervan (de positionele theorie, de statuscongruentietheorie...). In gelijkaardige zin is in het onderzoek over de relatie tussen (potentiële) cliënten en welzijnsvoorzieningen gewezen op het feit dat de "objectieve" realiteit van de verzorgingsstaat, subjectief betekenisloos blijft voor veel gebruikers ervan. Voor veel mensen, aldus R. Pinker (1971 : 142) heeft het deelhebben aan distributiesystemen die zich buiten de markt situeren heel weinig betekenis. Het begrip "sociale rechten" mag zich dan al bevinden op de lippen van de "tender-minded intellectuals and administrators", het is zelden aanwezig in de geesten van de potentiële gebruikers. In de praktijk brengt dit alles met zich mee dat van bepaalde voorzieningen geen gebruik wordt gemaakt en dat behoefte en sociale ongelijkheid blijven voortbestaan.

2. Determinanten aan de aanbodzijde

Niet enkel aan de opnamezijde maar ook aan de aanbodzijde zijn een aantal ongelijkheidsbevorderende factoren te situeren. Meer in het bijzonder valt hier te wijzen op (zie o.a. Hegner, F., 1980 : 143-161) :

- de variabelen die betrekking hebben op de organisatiestructuur zoals bijvoorbeeld de karakteristieken van de gehanteerde technologie, de selectie en de spreiding van het personeel, de bureaucratisering van communicatie- en controleprocessen, de criteria gebruikt bij de evaluatie van de prestaties enz.
- de variabelen die betrekking hebben op de structuur van de organisatie zoals opvattingen over de oorzaken van noodsituaties en de wijze waarop deze dienen aangepakt, het organisatieklimaat, het systeem van "incentives", de wijze van machtsuitoefening, de relatie tussen bureaucratische en professionele oriëntaties enz.
- de variabelen verbonden met het in deze organisatie tewerkgesteld personeel. Hier kan dan worden verwezen naar het ideologisch en het theoretisch referentiekader van de tewerkgestelde professionals, naar hun wijze van zich gedragen, hun taalgebruik enz.
- de variabelen van tijd (openingsuren...), ruimte (ruimtelijke locatie, geografische spreiding...) en materiële middelen.

Deze thematiek vinden we goed geïllustreerd terug in studies over de gezondheidszorg. Zo wijst H. Deleeck (1983 : 291) erop hoe het aanbod sociaal wordt gekleurd door de waarden van de gezondheidsverstrekkers; zowel door hun afkomst als door hun eigen groepskenmerken behoren de verzorgers tot de middenste en hogere lagen van de samenleving; zij spreken een andere taal en hanteren een ander waardensysteem, wat vaak tot dominantie tegenover en contactmoeilijkheden met personen uit lagere sociale categorieën leidt. Ook de institutionele organisatie van de gezondheidszorg bevat een aantal ongelijkheidsbevorderende factoren. De ziekenhuizen en ziekenfondsen zijn grote organisaties waarvan de werkwijze van het tertiaire type is, een werkwijze die gemakkelijk hanteerbaar is voor personen met een hogere scholingsgraad en beroepsstatus, maar veeleer belemmerend en afstandscheppend voor personen van lager sociale categorieën. Gelijkaardige ongelijkheidsbevorderende factoren vinden we, mutatis mutandis, ook terug in de wijze waarop het onderwijs georganiseerd is, in de structuur van een aantal welzijnsvoorzieningen enz. Het fenomeen van respectievelijk "de goeie patiënt", "de goeie student" en de "goeie cliënt" is m.b.t. deze voorzieningen bijna spreekwoordelijk geworden. Zo stelt M. Rein (1970 : 54-55) van de welzijnsorganisaties en de erin tewerkgesteld professionals, dat ze de neiging

hebben om diegenen met de grootste behoefte aan hulp over het hoofd te zien. Zowel in de werking van de organisaties als in de aard van de professionele technologie schijnt een druk aanwezig te zijn die aanstuurt op het selecteren van goeie cliënten, van cliënten die coöperatief zijn, die gemotiveerd zijn om de aangeboden diensten te benutten, die in staat zijn tot verandering en die hun dankbaarheid uitdrukken voor wat hen geboden wordt. Professionals verkiezen gevallen met een goede prognose, eerder dan de zogenaamde hopeloze gevallen. Overigens kan men zich de vraag stellen of het bestempelen van cliënten als hopeloze gevallen, als "onbereikbaar", als multiproblematisch enz. niet eerder een weerspiegeling is van de structuur en de werking van sociale diensten dan van de karakteristieken van de cliënten als dusdanig. M. Rein spreekt in dit verband een "iron law of welfare".

Besluit

Veel sociologen die onderzoekswerk hebben verricht over de mate waarin het sociaal beleid erin geslaagd is (meer) sociale gelijkheid te bevorderen besluiten hun studie vooreerst met de stelling dat dit beleid zeker niet overbodig is. De verdeling van de sociale goederen zoals onderwijs, gezondheidszorgen, huisvesting enz. zou nog veel ongelijker zijn indien ze zou geschieden op grond van markteconomische verhoudingen. Ik geloof dat daar weinig twijfel kan over bestaan. Waar evenmin weinig twijfel kan over bestaan is over een tweede stelling die bij deze auteurs steevast terugkomt, namelijk de stelling dat het sociaal beleid tot op heden in belangrijke mate de weerstand onderschat heeft die de klassenstructuur kan bieden tegen de pogingen om deze te veranderen. Hiermee geconfronteerd pleiten sommige onderzoekers voor een grotere gerichtheid van het sociaal beleid, voor meer selectiviteit, voor het duidelijker bepalen van de prioriteiten van dit beleid, voor maatregelen van positieve discriminatie enz. Deels bij dezelfde, deels bij andere onderzoekers vinden we daarenboven een pleidooi om de sociale ongelijkheid niet alleen via een "achterdeur-politiek" maar ook via een "voordeur-politiek" te bestrijden, via een politiek die zich richt op de primaire vormen van sociale ongelijkheid en de oorzaken die er aan de basis van liggen en met name wordt dan verwezen naar het inkomensbeleid en het tewerkstellingsbeleid. Het zal duidelijk zijn dat een dergelijke gelijkheidsstrategie meer nog dan deze die werkt via het sociaal beleid, zeker de dag van vandaag, op grote weerstanden zal botsen. Denk in dit verband maar aan fenomenen als deregulering, flexibiliteit, precarisering van arbeidsstatuten, de als maar verderschrijdende segmentering van de arbeidsmarkt en aan de dit alles begeleidend "ongelijkheidsideologie". Op twee aspecten ervan zou ik hier in dit besluit nog even willen ingaan.

Een eerste aspect ervan berust op de stelling dat de actuele structuur van de sociale ongelijkheid weliswaar niet rechtvaardig is maar dat een verandering ervan in de richting van een grotere economische gelijkheid onwenselijk is omdat er al een substantiële mate van gelijkheid bestaat en omdat een verdere reductie van de sociale ongelijkheid desastreuze gevolgen zou hebben voor de vele andere objectieven die een maatschappij kan hebben zoals diversiteit, economische groei, vrijheid enz.. In concreto luidt het dan dat verdere nivellering de initiatiefzin en risiconame tempert; de dynamische en creatieve krachten van onze samenleving ontmoedigt; de (para-)fiscale fraude en ontwijking aanzwengelt; kapitaalvlucht en "braindrain" in de hand werkt, vrijwillige en onvrijwillige werkloosheid veroorzaakt, de eigen verantwoordelijkheid van de burger fnuikt enz. (Serroyen, C., 1984 : 923).

Het tweede aspect van die ongelijkheidsideologie bestaat uit de stelling dat de actuele ongelijkheidsstructuur in wezen rechtvaardig is en dat mensen het inkomen dat ze verdienen ook verdienen. In de loop van deze uiteenzetting is meerdere malen verwezen naar het Matteüeffect. Welnu, bijbelkenners zullen weten dat de uitdrukking waar die term voor staat, namelijk : "... aan ieder die heeft, zal gegeven worden, zelfs in overvloed gegeven worden; maar wie niet heeft, hem zal ontnomen worden, zelfs wat hij heeft" (Matteüs, hfdst. 25, 29) kadert binnen de parabel over het gebruik der talenten en alsdusdanig zowel gehanteerd kan worden om ongelijkheden te rechtvaardigen als om ze te veroordelen. Zo schreef de ere-voorzitter van het V.E.V. (Stouthuysen, B., 1985) onlangs het volgende : "Boven de marxistische ideologie (sic) die stelt dat maatschappelijke ongelijkheid grotendeels berust op sociale afkomst en omgeving van de betrokkenen en niet op aanleg, ambitie, ijver en hard werken, verkies ik de bezielende visie die steekt in de nieuw testamentische parabel der talenten. De dienaars, die vijf en twee talenten hadden gekregen en er respectievelijk vijf en twee hadden bijverdiend, werden sterk geprezen door hun meester. Maar de dienaar die één talent had gekregen, het in de grond had verborgen en slechts één talent teruggaf aan zijn meester, kreeg het verwijt : "Je had mijn geld bij de bankiers moeten uitzetten, dan zou ik mijn bezit met rente teruggekregen hebben". Er zijn vele min of meer gelijk-luidende verhalen te beluisteren. Het beoogde effect ervan is duidelijk : wie het ver geschopt heeft in de maatschappij heeft dit te danken aan zijn eigen inzet, werkkraft, talent enz. en al die sociologische theorieën en onderzoeken over de maatschappelijke oorzaken van de sociale ongelijkheid tussen mensen zijn ideologische vertekeningen van de werkelijkheid en zij dragen bij tot een "cultus van de zwakheid".

Het zijn moeilijke tijden voor sociologen die sociale ongelijkheid bestuderen. Meer dan ooit is duidelijk dat zowel de vragen die zij over dit fenomeen stellen als de sociologische verklaringen die zij ervoor geven, hen tot betrokken partij maken in de maatschappelijke discussie met als inzet de sociale ongelijkheid als rechtvaardig of onrechtvaardig te definiëren.

BIBLIOGRAFIE

BACHRACH, D., BARATZ, M., Power and poverty. Theory and practice. London/Toronto, 1970.

BILLIET, J., Secularisering en verzuiling in het Belgisch onderwijs. Een sociologisch onderzoek naar de vrije schoolkeuze als legitimatieschema en als sociaal proces. Leuven, 1977.

BROTHERSTON, J., Inequality - is it inevitable ? in CARTER, C., PEEL, J. (eds.), Equalities and inequalities in health. Academic Press, 1976.

BUYSE, B., Langdurig uitkeringsgerechtigden op een vervangingsinkomen, in LAMMERTYN, F., e.a., Meer kansen voor kansarmen. Een sociologisch onderzoek naar de welzijnszorg in Vlaanderen. Zele, 1979: 225-237.

CLAEYS, U., Universitair onderwijs als mobiliteitskanaal. Leuven, 1974.

COUMANS, W., Fiscale waanbeelden, in De Gids op Maatschappelijk Gebied, 76(1985), 10: 848-852.

DAHL, R., Who governs ? New Haven, 1961.

DAHL, R., Modern political analysis. New York, 1963.

DE LANOO, I., De sociale herkomst van de Leuvense studenten, in Politica, 27 (1977), 3 : 119-136 en 27 (1977), 4 : 221-232.

DE LANOO, I., Sociale herkomsttrends in de Belgische Leuvense studentenbevolking, periode 1964-1980. Leuven, 1982.

DELEECK, H., BERGHMAN, J., VAN HEDDEGEM, P., VEREYKEN, L., De sociale zekerheid tussen droom en daad. Theorie, onderzoek en beleid. Antwerpen, 1980.

DELEECK, H., HUYBRECHTS, J., CANTILLON, B., Het Matteüseffect. De ongelijke verdeling van de sociale overheidsuitgaven in België. Antwerpen, 1983.

DELEECK, H., Sociale overheidsuitgaven en sociale ongelijkheden in de verzorgingsstaat, in Tijdschrift voor Sociologie, 5 (1984), 1/2 : 97-128.

DELEECK, H., BERGHMAN, J., JANSSENS P., Sociale zekerheid : inkomensverdeling en doelmatigheid anno 1982, in De Gids op Maatschappelijk Gebied, 75 (1984), 8-9 : 595-624.

DE MEYER, A., Het lager scolaire rendement van arbeiderskinderen als sociaal probleem. Onderzoek bij leerlingen uit het kleuteronderwijs en begin lagere school naar milieuv variabelen die de relatie sociale stratificatie-scolair rendement kunnen verklaren. Gent, 1976.

DESPLANQUES, B., L'inégalité sociale devant la mort, in Economie et Statistique, (1984), januari.

DEWAELE, A., De onderwijssituatie van de verschillende sociale groepen in Vlaanderen. Een literatuurstudie met bijzondere aandacht voor de arbeidersgroep. Leuven, 1982.

FITZGERALD, T., The new right and the family, in LONEY, A., BOSWELL, D., CLARKE, J., (eds.), Social policy and social welfare. Milton Aeyms, 1983, 46-57.

GILBERT, N., SPECHT, H., Dimensions of social welfare policy. New Jersey, 1974.

GEORGE, V., WILDING, P., Ideology and social welfare. London, 1976.

GEORGE, V., WILDING, P., The impact of social policy, London, 1984.

GOOSSENS, L., Het sociaal huisvestingsbeleid in België. Een historisch-sociologische analyse van de maatschappelijke probleem-behandeling op het gebied van het wonen. Leuven, 1982.

GOUGH, I., The political economy of the welfare state. London, 1979.

HALL, Ph., LAND, H., PARKER, R., WEBB, A., Change, choice and conflict in social policy. London, 1975.

HEGNER, F., Can microinteraction work as a social mechanism to bridge the gap between service organisations and the public served ? in GRUNOW, P., HEGNER, F. (eds.), Welfare or bureaucracy. Problems of matching social services to clients'needs. Cambridge, 1980 : 143-161.

HUNTER, F., Community power structure. Chapel Hill, 1952.

KERSTHOLT, F., De grenzen van de arbeidersklasse : een theoretische kritiek op enkele recente marxistische theorieën, in Mens en Maatschappij, 59 (1984), 1 : 27-44.

KERSTHOLT, F., LUIJKX, R., Klasse, status en inkomensongelijkheid, in Mens en Maatschappij, 57 (1982) 3 : 229-252.

KEULENEER, L., , Analyse van het totaal belastbaar netto-inkomen van de personen. Een vergelijkende studie tussen de jaren 1973-1978-1982. Brussel, Kabinet Economische Zaken, 1985.

LAMMERTYN, F., VAN TRIER, W., HENDERICKX, E., Sociologie van de verzorgingsstraat : de "state of the art", in Tijdschrift voor Sociologie, 5 (1984), 1/2 : 15-51.

LE GRAND, J., The strategy of equality. Redistribution and the social services. London, 1982.

MISHRA, R., Wat heet welzijn ? Sociaal-wetenschappelijke visies op samenleving en sociaal beleid. Alphen aan den Rijn/ Brussel, 1980.

PANITCH, L., Recent theoritisations of corporatism. Reflections on a growth industry, in British Journal of Sociology, 81 (1980) : 159-187.

PINKER, R., Social theory and social policy. London, 1971.

REIN, A., Social policy, issues of choice and change. New York, 1970.

REPORT OF THE COMMITTEE ON CHILD HEALTH SERVICES, Fit for the future, London, 1976.

ROSE, H., ROSE, S., Moving right out of welfare - and the way back, in Critical Social Policy, 2 (1982), 1 : 7-18.

SCHEPERS, R., SMET, M., VAN WANSEEELE, C., Sociale ongelijkheid inzake ziekte, dood en gezondheidszorg, in Welzijnsgids, Af1. 23 (mei 1985) : Sch.1 - Sch.21.

SCHMITTER, P., LEHMBRUCH, Trends toward corporatist intermediations. London, 1979.

SCHUYT, K., GROENENDIJK, K., SLOOT, B., De weg naar het recht. Een rechtssociologisch onderzoek naar de samenhangen tussen maatschappelijke ongelijkheid en juridische hulpverlening, Deventer, 1976.

SCHUYT, C., Het rechtskarakter van de verzorgingsstaat, in VAN DOORN, J., e.a., De stagnerende verzorgingsstaat, Meppel, 1977.

SERROYEN, G., De O.E.S.O. over inkomensverdeling in De Gids op Maatschappelijk Gebied, 75 (1984), 12 : 923-927.

STOESZ, D., A wake for the welfare state : social welfare and the neo-conservative challenge, in Social Service Review, (1981) 9.

STOLZMAN, J., GAMBERG, H., Marxist class analysis versus stratification analysis as general approaches to social inequality, in Berkeley Journal of Sociology, 18 (1974) : 105-125.

STOUTHUYSEN, B., De moraliteit van de hersenvlucht, in De Standaard, 28.08.85.

TAYLOR-GOOBY, P., DALE, J., Social theory and social welfare, London, 1981.

VANDEKERCKHOVE, L., HUYSE, L., In de buitenbaan. Arbeiderskinderen, universitair onderwijs en sociale ongelijkheid. Antwerpen/Amsterdam, 1977.

VAN LANGENDONCK, J., Tekortkomingen van de sociale zekerheid, in Welzijnszids, Afl. 22 (januari 1985) : Lan 1 - Lan 21.

VERBRUGGE, B., DULAING, L., De democratisering van het onderwijs, een ontvachtend ontwaken uit een al te mooie wensdroom, in De Gids op Maatschappelijk Gebied, 68 (1977), 6/7 : 491-514.

VERHOEVEN, J., Gerechtigkeits- und Chancengleichheit im Schulwesen. Gerechtigkeitsauffassungen im Wandel sozialer Rahmenbedingungen schulischer Erziehung, in Politica, 34 (1984), 1 : 13-56.

WINKLER, J., Corporatism in Archives Européennes de Sociologie, 17 (1976), 1 : 100-136.

WRIGHT, E.O., PERRONE, L., Marxist class categories and income inequality; in American Sociological Review, 42(1977), 2 : 32-55.

WRIGHT, E.O., COSTELLO, C., HACHEN, D., SPRAGUE, J., The American class structure, in American Sociological Review, 47 (1982), 12 : 709-726.

CONGRES 1985 : SOCIALE (ON)GELIJKHEID

Free papers

MASCULISME : IDEOLOGIE BETREFFENDE GELIJKE RECHTEN VOOR DE MAN

H. DE GARIS

1. Wettelijke discriminaties van de man

a) Verschil in pensioengerechtigde leeftijd

Het is belachelijk dat vrouwen die gemiddeld langer leven dan mannen, vroeger op pensioen kunnen gaan. Bijgevolg werken mannen langer en betalen zij de pensioenen van de vrouwen.

b) Dienstplicht

Gedurende de Tweede Wereldoorlog waren 99% van de gesneuvelden (zowel burgers als militairen) mannen. Gelijke rechten voor de vrouw betekent echter ook gelijke plichten. Het is laf van vrouwen als ze verwachten dat enkel mannen hun leven moeten riskeren.

c) Inspraak van mannen bij abortus, en vaderschap

Mannen hebben geen wettelijke inspraak betreffende beslissingen in verband met het laten leven of doden van de foetus. Vrouwen hebben een wettelijk monopolie. Naarmate computers intelligenter worden, is er minder werk beschikbaar en moeten mannen hun eigen imago van carrière-jagers veranderen naar dat van actieve vaders. De foetus is voor de helft van hem en daarom moet hij ook 50% van de beslissingsmacht bezitten.

Vrouwen die beweren dat abortus hun exclusief domein is, zijn arrogant en vrouwelijk chauvinistisch. Een man mag niet gedwongen worden om een kind te onderhouden dat hij niet wil. Hij moet het

recht hebben om het vaderschap te weigeren. Als de moeder toch doorgaat, dan is dat haar zaak. Zij moet dan maar betalen voor dat kind.

Analoog, zouden mannen het recht moeten hebben de foetus te behouden. Vooral nu dat 'ultra sound' technologie de mogelijkheid voorziet het geslacht van de foetus te bepalen vanaf een vroege fase in de zwangerschap. Vele vrouwen plegen abortus tegen ongewenste mannelijke foetussen zonder rekening te houden met de wensen van de vaders die zeggen : "Nee, ik wil mijn zoon". Het is wel haar lichaam maar niet haar foetus. De foetus is maar voor de helft van haar. De bewering dat foetussen en kinderen behoren tot het exclusief territorium van vrouwen is even sexistisch en chauvinistisch als te zeggen dat carrière-maken typisch mannelijk is.

d) Gemeenschappelijk hoederecht over kinderen na echtscheiding

Traditioneel worden de kinderen bij een echtscheiding aan de moeder toegewezen en de vader moet financieel opdraaien. De vader die sterke emotionele banden met zijn kinderen heeft opgebouwd, wordt weggerukt van zijn geliefde kinderen en de kinderen worden weggerukt van hun vader. De vader is dus tweemaal de dupe. Hij verliest zijn kinderen en moet dikwijls een aanzienlijke alimentatie aan zijn ex-vrouw betalen voor de rest van zijn leven. De meest bezorgde groep mannen zijn gescheiden vaders, die hun ganse leven gebukt gaan onder de emotionele gevolgen van het verlies van hun kinderen en onder een hoge alimentatie. In een moderne wereld is geen van beide nodig.

Gemeenschappelijk hoederecht is de beschaafde oplossing voor het probleem van het opvoeden van de kinderen na een echtscheiding. Het beste is dat de gescheiden ouders in elkaars buurt wonen, het kind blijft op dezelfde school en vertoeft evenveel onder de voogdij van de vader als van de moeder, heen en weer pendelend tussen de twee woningen van de ouders -misschien op wekelijkse of maandelijks basis- er zijn vele formules mogelijk.

Op deze manier verliezen kinderen geen van hun ouders. Echtscheiding van de ouders hoeft geen scheiding tussen een der ouders en de kinderen tot gevolg te hebben. Al bijna tien jaar wordt het gemeenschappelijk hoederecht in Zweden toegepast, evenals in Denemarken en 38 van de 50 staten van de VSA. Vele onderzoeken bevestigen dat het een beter systeem is dan dat van het exclusief hoederecht voor een van de ouders. De moeder hoeft niet de volledige last van het opvoeden van de kinderen te dragen. Ze wordt periodisch vrijgesteld van deze taak. De vader blijft een vader, en de kinderen hebben nog steeds twee ouders. Onderzoek toont aan dat

het verlies van de vader na echtscheiding grotere negatieve gevolgen heeft voor het kind dan na een sterfgeval van de vader. Tevens toont onderzoek aan dat alleenstaande moeders vroeger sterven dan mannen.

e) Alimentatie

Nu dat vrouwen kunnen werken, moeten ze ook maar werken. Een vrouw mag niet langer verwachten financieel onderhouden te worden door een man in ruil voor affectie en sex. Aangezien de carrière-rol dodelijk is voor mannen (zoals straks aangetoond zal worden), maakt haar financiële afhankelijkheid haar niet enkel een parasiet van het geld van haar echtgenoot, maar indirect ook een parasiet van zijn leven. Voor de masculisten is een traditioneel economisch-nutteloze vrouw een 'echtgenoot dodende parasiet'! Dit schokt traditionele vrouwen, maar het moet gezegd worden. De waarheid van de bewering dat de traditionele huisvrouw op een indirecte wijze de levensverwachting van haar echtgenoot verkort, werd al voldoende aangetoond en mag niet langer verzwegen worden. Details hiervan zullen in een later hoofdstuk besproken worden.

Aan gescheiden vrouwen hoeft geen alimentatiegeld betaald te worden. Ze moeten maar voor zichzelf werken. En als ze geen baan kunnen vinden, dan zou de staat hen werkloosheidsuitkeringen moeten betalen. Alimentatie is de laatste vorm van sociale zekerheid die op de schouders van het individu blijft steunen.

f) Weduwnaarspensioenen

De staat betaalt overlevingspensioenen voor weduwen maar niet voor weduwnaren. Als zowel mannen als vrouwen werken, kunnen overlevingspensioenen geschrapt worden.

g) Vaderschapsverlof

In vele landen is moederschapsverlof veel langer dan het vaderschapsverlof. Dus wordt aan de vader de gelegenheid en de plicht ontnomen om emotioneel met zijn kind verbonden te geraken tijdens de allerprilste jeugd. Ouderschapsverlof zou even lang moeten zijn ongeacht het geslacht.

h) Gerechtelijke vervolgingen van mannen

Voor gelijke vergrijpen worden mannen vlugger gearresteerd, voor de rechtbank gedaagd en veroordeeld, en ze worden zwaarder gestraft dan vrouwen. De rechtspraak zou zich niet mogen laten beïnvloeden door het geslacht van de betrokkene.

i) Werkomstandigheden

Mannen worden minder beschermd tegen slechte en gevaarlijke werkomstandigheden dan vrouwen, bv. nachtwerk, mijnen... Het gevolg van het groter aantal mannen in gevaarlijke banen is dat beroepsziekten, werkongevallen en blijvende invaliditeit meer voorkomen bij mannen. De beide geslachten zouden gelijk behandeld moeten worden.

j) Maatregelen van de overheid tegen discriminaties van de man

Regeringen doen veel voor de rechten van de vrouw. Frankrijk heeft zelfs een heel ministerie voor vrouwenemancipatie. Regeringen steunen ook onderzoeksinstituten en vrouwencentra, maar doen niets voor mannen. Aangezien mannen voortijdig sterven door hun mannenrol, hebben ook mannen de steun van de regering nodig.

De rechten van de man en de vrouw moeten evenwaardig opgesteld worden door de overheid. De instellingen opgericht door de overheid om discriminatie op basis van het geslacht te bestrijden, zijn een van de meest sexistische en dus schijnheilige instellingen van het land. In theorie werden ze opgericht om tegen seksisme van de beide geslachten te strijden. In de praktijk worden alleen de problemen van de vrouw behandeld.

2. Het gemiddelde leeftijdsverschil tussen de geslachten

Het beruchte leeftijdsverschil wordt door de masculisten als hun zwaarste argument beschouwd. Vooreerst is het gemiddelde leeftijdsverschil (GLV) geen biologisch verschijnsel, zoals dikwijls aangenomen wordt. Als dat zo zou zijn, zouden de GLV's in de verschillende landen hetzelfde zijn. In de praktijk vinden we dat

Australië en Ierland een GLV van drie tot vier jaar hebben; Japan en Scandinavië, vijf jaar; Engeland en België, zes jaar; Duitsland en Nederland, zeven jaar; en Frankrijk en de VSA, acht jaar. De masculisten en gezondheidssociologen hebben bewijzen verzameld dat het GLV het gevolg is van het rollenpatroon van de man.

Aangezien de rijke landen het rollenpatroon kunnen verwerpen, d.w.z. een taakherverdeling tussen de geslachten invoeren, is het GLV een morele wreedheid. In feite is het één van de grootste wreedheden van onze eeuw als men uitrekent hoeveel 'man'-jaren er onnodig verspild worden in de rijke landen tussen 1960 en het jaar 2000. Een berekening geeft ons een miljard (1.000 miljoen) 'man'-jaren. Vergelijk dit maar eens met andere wreedheden uit onze eeuw: Hitler, de beul van de Joden (200 miljoen levensjaren van joden werden vernield), of Stalin's vervolgingen (600-800 miljoen levensjaren). We moeten toegeven dat het GLV een kwalitatief verschillende vorm van wreedheid is, de wreedheden van Hitler en Stalin waren massamoorden, maar in zuiver numerieke termen kan men het GLV moeilijk verwaarlozen.

Om te bewijzen dat het GLV een sociaal fenomeen is (veroorzaakt door het rollenpatroon), beschouw het volgende. Amerikaans onderzoek aan de school voor publieke gezondheid van de universiteit van Californië, heeft aangetoond dat vier van de acht jaren GLV in de VSA te wijten is aan het feit dat mannen meer roken en drinken, en minder slapen, ontspannen en regelmatig eten dan vrouwen. Masculisten verklaren dat dit juist met het rollenpatroon te maken heeft. Om te ontsnappen aan de stress op hun werk, nemen mannen hun toevlucht tot tabak; emotionele problemen leiden hen naar de drank. De carrière-jacht is verantwoordelijk voor het veel te snel nuttigen van de maaltijden, en voor de vele slapeloze nachten waarbij gepiekerd wordt over het werk. Bureauwerk is nauwelijks fysieke arbeid.

Deze bewering wordt gestaafd door andere studies in zowel de VSA als Europa, waaruit blijkt dat carrière-vrouwen gemiddeld drie à vier jaar vlugger sterven dan huisvrouwen. Alleenstaande vrouwen, die de dubbele taak hebben om voor inkomen te zorgen en hun kinderen op te voeden, sterven vroeger dan mannen.

Er zijn nog vele andere factoren die het GLV doen vergroten, b.v.:

a) Zelfmoord

Statistieken in de VSA tonen aan dat driemaal meer mannen dan vrouwen jonger dan 24 jaar een geslaagde zelfmoordpoging ondernemen. Voor de mensen ouder dan 65 jaar zijn het er zelfs vijfmaal zoveel. Masculisten beweren dat vrouwen leren om hulp te zoeken,

maar mannen niet. Vier maal meer vrouwen dan mannen ondernamen een zelfmoordpoging in de VSA, maar dikwijls was dit enkel een roep voor hulp. Wanneer mannen zelfmoord willen plegen, hebben ze de neiging om zich op te sluiten in hun gevoelens, en er echt een einde aan te maken. Er is een piek in het aantal zelfmoorden van mannen twee jaar na hun op pensioen gaan, onafhankelijk of dit gebeurt rond hun 60 of 65 jaar. Als een man van de ene dag op de andere de mogelijkheid wordt ontnomen om carrière te maken nadat hij hiervoor tientallen jaren werd opgejaagd, is dit een te plotse en overbodige overgang.

b) Oorlog

Regeringen dwingen mannen om hun leven op het spel te zetten om 's lands belangen te verdedigen, vrouwen worden hiertoe niet gedwongen. Voortijdige dood van jonge mannen in grote aantallen beïnvloedt de GLV-statistieken aanzienlijk want iedere gesneuvelde uitgedrukt in cijfers betekent 50 'man'jaren minder.

c) Moorden

De meeste slachtoffers van geweld zijn mannen (ongeveer 90%). Masculisten beweren dat de traditionele man-man rivaliteit, het gebrek aan sex in onze maatschappij en de aanmoediging van mannelijke assertiviteit mannen explosief gewelddadig ten opzichte van andere mannen maken.

d) Werkongelukken

Over het algemeen doen mannen gevaarlijker werk dan vrouwen, en zijn ze ook meer het slachtoffer bij verkeersongevallen omdat ze vaak beroepshalve op de baan zijn. Het aantal mannelijke verkeersdoden is aanzienlijk hoger dan het aantal vrouwelijke.

e) Andrologie

De maatschappij investeert veel in onderzoek over typisch vrouwelijke ziekten (gynaecologie). De gemiddelde leeftijd van vrouwen is gestegen gedeeltelijk dankzij een grote daling van het sterftecijfer in het kraambed. Vergelijkbare inspanningen ten opzichte van specifiek mannelijke gezondheidsproblemen worden niet ondernomen.

DE ROL VAN DE LEERKRACHTENOPLEIDING IN DE REPRODUKTIE VAN SOCIALE
ONGELIJKHEID

W. DYCK

Boudon (1974) behandelde in zijn boek 'Education, Opportunity and Social Inequality' (p. 201) : 'One of the most challenging sociological and social problems of our time is to understand why the tremendous educational development that has characterized all Western societies since World War II has had such a slight effect on equality'.

De auteur ontwikkelde een microsociologische theorie over de opleidingskeuze : waarom kan een jongere uit een lagere sociale statuscategorie gemiddeld nog steeds een lager opleidingsniveau verwachten. Onze vraag betreft het relatieve aandeel van de leraren(opleiding), de leerlingen, de onderwijsstructuur en de sociale stratifikatie in dit proces. Wij kunnen hier uiteraard alleen een aanzet geven voor zulk een omvangrijk onderzoeksdomein.

De meeste verklaringen voor de kansongelijkheid werden gezocht buiten het onderwijs (subkultuur-hypothese, hypothese van de intellectuele achterstand, hypothese van de kosten-baten analyse,...).

De leraren hebben blijkbaar weinig te maken met de sociale selectie, alhoewel grosso modo de examenresultaten door hen volgens de Gauss-kurve verdeeld worden. Laten overzitten en laten afstromen naar een minder gewaardeerde opleiding, behoort tot de gangbare onderwijspraktijk. Arbeiderskinderen worden in het lager onderwijs als minder 'schoolrijp' beschouwd, eindigen het primaire schoolniveau met meer studievertraging en vertonen een lager prestatieniveau.

In het voortgezet onderwijs wordt een mindere deelname in de doorstroomrichtingen vastgesteld met als gevolg een beperktere mobiliteitsoriëntatie.

Sinds het einde van de jaren '60 ligt de verklaring voor de kansongelijkheid grotendeels, volgens Bloom (1968), bij de leraren(opleiding) door de formulering van een nieuw instructieparadigma. Dit opkomende paradigma is nadrukkelijk gericht op het criterium van effectiviteit (outcome-based). In de optiek van beheersingsleren kunnen virtueel alle leerlingen van een klas zeer behoorlijke

prestaties leveren, dus ook diegenen uit de benadeelde sociale milieus.

Dyck & Wellens (1978/79) hebben getracht dit te verduidelijken door te spreken over 'konkurrerende instructieparadigma's.' Binnen het gangbare paradigma (De Groot sprak van het veldloopmodel) geldt de onderwijskwalificatie van een leerling (goed of vlug, middelmatig, zwak of traag) als een relatief permanent attribuut. Een kwalitatief heterogene groep wordt doorheen het onderwijs zo betrouwbaar mogelijk geregistreerd : aanvangsheterogeniteit reproduceert zich 'normaal' in het eindresultaat.

Het alternatieve instructieparadigma van beheersingsleren stelt een geheel andere kijk op een klas voorop. Heterogeniteit van leerprestaties is hier veeleer een signaal voor de niet-effektiviteit van het onderwijsleerproces dat immers als doel had om tot homogeen goede resultaten te komen.

De oppositie tussen instructieparadigma's zou niet alleen onderkenbaar zijn in de onderwijskunde, maar zich tevens uitdrukken in onderwijsstructuren en in de gedragingen van leerkrachten en leerlingen. Het lijkt m.a.w. een redelijke hypothese om te stellen dat de fundamentele visie van leerkrachten op heterogeniteit één van die pre-aktieve elementen is met een potentieel sterke invloed op de effectiviteit van later didactisch handelen.

Op de volgende bladzijde geven wij ons schema van de twee paradigma's, volgens de structuur van Lakato's Research Programs.

Het is duidelijk dat de verklaringen voor de huidige sociale selectie niet meer (volledig) toepasselijk zijn wanneer beheersingsleren in het gezichtsveld komt. Op de allerlaatste pagina van 'Sociology of Education' schrijft Brookover & Erikson (1975, p. 385) : 'The deviant schools composed of low SES or black students that are achieving at high levels demonstrate that the poor and disadvantaged children can learn. The development of mastery learning procedures also demonstrates that all or nearly all children can learn at essentially the same level. (...) Educators could (...) abandon the concept of limited ability and normal distribution of-learned behavior and society would hold the schools accountable for mastery levels of achievement.'

In een onderzoek aan de R.U.G. en de U.I.A. trachtten wij de origine van het handelen van de leraren op te sporen (Dyck en Wouters, 1982, 1983). Wij legden student-leraren en licentiaat-leraren twee opdrachten voor in verband met verwachte leerlingen-heterogeniteit inzake leercapaciteiten.

DOMINANT
INSTRUKTIEPARADIGMA

Veldloopmodel

HARDE KERN

Statistische visie op
individuele verschillen

POSITIEVE HEURISTIEK

Relevieren en analyseren
van individuele verschillen

BESCHERMENDE BOLSTER

Pygmalion-effekt

'Wet' van Posthumus

Normgeoriënteerd testen

IQ-Aanleg

Selektie van talent

Correlationeel prediktie-
onderzoek
Impliciet en zwak studie-
kontrakt

Nominale studietijd

.....

BESCHERMENDE BOLSTER

Praktisch iedereen kan
leren

Werken naar minimale
variantie

Kriteriumgeoriënteerd
testen

Leerprestatie

Ontwikkeling en bege-
leiding van leerkapa-
citeiten

Causale analyse met
input- en procesva-
riabelen

Expliciet en sterk
studiekontrakt

'Time-on-task',.....

POSITIEVE HEURISTIEK

Identificeren van de be-
invloedbare variabelen

ALTERNATIEF
INSTRUKTIEPARADIGMA

Beheersingsleren

HARDE KERN

Dynamisch input-output
onderwijs-leermodel

In onderstaande tabel en op de volgende bladzijde geven wij de onderzoeksresultaten voor alle respondenten.

Tabel 1 : Verdelingen van de verwachte leerresultaten (N = 566)

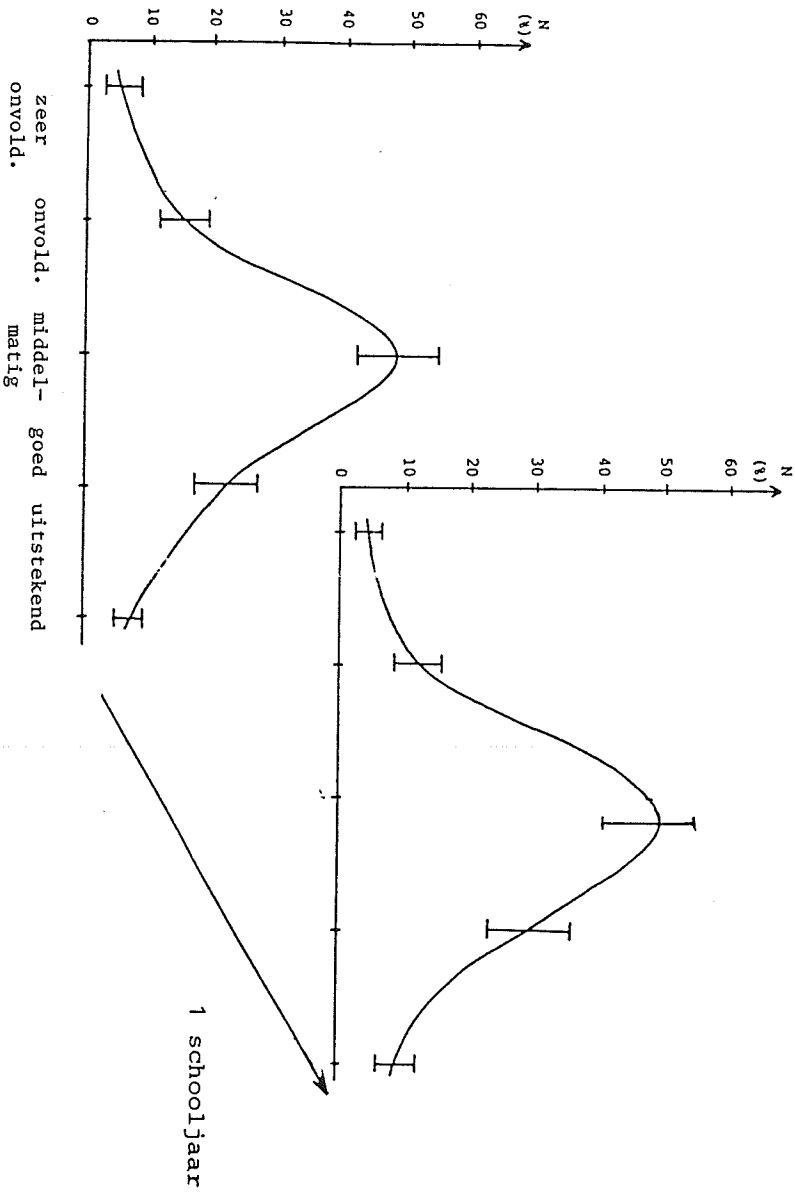
	<u>Begin schooljaar</u>		<u>Examens</u>	
	<u>Gem.</u>	<u>S.D.</u>	<u>Gem.</u>	<u>S.D.</u>
Uistekend	7.4	4.7	9.1	6.2
Goed	22.9	9.7	28.9	12.3
Middelm.	47.9	12.2	47.3	14.2
Onvold.	15.5	7.7	11.0	7.3
Zeer onv.	6.0	5.2	3.5	4.5

Het is niet noodzakelijk de gegevens te rapporteren voor de afzonderlijke subgroepen, omdat er geen significante verschillen vastgesteld werden! Slechts 1% vulde de opdrachten niet in. De overigen 'weten' reeds dat er grote heterogeniteit zal zijn en geloven dat een leraar geen of weinig impact heeft op deze individuele verschillen.

Wij denken te mogen afleiden dat de instructieparadigma's als zodanig niet systematisch behandeld worden. Indien (toekomstige) leraren alleen geconfronteerd worden met traditionele onderwijsopvattingen, voortspruitend uit de IQ-beweging van het begin van deze eeuw, zal er weinig veranderen aan het dominante beeld van de sociale selectie doorheen onderwijs.

Wij zijn alzo terug bij Boudon beland, wiens theorie wel de status-quo tracht te verklaren (zie o.a. de Graaf e.a. 1981), maar indien deze auteur het werk van Bloom e.a. zou kennen, zou zijn theorie-opbouw en interpretatie anders moeten geweest zijn.

Uiteraard kunnen wij een gelijkaardige konklusie trekken t.o.v. de verantwoordelijken voor de diverse lerarenopleidingen.

BIBLIOGRAFIE

- BLOOM, B.   Learning for Mastery (UCLA-CSE), Evaluation Comment, 1 (2), 1-12, 1968.
- BOUDON, R.   Education, Opportunity and Social Inequality. New York, 1974.
- BROOKOVER W. &   Sociology of Education, London, 1975.
E. ERIKSON
- DE GRAAF, P.,   Boudon in Nederland. Een beschrijving van, kri-
D. DE HAAN &   tijken op, en een toetsing van een onderwijssimu-
J. PEEK   latiemodel, SISWO-stageverslag, Amsterdam, 1981.
- DYCK, W. &   Een opkomend instructieparadigma : beheersingsle-
J. WELLENS   ren, Persoon en Gemeenschap, 31, 4, 180-190, 1978.
- DYCK, W. & P.   Toekomstige leerkrachten over de heterogeniteit
WOUTERS   van leerprestaties, in : C. VAN DORP, A. PILOT
                                  (eds.), Aspecten van Onderwijsresearch 1982,
                                  Swets & Zeitlinger, Lisse, p. 101-114, 1982.
- W. VAN DYCK &   Eigensoortige evaluatie van een leerkrachtenop-
WOUTERS   leiding : instructieparadigma's in de praktijk,
                                  in : S. VEENMAN EN H. COONEN (eds.), Onderwijs en
                                  Opleiding, Swets & Zeitlinger, Lisse, 47-56,
                                  1983.

MACHT, RUIL EN AFFINITEIT IN EEN EENHEIDSMODEL
VAN COÖPERATIEVE SPELEN.
EEN FORMEEL MODEL MET EMPIRISCHE TOEPASSINGEN.*

Paul HOUBEN
Patrick VERSTRAETE

Stel dat mensen niet handelen vanuit 1001 beginselen, gecatalogeerd in onze vele sociologische typologieën, maar dat zij een of enkele eenvoudige regels hebben die zij op heel vindingrijke manier voor ongekend veel problemen toepassen. Als dat juist is hebben legeraanvoerders, kooplieden en huismoeders iets gemeen. De interacties macht, ruil en affiniteit met de talrijke varianten daarin zouden tot één interactievorm herleidbaar zijn. De sociologie zou met omringende disciplines buitengewone eenvormigheid kunnen krijgen.

Eenvormigheid is van onschatbare waarde. Om er maar enkele te noemen : esthetische 'simplicity' en elegantie voor de theorie, denkeconomie en efficiëntie in theorievorming, de verheffing van onderzoeksresultaten boven het hier en nu, generaliseerbaarheid en repliceerbaarheid, het scheppen van validiteit van onderzoek.

Juist het laatste aspect van eenvormigheid interesseerde ons in onderzoek. Je staat voor de taak om het bestedingsgedrag en aard en omvang van dienstactiviteiten te verklaren van 315 Vlaamse O.C.M.W.'s met gegevens over demografie, politieke samenstellingen, budget en activiteiten van concurrerende aanbieders. In welk model giet je de relaties tussen organisaties ? Met de huidige stand van theorie riskeert men validiteitsfouten. Daarmee bedoel ik :

---

* Oorspronkelijk :

HOUBEN, P., Macht, ruil en affiniteit ('cross cutting') in een eenheidsmodel van coöperatieve spelen.

HOUBEN, P. en VERSTRAETE, P., Politieke invloeden op het beleid van lokale welzijnsorganisaties. Een interorganisationele studie van verzuiling.

we kiezen macht van types X en bouwen daarop het onderzoeksmodel. Maar zekerheid is er niet want ook macht van type Y of affiniteit van type Z hadden het geval kunnen zijn. Wie maakt het uit ? Het onderzoek kan voor niets zijn geweest.

Om zulke validiteitsfouten te vermijden gebruik je gevoeligheids-tests. Beschouw het interactieproces als black box, zet doelvariabelen en conditievariabelen van interactie constant, voer verschillende interactiemodellen in, dat zijn formele relaties tussen doel- en conditievariabelen, en ga na of de uitkomsten voor de afhankelijke variabele (bestedingsgedrag) aanwijsbaar afwijken voor die interactiemodellen. Doen uitkomsten dat niet dan noemen we de modellen 'numerisch of voorwaardelijk equivalent', numerisch en voorwaardelijk omdat de equivalentie niet voor andere datasets hoeft te gelden. De validiteitsfout is dan verholpen. Stellen we de equivalentie ook vast voor niet-gespecificeerde interactiemodellen, dat betekent los van concrete doel- en conditievariabelen, los dus ook van concrete datasets, dan noemen de modellen 'formeel equivalent'. Het verschil is dat de eerste vorm verkregen is door statistische gelijkheid voor een bijzonder geval. De tweede is verkregen door een wiskundig equivalentiebewijs voor alle gevallen, wat uiteraard veel denkeconomischer is.

Hoe komen we aan equivalentiebewijzen, over welk soort modellen gaan die bewijzen ? Hier stuiten we op een grote tekortkoming van de hedendaagse sociologie. De sociologie kent algemene theorieën (1) en statistische modeltechnieken (2) maar geen formele modellen (3). Nochtans zijn deze laatste nuttig voor de eerste twee.

(1) Neems Parsons' (1963, 1969) mediumtheorie voor een algemeen interactiemodel (idem typen 'Herrschaft' Weber; idem Rae & Taylors 'cross cutting' voor affiniteit). Iedere interactiesfeer heeft een medium met symbolische code. Die hebben de functie het 'materiële substraat' van interacties te vervangen : zo papiergeld voor goud (ruil), symbolische dreiging en gezag voor geweld (macht) en reputatie voor kennis (influence). Door media worden interacties op brede schaal mogelijk waar het materiële substraat ontbreekt. De vier interacties en media zijn :

SANCTION TYPES	CHANNEL	
<u>positive</u>	<u>situational</u> 1 Inducement (afdwingbare contracten, ruil) medium : money	<u>intentional</u> 3 Persuasion (invloed door informatie, status) medium : influence
	2 Deterrence (macht en dwang) medium : power	4 Activation of commitments (morele standaarden en santies) medium : generalization of commitments

Zonder het belang van media te onderschatten, kunnen we stellen dat media alleen begunstigende voorwaarden zijn voor interactie, maar niet het gedragsmechanisme van interactie, namelijk het gegeven dat mensen er beter van worden (nutsminimalisering). De media verhouden zich tot dit mechanisme als de grammatica en syntaxis van een brief tot het inhoudelijk bericht in de brief. Verder is het onderscheid tussen positieve en negatieve, intentionele en situationele sancties een beschrijvende classificatie die arbitrair is voor verklarende doeleinden. Ik zou althans niet weten hoe bijvoorbeeld uitgavengedrag ermee te voorspellen. In dat geval is er weinig hoop dat een abstracte synthese van interactietheorieën dat wel kan.

(2) De complexe verwoording van theorieën en hun onbekommerdheid om gedragsmechanismen voor verklaring en voorspelling heeft heel wat onderzoekers apathisch gemaakt. Zij proberen verschillende modelspecificaties uit - lineair, logaritmisch, interactietermen - en kiezen de vergelijking met hoogste variantie uit. Theorieën die volgens onze leerboeken logisch vooraf gaan aan onderzoek en statistische verwerking, zijn in het beste geval heuristische interpretatiekaders ter aanvulling van onze common sense om verbanden betekenis te geven. De validiteitsfout wordt niet verholpen en komt op schrijnende manier tot uiting in het fenomeen ad hoc hypothese. Je stopt de variabele 'geslacht' in de vergelijking voor overheidsuitgaven, ook al is onbekend wat die ertoe doet. Dan volgt een ad hoc hypothese : 'vrouwen geven meer uit'. Wijst schatting dan op een negatief teken van de parameter dan keer je, wie merkt dat, de hypothese achteraf om en de hypothese is altijd bevestigd.

(3) Formele modellen hebben precies tot doel dergelijke ad hoc hypothesen uit te sluiten. Formele modellen zijn deductieve theorieën op axiomatische grondslag die een abstract mechanisme in evenwichtsvoorwaarden uitbeelden om hypothesen voor concrete onderzoeksvelden af te leiden. Zij dwingen theoreticus en onderzoeker daarmee consistent te zijn. Een voorbeeld is de Engel-functie : meestal stijgt de consumptie van een goed bij inkomens-groei. Maar voor sommige goederen, dat hangt af van de nutsfuncties, daalt de consumptie bij toenemend inkomen. Zulke onverwachte dalingen of stijgingen worden deductief afgeleid uit de tweede-orde-voorwaarden van het model. Is eenmaal een daling afgeleid dan luidt de hypothese : de coëfficiënt voor inkomen < 0 . Dat teken ligt dus vast voor theoretische axioma's in het formele model. Ad hoc overwegingen achteraf kunnen onze hypothese niet meer redden voor falsificatie. En wat zo leuk is, we leren ook van falsificaties. We weten dat er een ander mechanisme of andere omstandigheden geweest moeten zijn dan deze vastgelegd in de axioma's. In de bijdrage van Houben en Verstraete (1985) wordt dit geïllustreerd.

In de theoretische bijdrage (Houben, 1985) heb ik gezocht naar een formeel model in bovenstaande betekenis dat een equivalentiebewijs toeliet voor sociologische interactietheorieën over ruil, macht en affiniteit. Slechts één kandidaat heb ik daarvoor kunnen vinden, namelijk het model van coöperatieve twee-personenspelen. In woorden komt het coöperatiemechanisme op het volgende neer. Twee personen kunnen door samenwerking een coöperatiesurplus bereiken maar moeten daarvoor tot overeenstemming komen over de verdeling van het surplus. Zo niet dan vervalt het surplus en krijgt ieder status quo, zo ja dan krijgt ieder een aandeel volgens een vastgelegde arbitrage-regel. Geeft dat de interactiemechanismen weer ? Voor ruil wel, ruil is een coöperatieve uitwisseling van waarden door controleerbare uitwisseling van goederen. Er is daarin een consumentensurplus en een punt van 'no trade' als de transactie niet door gaat. In ruil zien we heel duidelijk het mechanisme van bod en tegenbod, de risico's van te hoge eisen en het in elkaar ploffen van de coöperatie als geen quota of prijzen overeengekomen worden. Het medium geld (Parsons) is overigens allerminst noodzakelijk om dat consumentensurplus te bereiken.

Wat met macht ? De literatuur doet vaak vermoeden dat macht de tegenpool van ruil is en coöperatief noch bilateraal is. Maar dat is het wel. Macht is een coöperatieve uitwisseling van waarden, al dan niet door uitwisseling van goederen (ruil), nadat met een negatieve waarde gedreigd is. Macht is een zeer universele uitwisselvorm waarin meestal zonder verbaal opbod, het in-

	Goederen	Coöp. surplus door	Status quo	Conditioes
RUIL	privaat (Samuelson - publiek in patronnage)	teggengesteld comple- mentaire preferenties door uitwisseling goederen	no trade	<ul style="list-style-type: none"> - controleerbare over- dracht en kwantificeer- baarheid - private waardegoederen - medium als begunsti- gende voorwaarden
MACHT	privaat of Samuelson - publiek	teggengesteld comple- mentaire preferenties na dreiging conflict al dan niet door uitwisseling goederen	conflict	<ul style="list-style-type: none"> - medium als begunsti- gende voorwaarden
AFFINITEIT	Samuelson - publiek	concordantie van loyauteitslabels	excommunicatie en echtscheiding	<ul style="list-style-type: none"> - zichtbaarheid van labels - tijd als rand- of evenwichtsvoorwaarde

willigen van een hoeveelheid eisen 'geruild' wordt tegen het achterwege houden van iemands sanctie. Mislukt dat, dan wordt de sanctie, aangeduid als punt van 'threat', uitgespeeld.

Wat macht en ruil is wordt vooral duidelijk in contrast met de laatste interactie : affiniteit. Affiniteit definiëren we als de concordantie van onvervreembare loyaliteitskenmerken met tijd als evenwichtsvoorwaarde of randvoorwaarde. In affiniteitsrelaties kan niet geruild worden want daarvoor ontbreken de goederen. Ook is waardedeling zoals hij macht uitgesloten, want iemands geslacht, opleiding en geloof zijn ondeelbaar. Het is een kwestie van trouwen of scheiden. Daarvoor is de 'toevallige' en onveranderlijke combinatie bepalend.

Om in het formeel model van spelen te passen doet de aard van sanctie (Parsons) en de symbolische legitimering (Weber) van interacties niet ter zake. Die zijn ofwel verdisconteerd via de operationalisering van variabelen, ofwel betreft het de sociale codering van een proces dat de mechanismen van het proces niet raakt. Een ander verschil duikt echter op dat essentieel is. De typische sociologische groep van affiniteitsrelaties werkt met ascriptieve en onvervreembare labels. Feitelijk zijn dat goederen die Samuelson (1954) voor defensie en andere openbare voorzieningen definieerde als 'Samuelson-publiek goed'. De waarde van die goederen neemt niet af door een gebruiker meer of minder, integenstelling tot 'private' goederen in ruil- en veel machtsrelaties. Inderdaad bleek bij de formalisering en het equivalentiebewijs de aan- of afwezigheid van zulke publieke goederen het enige bepalende te zijn.

Onze conclusie is daarom dat coöperatieve twee-personenspelen een geschikt formeel eenheidsmodel zijn voor de interacties ruil, macht en affiniteit. Dit eenheidsmodel heeft twee varianten, spelen met en zonder Samuelson-publieke goederen. De bewijzen en toepassingen in budget onderzoek zullen binnenkort verschijnen in 'Tijdschrift voor Sociologie'.

DE VELE GEZICHTEN VAN DE MACHT - ELEMENTEN VOOR EEN SOCIOLOGISCH
MACHTSBEGRIIP

R. LAERMANS

1. Macht, een problematisch begrip

Sinds het midden van de jaren vijftig vormt het verschijnsel macht het onderwerp van een almaar toenemend aantal sociaal-wetenschappelijke publikaties. Een eerste kennismaking met de betreffende literatuur levert een ietwat paradoxaal en ook wel ontmoedigend beeld op. Geen van de betrokken auteurs laat na te wijzen op de grote relevantie van het machtsbegrip voor de sociaal-wetenschappelijke theorievorming, maar lijkt het telkens naar eigen goeddunken te omschrijven. Het machtsbegrip is dus behalve een theoretische hoeksteen ook een 'essentially contested concept' (S. Lukes). Zelfs over de basiskennmerken van het machtsfenomeen schijnt niet eens een minimale consensus mogelijk, wat uiteraard resulteert in een haast Babylonische spraakverwarring. Om daaraan te verhelpen kan men twee richtingen uit. De meeste auteurs pogen aan het machtsbegrip een nieuwe, maar zo precies mogelijke inhoud te geven die aansluit bij één of meerdere definities uit de bestaande literatuur. De tweede mogelijkheid stoelt daarentegen op de gedachte dat het machtsbegrip best kan worden begrepen als een 'sensitizing concept' (N. Denzin) met een voornamelijk heuristische waarde. De invulling ervan attendeert dan op sociologische relevante fenomenen, maar dient niet onmiddellijk te voorzien in nauwkeurige ideeën of toetsbare hypothesen. Het belangrijkste argument pro zo'n 'sensitizing approach' is dat ze het recht doet aan de multidimensionaliteit van het verschijnsel macht en -daarmee samenhangend- de meerzinnigheid van het woord 'macht' in het alledaags taalgebruik. Macht lijkt een veelkoppig monster, wat zich in de omgangstaal uit in een evenredig groot aantal van betekenissen van het machtsconcept.

Om niet bij voorbaat één betekenis te veralgemenen en zo via een twijfelachtige, chirurgische ingreep de macht(suitoefening) haar vele gezichten te ontnemen, krijgt het machtsbegrip dus best de

rol van 'sensitizing concept' of 'primitive term' toebedeeld binnen de algemeen-theoretische sociologie. Pas in concreet onderzoek krijgt de socioloog meestal te maken met een welbepaalde gedaante van de macht(suitoefening) en wordt het mogelijk meer precieze en tevens toetsbare omschrijvingen te introduceren.

2. Bouwstenen voor een sociologisch machtsbegrip

Drie stellingen fungeren als richtingwijzers in de hierna gevolgde weg die moet uitmonden bij een heuristisch machtsbegrip.

1. Macht is een bezit, maar zit steeds ingeschreven in duidelijk af te bakenen interactiesystemen

De meeste talen kennen geen werkwoordsvorm voor het begrip macht. Over macht kan enkel worden gesproken in termen van eigendom en bezit ('machthebber', 'macht verwerven', enz.). Deze linguïstische beperking is hoogst verraderlijk. Ze suggereert alsof de macht een statisch ding is dat naar believen kan worden opgepot, verdeeld, enz. In de omgangstaal ligt dus impliciet een eigendomsvisie op het verschijnsel macht besloten; ze 'verleidde' o.m. T. Parsons tot een breed uitgewerkte analogie tussen macht en geld. Ook de diverse elitetheorieën en de klassiek-marxistische voorstelling van macht als behorend tot de 'heersende klasse' borduren voort op het thema 'macht-als-bezit'. Een actor bezit echter hoogstens machtsbronnen en nooit macht als zodanig. Iemands feitelijk machtsvermogen is steevast gebonden aan één bepaalde sociale positie binnen een specifiek veld van sociale relaties. Wat gemeenzaam 'een machthebber' heet, is een actor die een machtspositie bekleedt in een welbepaald interactiesysteem.

2. Macht is niet overal, maar kenmerkend voor assymetrische relaties

Zwartkijkers als o.m. R. Bierstedt, A. Giddens en M. Foucault zien elk interactiesysteem doortrokken van macht. De pessimistisch klinkende 'almacht-van-de-macht'-these valt uiteraard enkel hard te maken aan de hand van een erg ruime omschrijving van het

machtsfenomeen. Haast elke (intentionele) beïnvloeding van een actor door een willekeurige tweede actor moet dan een machtsdeling heten. Situaties van gelijke ruil ('trading on equal terms') en wetenschappelijke discussies tussen gelijkkelijk geïnformeerde vakgenoten zijn voorbeelden van interactiesituaties die normaliter niet onmiddellijk worden geassocieerd met machtsgebruik. Karakteristiek voor dit soort van sociale relaties is de symmetrie tussen de deelnemende partijen. Aan hun equivalente ruilmiddelen resp. evenwaardige competenties ontleen de betrokken actoren gelijke kansen tot wederzijdse beïnvloeding.

Macht(suitoefening) lijkt dus een bij uitstek assymetrisch fenomeen : de machthebber heeft beduidend meer mogelijkheden tot handlingssturing dan de machtssubjecten.

3. Macht(suitoefening) is niet synoniem voor onderdrukking

Niet weinig sociale wetenschappers zijn expliciet de mening toegedaan dat macht en machtsuitoefening in wezen samenvallen met het beperken van andermans handelingsalternatieven (al dan niet middels het inzetten van negatieve sancties). Dit vrij traditionele machtsbeeld is dringend aan herziening toe. Het gebruik van macht resulteert immers niet noodzakelijk in een inkrimping van de beweg- en/of keuzemogelijkheden van de machtssubjecten. Zo vallen uit de sfeer van onderwijs en opvoeding talrijke voorbeelden te betrekken van machtsrelaties, waarin een simultane inperking én uitbreiding van de handelingsmogelijkheden van de machtssubjecten wordt beoogd : de onderhorige leerling moet tegelijkertijd doen én laten, ge- en verboden opvolgen. Het proces van machtsuitoefening kan daarom best worden begrepen als een feitelijke controle van c.q. ingreep op de handelingsalternatieven van sociale actoren (personen of groeperingen). Met uitzondering van de machtsvorm 'fysiek geweld' is dit machtsgebruik 'a mode of action which does not act directly and immediately on others. Instead it acts upon their actions : an action upon an action, on existing actions or on those which may arise in the present or the future' (M. Foucault).

Macht betreft dan het al dan niet geëffectueerde en assymetrische verdeelde vermogen van een actor (machthebber) om binnen een specifiek interactiesysteem de handelingsalternatieven van een of meerdere andere actoren (machtssubjecten) te ordenen. Macht draait kortom rond het vermogen tot handelingsregulering en -structureering binnen assymetrische relaties.

Tot nog toe had ik het steeds over machtsrelaties, -verhoudingen, enz. in algemene zin. Een concrete machtsrelatie binnen een interactiesysteem moet echter steeds nader worden afgebakend aan de hand van een aantal kenmerken. De wellicht belangrijkste karaktere-

ristiek betreft de inperking van een gegeven machtsvermogen tot een zeker (machts)domein ('scope') (voor andere mogelijke kenmerken zij verwezen naar de oorspronkelijke tekst). Onder meer omdat machtsuitoefening vaak is gebonden aan al dan niet geïnstitutionaliseerde regelingen, blijft het structureringsvermogen van een sterkere partij meestal begrensd tot welomschreven handelings-situaties en/of handelings-sferen. Uitsluitend binnen deze situaties c.q. sferen kan de machthebber richting geven aan andermans handelingsalternatieven. Het is daarom meer dan eens misleidend om sociale verhoudingen zonder meer als machtsrelaties te typeren. Met een wat banaal voorbeeld : 'bezit' binnen een gezin de mannelijke partner enkel macht over het uitgaansleven -hij bepaalt voor zijn vrouw hoe vaak en wanneer vrienden worden bezocht, op restaurant wordt gegaan, enz.- dan kan de totale man/vrouw-relatie niet zo maar een machtsverhouding heten. De meest relevante vraag in een concrete analyse van de machtsspreiding binnen een interactiesysteem is dus vaak niet die naar de verdeling van de macht tussen de verschillende actoren, maar luidt veeleer : welke actor heeft macht op welk(e) domein(en) ? Hoe staat het met 'the division of scopes' ?

3. De onmacht van de machtstheorie tegenover de empirie. Knelpunten in de discussie rond het machtsbegrip

Het tentatief karakter van een 'sensitizing' of heuristisch machtsconcept mag wrevelig stemmen, de talrijke discussies over de draagwijdte van het machtsbegrip leren dat de inbreng van een of meerdere kenmerken in algemeen-theoretische omschrijvingen weinig uitkomst biedt. In meer nauwkeurige definities verliest de macht haar vele gezichten en wordt ze niet zelden gemodelleerd naar een ideologisch geïnspireerd ideaalbeeld. Ter illustratie ga ik hieronder kort in op enkele controversiële punten uit de debatten rond het machtsbegrip.

- (1) Meerdere auteurs wijzen op het intentioneel karakter van macht en machtsuitoefening. Het gebruik van macht verschijnt binnen deze visie als 'het teweegbrengen van opzettelijke effecten' (B. Russell) ter verwezenlijking van een bewust nagestreefd doel. Intentionaliteit lijkt mij echter geen noodzakelijk kenmerk van machtsaanwending. Een feitelijk gegeven vermogen tot handelingssturing kan zeer wel worden geëffectueerd zonder dat de betrokken machthebber(s) zich als het ware van enig kwaad bewust (is) zijn. Het is bovendien niet zo moeilijk om voorbeelden te vinden van louter irrationeel machtsgebruik. De gerechterlijke journalistiek wemelt ervan. De vraag of machtsuitoefening nu al dan niet een intentioneel en bewust voltrok-

ken proces is, kan dus niet bij voorbaat worden beslist : het betreft een empirische kwestie.

- (2) Ook in het aanslepende debat tussen voor- en tegenstanders van de conflict- resp. consensusbenadering lijkt het aangewezen de empirie tot scheidsrechter te promoveren. Beoefenaars van de (neo)marxistische (N. Poulantzas, J. Habermas, e.a.) en de radicale sociologie (S. Lukes) bepleiten de opvatting dat elke vorm van machtsmisbruik in wezen neerkomt op het veilig stellen van persoonlijke en/of groepsbelangen tegen de belangen van de machtssubjecten in. Om die reden schuilt achter elke machtsrelatie een latent of manifest belangenconflict tussen de betrokken actoren. De tegenspelers van de conflictbenadering, o.m. T. Parsons, beklemtonen daarentegen de legitimerende consensus tussen de sterkere en de zwakkere partij(en) omtrent de achterliggende doelstellingen die de machtshebber(s) beoogt (beogen) bij het aanwenden van macht. Beide opvattingen geven een erg vertekend, want eenzijdig beeld van het verschijnsel macht en zijn zichtbaar verknoopt met normatief-ideologische premissen. Machtsrelaties gaan soms gepaard met belangenbehartiging, maar worden in andere gevallen inderdaad geschraagd door een zekere consensus tussen de deelnemers. Of de eerste dan wel de tweede situatie prevaleert, is dus alweer een empirische kwestie.

4. Vormen van macht

Hoe kan macht worden uitgeoefend ? Langs welke wegen kan een actor ingrijpen op andermans handelingsalternatieven binnen een assymetrische relatie ? Kortom, welke zijn de mogelijke vormen van macht ? In de betreffende literatuur vindt men een onwaarschijnlijk groot aantal typologieën van de vele gezichten van de macht. Over de volgende drie machtsvormen bestaat alvast weinig of geen discussie.

- (1) Geweld in strikte zin betreft het directe ingrijpen op iemands lichaam of psyche. Lichamelijk geweld kan op zijn beurt beschouwd worden als een extreme vorm van rechtstreekse lichamelijke dwang. Minder drastische mogelijkheden tot handelingsregulering via directe ingrepen op het lichamelijk gedrag verkregen vooral aandacht sinds M. Foucault de genese beschreef van de zgn. disciplinaire macht in zijn boek : *Surveiller et Punir*.
- (2) Wanneer een machthebber de handelingsalternatieven van de zwakkere partij wijzigt of stabiliseert zonder dat de laatste

er weet van heeft, is er sprake van manipulatie. De tegenspeler is een machtssubject, maar is zich daar niet van bewust.

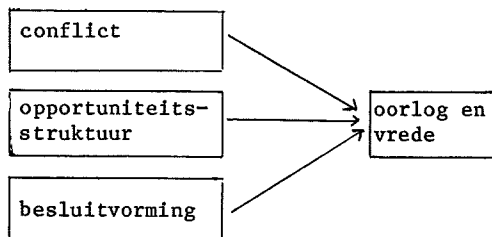
- (3) Overtuigingsmacht ('persuasion') tenslotte, heeft betrekking op het gebruik van rationele argumenten ter structurering van andermans handelingsmogelijkheden. De wellicht meest vertrouwde vorm van machtsuitoefening evenwel is het communiceren van imperatieve handelingsverwachtingen of bevelen. Machtsrelaties zijn dan ook vaak verweven met hiërarchisch gestructureerde situaties van directe en indirecte communicatie. In navolging van Max Weber kan zulke 'autoritaire bevelsmacht' worden getypeerd als gezag ('Herrschaft'). Het is een gemeenplaats in de sociologische literatuur dat Weber het begrip gezag heeft gedefinieerd als gelegitimeerde c.q. legitieme macht. Dat Weber het enigszins anders zag, moge het volgende citaat uit *Wirtschaft und Gesellschaft* illustreren : 'Onder gezag wordt hier dus verstaan : het feit dat een kenbaar gemaakte wil ('bevel') van de 'heersende(n)' het handelen van (een) andere 'overheerste(n)' wil beïnvloeden en in feite zodanig beïnvloedt dat dit handelen, in een sociaal relevante mate, verloopt alsof de overheersten de inhoud van het bevel, terwille daarvan, gemaakt hebben tot maxime van hun handelen ('gehoorzaamheid').

OORLOGS- EN VREDESMACHT

L. REYCHLER

Het enorme destructiepotentieel en de hoge kosten van het huidige veiligheidssysteem maken wetenschappelijk vredesonderzoek meer dan relevant. Vredesonderzoek is een geijkte term voor een deelgebied van toegepaste internationale betrekkingen, met als focus internationale conflictanalyse en conflictbeheersing. Het uiteindelijk doel is de voorwaarden op te sporen, die de kansen op constructieve conflictbeheersing bevorderen en de kansen op destructieve conflictbeheersing beperken. Indien men militaire macht als predictor van oorlog en vrede wil gebruiken, moet men rekening houden met de cross-impact van andere variabelen. De bestudeerde oorzaken van oorlog en vrede kunnen ondergebracht worden in een drietal bundels of groepen (zie figuur).

1. Conflictomgeving

Macht is contextueel. Indien men macht als een predictor van internationaal gedrag wil gebruiken, moet men rekening houden met de aard van het conflict waarin het wordt aangewend. Laat me m.b.t. conflict een tweetal punten belichten.

- Symmetrische en assymetrische conflicten : de kansen op oorlog vergroten naarmate de intensiteit van de belangen die op het

spel staan, toenemen. Belangen kunnen variëren van periferie, hoofd-, vitale tot overlevingsbelangen. Hoe meer deze laatste vermelde belangen bedreigd worden, hoe sterker de neiging zal worden om ze desnoods met geweld veilig te stellen. Een relevant onderscheid dient gemaakt te worden tussen symmetrische en asymmetrische conflicten. Symmetrie kan men meten in termen van macht van de confligerende partijen, maar ook in termen van belangen die op het spel staan. Dit laatste onderscheid is belangrijk indien men het verloop van een oorlog wil voorspellen. Eén op vijf oorlogen worden gewonnen door de militair zwakkere partij. In verschillende types van conflicten, is militaire superioriteit nutteloos en soms zelfs contraproductief.

- Vrede's onvrede : Het is een gevaarlijke illusie te geloven dat alle staten naar vrede streven. Op een bepaald ogenblik verklaarde Hitler dat vrede datgene was wat hij het meest begeerde. Naast het zich bewust zijn van het gebruik en misbruik van de term 'vrede', moet men zich ook vergewissen van het feit dat, alhoewel mensen vrede wensen, het over het algemeen niet hun hoogste waarde is.

2. Opportuniteitsstructuur

Het voeren van oorlogen veronderstelt niet alleen het bestaan van ernstige conflicten, maar tevens het beschikken over de mogelijkheden om deze te voeren. In een anarchische wereld waar het gebruik van of de dreiging met geweld courant is, zijn staten op zichzelf aangewezen voor het veilig stellen van hun belangen. In zo'n wereld wordt buitenlandse politiek dan ook voor een groot deel bepaald door macht en machtsverhoudingen. Met betrekking tot macht zou ik twee beginselen willen belichten.

- a. Militaire macht is een oplossing en een oorzaak van onveiligheid
- Macht als een verleider : Macht creëert niet alleen gelegenheden, maar ook verleidingen. Zie bijvoorbeeld de bevindingen van Allan Newcombe. Bij middel van een spanningsmeter (tensiometer), waarin rekening wordt gehouden met het Bruto Nationaal Produkt per capita en militaire uitgaven per capita, worden de landen verdeeld in overbewapende en onderbewapende landen. Met behulp van deze spanningsmeter toont hij aan dat overbewapende staten met 30.5 maal meer waarschijnlijkheid betrokken geraken in internationale conflicten dan hun onderbewapende soortgenoten.

- Het veiligheidsdilemma : Hoewel wapens meestal bedoeld zijn om de veiligheid te verhogen, veroorzaken ze over het algemeen een vermindering van het veiligheidsgevoelen van andere staten. Dit is het gevolg van het feit dat geen enkel wapen absoluut defensief van aard is; ze kunnen dan ook gebruikt worden als een middel voor agressie en daarom de tegenpartij bedreigen. In de mate dat de militaire veiligheidsmaatregelen zouden kunnen evolueren van offensief naar defensief zou dit dilemma kunnen verdwijnen.
- Veiligheidsmarge en wapenwedlopen : Wapenwedlopen kunnen veroorzaakt worden door expansionistische staten, maar eveneens tussen status quo landen. Medeverantwortelijk daarvoor zijn de moeilijkheden die men ondervindt m.b.t. het meten en vergelijken van militaire macht. Om geen risico's te lopen baseren de betrokken staten hun reactie op conservatieve schattingen en geven consequent de voorkeur aan het inbouwen van een veiligheidsmarge. Elke reactie waar een veiligheidsmarge wordt ingebouwd, versterkt het aggressiviteitsgehalte van het imago van de reagerende partij. Naarmate de bewapeningswedloop voortduurt, verscherpen de wederzijdse negatieve percepties en stimuleren deze percepties dan op hun beurt het escalatieproces.
- Het belang van machtsdistributie : Heelwat studenten van internationale betrekkingen hebben de impact bestudeerd van verschillende machtsevenwichten en veranderingen erin, en van bipolaire en multipolaire systemen op de kansen op oorlog en vrede. De conclusies waren frequent contradictorisch, maar toch kunnen enkele lessen getrokken worden. Een eerste conclusie is dat geen enkele structuur de vrede garandeert; het enige wat men kan zeggen is dat sommigen meer vatbaar zijn voor geweld dan anderen. Pariteit bv. lijkt staten af te schrikken om betrokken te geraken in gewelddadige conflicten, maar eenmaal in de oorlog, ziet het eruit dat conflicten intenser worden uitgevochten tussen gelijke staten. Beleidsvormers dienen dus te kiezen tussen de kansen op het voorkomen van een oorlog en de kansen de vijandelijkheden op een laag niveau te houden. Een andere bevinding is dat het dichten van een machtskloof riskanter blijkt te zijn dan een vergroting ervan. Machtsevenwicht en onevenwichten spelen dus een rol. Wat is de impact van het aantal machten; een, twee, drie of meer ? Bipolariteit, tripolariteit en multipolariteit vertoonden steeds een grotere correlatie met oorlogsvariabelen dan unipolariteit. Een aantal studies suggereren dat de kansen op oorlog in een bipolaire wereld lager zijn, maar indien hij uitbreekt de gevolgen zeer gevaarlijk en verreikend zijn. Het tegenovergestelde wordt verwacht in een multipolair systeem.

b. De fungibiliteit van militaire macht is beperkt

Twee van de meest belangrijke zwakheden in de traditionele literatuur over internationale betrekkingen zijn de neiging de effectiviteit van militaire machtsvormen te overdrijven en de tendens militaire macht als de ultieme maatstaf te beschouwen, waarmee alle andere vormen van macht zouden moeten vergeleken worden. Het frequent falen van machtspredicties stemt tot nadenken over de zgn. 'paradox van de niet-waargemaakte macht'. Hoe is het mogelijk dat 'kleine machten' de 'grote machten' beïnvloeden? Een tweetal verklaringen dringen zich op: a) men zou kunnen verwijzen naar een slecht functionerende conversie van potentiële naar actuele macht. De potentiële machthebber zou over onvoldoende vermogen, bekwaamheid of wil beschikken om zijn machtsbronnen effectief te gebruiken. Een tweede verklaring voor het falen van predicties op basis van machtscalculaties is het niet-rekening houden met de context waarin macht wordt aangewend.

Vooreerst dient nagegaan op wie de macht betrekking heeft. Singer suggereerde dat $\text{Dreiging} = \text{Vermogen} \times \text{Intentie}$. Even belangrijk is het specificeren van het toepassingsgebied: politiek, economisch, cultureel, militair, enz.

3. Besluitvorming

Het gebruik van geweld wordt niet alleen gedetermineerd door de aard van het conflict en de voorhanden zijnde macht, maar vooral door de waargenomen realiteit van de besluitvormers. Met andere woorden, niet alleen belangen en macht, maar ook nauwkeurige of verkeerde definities van de situatie kunnen de kansen op oorlog verhogen of verlagen. Laat me een tweetal beginselen belichten.

a. Vier realiteiten

Een gesofistikeerde analyse van internationale betrekkingen veronderstelt het onderscheiden van een viertal realiteiten: de operationele, de waargenomen, de gepropageerde en de voorkeurrealiteit. Het is belangrijk deze niet met mekaar te verwarren en de wederzijdse beïnvloeding ervan te appreciëren.

b. Democratie en vrede

Een tweede belangrijke bevinding m.b.t. besluitvorming, is dat democratische regimes minder geneigd zijn met elkaar te vechten dan

niet-representatieve regimes.

CONCLUSIE

a. Componenten van een vredesbeleid

Een vredesonderzoeker kan een overzicht geven van de verschillende methoden om een meer vreedzame wereld te realiseren; hij kan ook nieuwe methoden ontwikkelen en hun voor- en nadelen en mogelijkheden en beperkingen aanduiden. Een effectief vredesbeleid veronderstelt dat men tegelijkertijd werkt aan elk van de eerder vermelde groepen determinanten.

- conflict vereist conflictcontrole
- opportuniteitsstructuur vereist opportuniteitsstructuurcontrole
- en besluitvorming vereist besluitvormingscontrole.

b. Mogelijkheden en beperkingen van wapenbeheersing

Als doelstellingen van wapenbeheersing gelden in het algemeen : a) de kansen op oorlog verminderen; b) de vernieling indien een oorlog uitbreekt, beperken en c) de kostprijs van het veiligheidsbeleid drukken. Om deze doelstellingen te realiseren kan men verschillende methoden onderscheiden, die men kan classificeren volgens de realisatiefase van de wapens, vanaf : a) onderzoek en ontwikkeling; b) ontplooiing; c) deskundig niet-gebruik ervan; d) het fysisch gebruik van de wapens.

M.b.t. wapenbeheersing zou ik willen eindigen met een viertal bemerkingsen. Vooreerst kan men stellen dat wapenbeheersingsinspanningen van vitaal belang zijn voor de internationale veiligheid en vrede. Maar, zoals eerder beklemtoond, zijn ze noodzakelijke, maar niet voldoende inspanningen. Zolang er geen vooruitgang wordt geboekt op het vlak van conflict- en besluitvormingscontrole zullen de resultaten beperkt blijven. Om bv. de huidige wapenwedlopen terug te schroeven, volstaat het niet alleen alle aandacht toe te spitsen op wapenbeheersing, maar zal men eveneens moeten rekening houden met variabelen op het a) internationaal niveau (bv. het anarchische karakter, het moreel-politieke klimaat); b) het nationaal niveau (ondemocratische staatsregimes); c) het sub-nationaal

niveau (militair-industriële complexen); d) en het individueel niveau (vijandsbeelden) enz. Ten tweede wil ik opmerken dat het niet erg verantwoordelijk is wapenbeheersingsvoorstellen te evalueren los van de context waarop ze betrekking hebben. Paradoxaal is bv. het feit a) dat ontwapening soms tot bloedig geweld kan leiden (denk aan Sabra en Chatilla); b) dat een vermindering van wapenarsenalen niet per se veiligheid garandeert (een 50 % vermindering van nucleaire wapens zal de nucleaire stabiliteit en veiligheid niet zomaar verhogen; de impact zal vooral afhangen van het type van wapens die de grootmachten zullen verwijderen en niet zozeer van de aantallen); en c) dat bepaald militair onderzoek de internationale veiligheid en vrede dichterbij kan brengen (ontwikkeling van defensieve wapens of verificatiesystemen). Een derde opmerking betreft de impact van nucleaire wapens. Hebben zij aan de behoefte aan militaire wapens een einde gemaakt? Het antwoord is gedeeltelijk neen. Dit omdat het anarchisch karakter van het internationaal systeem intact is gebleven en staten nog altijd voor hun eigen veiligheid dienen in te staan. Wat wel veranderd is, is dat de landen die over nucleaire wapens beschikken, er op een andere manier gebruik van maken. Nucleaire wapens hebben de militaire planning van de super- en grootmachten verschoven van defensie en overwinning in geval van oorlog, naar het voorkomen ervan. Dit betekent niet dat er niet gepland wordt voor defensie en overwinning, indien er een oorlog zou uitbreken, maar wel dat de preventie van oorlog de hoogste prioriteit heeft gekregen. Nucleaire wapens hebben de rivaliteit tussen de grootmachten niet beëindigd, maar zeker bijgedragen tot stabiliteit en voorspelbaarheid. Deze gevolgen van de nucleaire wapens hebben zich vooral laten gelden in de Eerste en Tweede Wereld. De Derde Wereldlanden zijn door deze factoren minder gebonden en zijn dan ook het theater waarin zich de meeste 'naoorlogse' oorlogen afspelen. Tenslotte is het nodig ernstige van minder ernstige ontwapenings- en wapenbeheersingsvoorstellen te onderscheiden. Ernstige voorstellen zouden tenminste aan zes criteria moeten voldoen:

- militair betekenisvol
- politiek verbindend
- verifieerbaar
- constructief
- geloofwaardig
- rekening houden met de interdependentie van wapensystemen.

Het op zijn hoede zijn is aan te raden, omdat de meeste staten nog altijd minder geïnteresseerd zijn in wat ze zijn, dan in wat ze zouden willen zijn. Aangezien wapens nog altijd als een bruikbaar politiek instrument worden beschouwd en men heelwat moeilijkheden ondervindt om wapensystemen te meten en te vergelijken, hebben de betrokken staten meestal de neiging voorstellen te doen die hun superioriteit intact laten en de militaire macht van de andere reduceren.

SOCIALE ONGELIJKHEID INZAKE ZIEKTE, DOOD EN GEZONDHEIDSZORG

R. SCHEPERS, M. SMET, C. VAN WANSEELE

Inleiding

Het thema 'Ongelijkheid tegenover ziekte en dood' staat duidelijk in de belangstelling. Dit blijkt uit de publikatie van een aantal ophefmakende wetenschappelijke analyses. Zo verscheen in 1980 in Groot-Brittannië het rapport van de werkgroep over ongelijkheid in gezondheid, beter bekend als het 'Black Report', naar de naam van de voorzitter Sir Douglas Black. In Frankrijk bleek uit de analyses van het INSERM en het CREDOC, onderzoeksinstituten op het terrein van de epidemiologie en de openbare gezondheid, dat de ongelijkheden inzake ziekte en dood de voorbije 20 jaar niet waren afgenomen. Ook de Wereldgezondheidsorganisatie maakte van dit onderwerp een belangrijk agendapunt.

Met deze bijdrage pogen we aan aantal Belgische bevindingen inzake ongelijkheid tegenover ziekte en dood te bundelen.

1. Bronnen voor België : mogelijkheden en beperkingen

Om de ongelijkheden op gezondheidsvlak na te gaan kan men in België nagenoeg uitsluitend een beroep doen op mortaliteitsstatistieken (1). Hieraan is echter een aantal belangrijke beperkingen verbonden. Vooreerst publiceert het Nationaal Instituut voor de Statistiek (N.I.S.) geen sterftegegevens uitgesplitst naar beroep. Met uitzondering van een korte periode tussen 1979 en 1981 wordt de variabele beroep op de sterfte-aangiften wel vermeld. De geregistreerde gegevens zouden echter hoogst onnauwkeurig zijn. Vaak wordt het beroep slechts in zeer algemene termen omschreven of foutief weergegeven. Gepensioneerden en invaliden worden geregeld

zonder vermelding van hun vroegere beroepsstatus in een restgroep ondergebracht en dit terwijl de meerderheid van de sterftegevallen in België personen boven de 65 jaar betreft. Een bijkomende moeilijkheid is dat er geen beroepsgeschiedenis kan opgemaakt worden. In principe wordt immers alleen het laatst uitgeoefende beroep vermeld. Een tweede belangrijke beperking van mortaliteitsstatistiek hangt samen met het feit dat de relevantie en de gevoeligheid van dit meetcriterium als gevolg van de stabilisatie van een aantal sterftecijfers in de geïndustrialiseerde landen, verminderde. Sterftecijfers weerspiegelen het relatief belang van chronische ziekten en ongelijke gezondheidsbehoeften slechts zeer partieel. Met andere woorden, mortaliteitscijfers geven geen accuraat beeld van de patronen van ongezondheid.

De morbiditeitsregistratie laat in België zeer veel te wensen over. Men registreert voornamelijk besmettelijke ziekten, inzonderheid tuberculose, en kanker. Inzake besmettelijke ziekten aanvaardt men een absolute onderrapportering, waarbij de meest optimistische schattingen van het percentage aangegeven besmettelijke ziekten 10% bedraagt. Bovendien moet men rekening houden met het feit dat besmettelijke ziekten in het huidige morbiditeitspatroon een geringe rol spelen.

Survey-onderzoek over sociale ongelijkheden inzake mortaliteit en morbiditeit is in België erg schaars en bovendien ongelijk van kwaliteit. De onderlinge vergelijkbaarheid wordt hierdoor sterk bemoeilijkt.

Dit alles moet tot het besluit leiden dat de empirische basis om uitspraken te doen over sociale ongelijkheden inzake gezondheid en dood, vooral wanneer deze aan socioprofessionele status moeten gerelateerd worden, in België veel te wensen overlaat.

2. Patronen van ongelijkheid

2.1. Mortaliteit

Sedert het begin van de 19de eeuw is het globale mortaliteitscijfer sterk gedaald. Rond 1830 bedroeg het nog 26,1%. In 1982 was het teruggevallen op 11,4% (2). Achter deze dalende trend gaan echter belangrijke verschillen naar leeftijd, geslacht, regio en socioprofessionele status schuil.

Inzake de regionale differentiaties dient vooreerst de aandacht op de merkwaardige verschuiving in het mortaliteitspatroon van Vlaanderen en Wallonië gevestigd te worden. Nog op het einde van de 19de eeuw was de sterfte in Vlaanderen aanzienlijk hoger dan in

Wallonië. Tussen de twee wereldoorlogen lag het bruto mortaliteitscijfer in Wallonië reeds boven dat van Vlaanderen maar dit was nog voornamelijk een resultaat van de veroudering van de Waalse bevolking. Na de Tweede Wereldoorlog reflecteerde het hoger mortaliteitscijfer in Wallonië zowel de verder doorgedreven veroudering van de bevolking als de werkelijk hogere mortaliteit. Volgens Wunsch is de significant hogere levensverwachting van de Vlaamse mannelijke bevolking tot op zekere hoogte door uiteenlopende socio-economische kenmerken, zoals beroep en inkomensniveau, te verklaren. Omgevingsfactoren en differentiële medische consumptie zijn eveneens van belang. Tenslotte kunnen ook verschillen in gezondheidsriskante gedragspatronen een rol spelen.

Hiermee liepen we al vooruit op de differentiatie naar socioprofessionele status. Boven werd reeds uiteengezet dat Belgische gegevens ontbreken. In een recent onderzoek constateerde Desplanques dat de sociale ongelijkheid ten aanzien van de dood zich in Frankrijk de jongste 20 jaar nog geaccentueerd had (3). In de periode 1955-1971 bedroeg het verschil in levensverwachting tussen de twee extremen, de leraars enerzijds en de handarbeiders anderzijds, acht jaar; tussen 1975 en 1980 was dit tot negen jaar opgelopen. Voorts stelde hij vast dat de impact van werkloosheid en inactiviteit op de mortaliteit in de groepen met een relatief hoog sterftecijfer groter was. De verschillen inzake mortaliteit tussen de diverse socioprofessionele categorieën waren bij vrouwen minder uitgesproken.

2.2. De zuigelingensterfte

In een recente studie heeft Masuy-Stroobant de relatie tussen kindersterfte en sociale ongelijkheid in België verduidelijkt (4). Bij de verklaring van ongelijkheden blijkt een interactie van de volgende kenmerken relevant : het gedrag van de moeder tijdens de zwangerschap (roken, fysieke arbeid, aandacht voor prenatale zorg), illegitimiteit van de zwangerschap, leeftijd van de moeder en socioprofessionele klasse van de vader. De best opgeleide en sociaal meest begunstigde vrouwen profiteren in de eerste plaats van de voordelen van de pre- en postnatale zorg. Het omgekeerde geldt voor vrouwen uit lagere socioprofessionele groepen. De gezondheid van het ongeboren kind wordt dus mede door een aantal factoren, die eigen zijn aan de sociale omgeving waarin het geboren wordt, beïnvloed.

2.3. De doodsoorzaken

In 1982 waren de vier belangrijkste doodsoorzaken in dalende volgorde : ziekten van de bloedsomlooporganen, kwaadaardige nieuwvormingen, ziekten van de luchtwegen en ongevallen. Elk van deze doodsoorzaken maakt onder de mannen meer slachtoffers dan onder vrouwen.

Gegevens over doodsoorzaken naar socioprofessionele groep ontbreken in België. Uit een studie van Maffeni blijkt dat de bovenvermelde lagere mortaliteitscijfers bij gastarbeiders een submortaliteit naar bepaalde doodsoorzaken, meer bepaald als gevolg van beroepsziekten en arbeidsongevallen, verhullen. Deze gegevens reflecteren de socioprofessionele situatie van de migrantengroep, die voor ongeveer 70% uit arbeiders bestaat.

2.4. Differentiële morbiditeit

In een onderzoek van H. Deleeck, e.a. werd morbiditeit a.d.h.v. subjectief welbevinden geïdentificeerd. Deze evaluatie van de eigen gezondheidstoestand werd tegenover de inkomenspositie geplaatst. Hieruit bleek dat hoe lager het inkomen was, hoe meer de respondenten een middelmatige tot (zeer) slechte gezondheid bevoelden te genieten. Uit diverse ad hoc onderzoeken kunnen we aangaande differentiële morbiditeit het volgende besluiten. Belemmert enerzijds de precare gezondheidstoestand de kansen op tewerkstelling, dan vergroten anderzijds de marginale arbeidssituaties en de ongezonde werkomstandigheden de kansen op ziekte en arbeidsongevallen.

2.5. De medische consumptie

Gegeven de sociaal gedifferentieerde mortaliteit en morbiditeit, dringt de vraag naar mogelijke verschillen inzake medische consumptie zich op. Heeft iedereen gelijke toegang tot de medische voorzieningen? Gebruikt iedereen overeenkomstig zijn behoefte medische voorzieningen van gelijke kwaliteit?

De ook inzake medische consumptie erg schaarse Belgische gegevens hebben nagenoeg uitsluitend op structurele (leeftijd, geslacht, opleiding en economische positie) en aanbodsfactoren betrekking (5).

3. Hypothesen en verklaringsmodellen bij de ongelijkheden ten aanzien van ziekte en dood

---

G.A. De Jong en F.H. Rutten somden een vijftal factoren op die bij het zoeken naar een verklaring van bovengeschetste ongelijkheden in aanmerking dienen genomen te worden : 1) socio-economische : bvb. de verdeling van rijkdom, inkomen en kennis; 2) omgevingsfactoren : bvb. klimaat en luchtverontreiniging; 3) culturele en gedragsfactoren zoals bvb. gezondheidsopvattingen, attitudes en levensstijl; 4) de verdeling van gezondheidsvoorzieningen zoals bvb. het aantal huisartsen per inwoner in een regio; 5) biologische factoren zoals leeftijd, geslacht en erfelijkheid (6). Over de onderlinge samenhang van deze factoren, en hun impact op de verschillen tegenover ziekte en dood werd een aantal hypothesen ontwikkeld. Zo werden in het reeds genoemde Black Report vier mogelijke modellen ter verklaring van de relatie tussen sociale klasse en gezondheid aangehaald.

1) De eerste benadering wijt het voortbestaan van nagenoeg dezelfde onderlinge verschillen inzake sterftecijfers tussen de diverse beroepsgroepen of sociale klassen aan de methode om ongelijkheid te meten, i.c. het gebruik van beroepen en beroepsgroepen.

2) De tweede benadering, die natuurlijke en sociale selectie centraal stelt, maakt van sociale klasse de afhankelijke variabele. Gezondheid beschouwt men hier als een kapitaal waarover iemand al dan niet beschikt. Wie een slechte gezondheid heeft, daalt op de sociale ladder en het omgekeerde gebeurt met wie zich op een puike gezondheid kan beroemen.

3) Een derde model stelt culturele en/of gedragsvariabelen centraal. Levensstijl wordt dus als de belangrijkste determinant van gezondheidsstatus beschouwd. Het individu is de basisanalyse-eenheid.

4) Tenslotte is er de materialistische en structurele verklaring van de ongelijkheid. Economische deprivatie staat hier centraal. Vaak wordt er teruggesproken naar Marx' radicale kritiek op het kapitalistisch produktiesysteem dat door uitbuiting en indoctrinatie gekenmerkt wordt. De kapitalistische produktiewijze zou afhankelijk zijn van een ongelijke verdeling van de middelen, zowel in gezondheid als in eigendom.

Bij het ontwikkelen van deze verklaringsmodellen, gaat het eigenlijk telkens om het zoeken naar adequate interpretaties voor de ongelijkheden. Opvallend is dat de meeste interpretatieproblemen tot erg uiteenlopende visies op o.a. de relatie tussen het indivi-

du en de samenleving kunnen gereduceerd worden. Eén visie (cfr. derde model met aandacht voor culturele en gedragsvariabelen) stelt dan dat het individueel gedrag een impact heeft op de gezondheid en dat de ziekte dikwijls het gevolg is van het niet opnemen van de eigen verantwoordelijkheid. Vanuit een tegengestelde invalshoek (cfr. materialistische en structuralistische verklaring van de ongelijkheid) gaat men ervan uit dat individuen aan ziekte blootgesteld worden, juist omwille van de samenleving waarin ze leven. Het is bovendien duidelijk dat deze opvattingen zeer uiteenlopende oplossingen impliceren.

Slotbemerkingen

1. Een aantal auteurs wijst erop dat er een keuze moet gemaakt worden tussen het streven naar gelijkheid in gezondheid enerzijds en het maximaliseren van het gezondheidspotentieel anderzijds. Hieruit vloeien verschillende beleidsconsequenties voort. Is het na te streven objectief de gelijkheid, dan schieten G.V.O.-campagnes tegen het roken, voor meer sport, betere tandhygiëne, enzovoort hun doel voorbij. Immers het werd genoegzaam aangetoond dat dergelijke acties vooral resultaat boeken bij de hogere klassen van de bevolking en bijgevolg de ongelijkheid nog accentueren.
2. In het voorgaande hebben we talrijke factoren vermeld, die de gezondheid en de vraag naar gezondheidszorg beïnvloeden. De gezondheidszorg was slechts één factor naast levensstijl, arbeids- en woonomstandigheden, voeding, opleiding, inkomen en andere. Deze domeinen zouden op lange termijn ongetwijfeld een diepgaander effect hebben. De politieke consensus om dit soort veranderingen te realiseren is vermoedelijk niet erg groot.
3. Tot slot dient nog het belang van diepgaande studies van het fenomeen onderstreept te worden. Niemand zal de algemene conclusies, met name dat ongelijkheden in gezondheid samenhangen met de levensomstandigheden van bepaalde groepen, in twijfel trekken. Niettemin kent men de mechanismen waarlangs sociale klasse gezondheid beïnvloedt, onvoldoende. Hierdoor wordt het nemen van doeltreffende beleidsmaatregelen bemoeilijkt.

BIBLIOGRAFIE

- (1) F. LAPORTE, J. VAN HECKE, F. BERGHMANS, Naar een basisinformatiesysteem in de gezondheidszorg : Nationaal Onderzoeksprogramma in de Sociale Wetenschappen, 1981, 1 A, p. 51 e.v.
- (2) R. ANDRE, J. PEREIRA-ROQUE, La mortalité en Belgique, Analyse évolutive, Programme National en Sciences Sociales, s.d., s.l. Vol. 1, p. 5.
- (3) G. DESPLANQUES, 'L'inégalité sociale devant la mort', Economie et Statistique, n°162, Januari 1984.
- (4) G. MASUY-STROOBANT, La mortalité infantile. La Belgique d'hier et d'aujourd'hui, CIACO, Louvain-La-Neuve, 1983.
- (5) Een onderzoek, door het RIZIV opgedragen aan de U.C.L. en de R.U.G. aangaande het consumptiegedrag van de categorie WIGW onder de sociaal-verzekerden, zal in de loop van 1985 meer gegevens hieromtrent opleveren.
- (6) G.A. DE JONG, F.H. RUTTEN, 'Justice and Health for all', Social Science and Medicine, Vol. 17, n° 16, 1983, pp. 1085-1095.

HET OPSTELLEN VAN SOCIALE INDICATOREN INZAKE WERKGELEGENHEID EN
WERKLOOSHEID MET BEHULP VAN DE JAARLIJKSE STEEKPROEFENQUÊTE NAAR
DE BEROEPSBEVOLKING IN BELGIË.

E. STERCKX

1. Situering

In cijferreeksen die door de overheidsdiensten worden opgemaakt zit soms meer materiaal dan men vermoedt. Het is een kwestie van a) weten wat er op een bepaald domein bestaat en b) beseffen welke mogelijkheden door de tabellen geboden worden.

Wat a) betreft wijst dit artikel op een gegevensbron i.v.m. bepaalde kenmerken van werkgelegenheid en werkloosheid die totnogtoe vrijwel onbekend is gebleven. Voor deeltje b) worden enkele voorbeelden gegeven van de ongelijkheden mannen/vrouwen en jongeren/ouderen in de sfeer van werkgelegenheid en werkloosheid.

De 'Steekproefenquête naar de beroepsbevolking' is door de E.G. opgezet om een internationale vergelijkingsbasis te creëren voor werkgelegenheids- en werkloosheidsindicatoren, vanuit het besef dat de louter administratieve cijfers te sterk onderhevig zijn aan verschillen tussen de lidstaten inzake wettelijke en reglementaire bepalingen. (voorbeeld = het aantal 'werklozen').

Daarnaast kan deze enquête gebruikt worden voor een meer gedetailleerde beschrijving van de situatie in elk van de lidstaten.

Vermoedelijk is het vooral deze tweede mogelijkheid die de hier verzamelde empiristen zal interesseren.

2. Inleiding

In 1960 heeft de E.G. het initiatief genomen om op regelmatige tijdstippen een gemeenschappelijke enquête door te voeren naar de

arbeidsituatie van de bevolking in de lidstaten. Men ondervond immers moeilijkheden met de internationale vergelijkbaarheid van de statistieken inzake werkgelegenheid en werkloosheid, die onderhevig waren (en nog steeds zijn) aan uiteenlopende wettelijke en reglementaire bepalingen in de lidstaten en aan verschillen inzake gebruikte definities. Deze tekortkomingen wenste men op te vangen door het opzetten van een 'geharmoniseerde' enquête die vergelijkbaar is in alle lidstaten qua populatie, methode, definities, variabelen en referentieperiode. De uitwerking van dit opzet kwam tot stand in gemeenschappelijk overleg tussen de lidstaten. Het ontwerp van de vragenlijst, de formulering van de vragen, de steekproeftrekking en het afnemen van de interviews bij de huishoudens werd uitgevoerd door de lidstaten. De coördinatie van het geheel berust bij het Statistisch Bureau van de E.G., dat eveneens instaat voor de publikatie van de resultaten. Op deze manier worden eenvormige cijfers verkregen die het opmaken van vergelijkbare indicatoren inzake werkgelegenheid en werkloosheid mogelijk maken. Na 1960 heeft het acht jaar geduurd tot de tweede enquête. Tussen 1968 en 1971 werd er jaarlijks een gehouden, van 1973 tot 1981 elke twee jaar. Vanaf 1983 is de enquête opnieuw jaarlijks.

3. Belangrijkste bepalingen en definities

Wegens plaatsgebrek verwijzen we hiervoor naar de Eurostat-publicatie 'Labour Force Sample Survey. Methods and Definitions', Luxemburg, 1985, en naar een artikel dat weldra in 'Statistische Studiën' (N.I.S.) zal verschijnen.

4. Enkele resultaten

In de hierna volgende overzichtstabel wordt de vergelijking gemaakt tussen de situatie van de jongeren, de vrouwen en de totale bevolking. De cijfers zijn afkomstig van de Steekproefenquête naar de beroepsbevolking in België 1983 en 1984, en worden alleen voor het Rijk gegeven.

Kolom 1 behandelt de jongeren, d.w.z. de leeftijdsgroep van 14 tot en met 24 jaar. Het absolute cijfer (abs) geeft het aantal jongeren die voldoen aan de gegeven omschrijving, en het percentage brengt abs in verhouding tot het totaal aantal jongeren. Dit to-

taal verschilt naargelang van de variabele in kwestie : nu eens het algemene totaal, soms het aantal jongeren met een betrekking, enz. Om welk totaal het precies gaat, wordt per variabele aangegeven na de schuine streep (/). De totalen zelf vindt u terug onderaan de tabel.

In kolom 2 en 3 vindt u ceteris paribus de cijfers voor respectievelijk de vrouwen en de totale bevolking.

Nemen we bv. de deeltijdse arbeid. Van alle personen met een betrekking zijn er zowel in 1983 als in 1984 8 % die deeltijds werken; bij de jongeren is dit respectievelijk 9 % en 10 %, bij de vrouwen telkens 20 %.

De percentages uit de overzichtstabel hebben betrekking op eerder algemene categorieën, zodat heel wat interne differentiatie mogelijk is, hetgeen ons moet aanmanen tot enige voorzichtigheid in de rechtstreekse interpretatie. We stellen wel vast dat de resultaten samengaan met besluiten uit andere onderzoeken op hetzelfde terrein :

- de samenstelling van de bevolking volgens arbeidssituatie moet eigenlijk op lange termijn bekeken worden (zoals in een recente studie van het Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid); wat de verdeling volgens leeftijdsgroepen betreft, daalt het intretingspercentage van de jongeren, met de bijkomende bedenking (zie verder) dat het bij de jonge werkenden relatief meer om tijdelijke betrekkingen gaat.
- deeltijdse arbeid (twee indicatoren) vinden we vooral terug bij vrouwen; (moet meer in detail bekeken worden, per economische sector, beroepsstatuut en leeftijdsgroep)
- 16 tot 18 % van de jongeren hebben een tijdelijke betrekking, waaronder de bijzondere R.A.V.-statuten (twee indicatoren); dit ligt significant hoger dan het nationale gemiddelde.
- voor de werkzoekenden zonder betrekking die reeds meer dan één jaar naar werk zoeken, is de indeling jongeren-vrouwen niet zo gelukkig; hier moet uitgekeken worden naar een meer geschikte indeling.

België

Vergelijking jongeren/vrouwen/totale bevolking (selectie)
(Telkens van 14 jaar en ouder)

	Kolom 1		Kolom 2		Kolom 3	
	14 - 24 jaar		Vrouwen		Totale bevolking	
	abs	%	abs	%	abs	%
heeft een betrekking/totale bevolking						
1983	527	30	1.181	28	3.432	43
1984	493	29	1.209	29	3.466	43
werkloos (definitie I.A.O.; zie p. 3)/totale bevolking						
1983	168	10	262	6	465	6
1984	172	10	280	7	486	6
niet-aktief/totale bevolking						
1983	1.020	59	2.712	65	4.108	51
1984	1.028	60	2.692	64	4.108	51
gemiddeld aantal arbeidsuren per week = 1 - 30/personen met een betrekking						
1983	48	9	295	25	382	11
1984	57	12	331	27	427	12
deeltijdse arbeid (subjectieve vraag)/personen met een betrekking						
1983	46	9	232	20	277	8
1984	50	10	244	20	277	8

	Kolom 1		Kolom 2		Kolom 3	
	14 - 24 jaar		Vrouwen		Totale bevolking	
	abs	%	abs	%	abs	%
arbeider of bediende met een tijdelijke betrekking/totaal aantal arbeiders en bedienden						
1983	78	16	81	8	151	5
1984	80	18	85	9	159	6
personen met een betrekking die een andere betrekking zoeken/personen met een betrekking						
1983	49	9	60	5	120	4
1984	40	8	48	4	89	3
werkzoekenden zonder betrekking die reeds meer dan één jaar naar werk zoeken/alle werkzoekenden zonder betrekking						
1983	86	48	187	69	309	64
1984	93	51	201	70	330	66
Totalen						
	14 - 24 jaar		Vrouwen		Totale bevolking	
aantal personen						
1983	1.745		4.155		8.035	
1984	1.717		4.181		8.087	

personen met een betrekking

1983	527	1.181	3.432
1984	493	1.209	3.466

arbeiders en bedienden

1983	485	956	2.804
1984	443	949	2.773

werkzoekenden zonder betrekking

1983	180	273	481
1984	183	289	498

MACHTSONGELIJKHEID IN VERZUILD VLAANDEREN

M. VAN HAEGENDOREN

L. VANDENHOVE

I. Inhoudelijke aspecten

Opzet studies

Domineert één enkele zuil of partij de Vlaamse gemeenschap ? Wordt de staat beheerst door één enkele zuil of partij ? Is er sprake van een zogeheten 'CVP-staat' ?

Het zijn in feite deze vragen, die ons ertoe aangezet hebben om in 1982 de studie 'De machtsposities van de verschillende politieke families in het Limburgs maatschappelijke leven' (1) te verrichten. Deze studie, die in 1984 werd aangepast (2), had de bedoeling in concreto na te gaan hoe groot de macht van de katholieke zuil in het algemeen, en van de CVP in het bijzonder is op een geografisch beperkt terrein, te weten de provincie Limburg.

Deze case-study voor Limburg heeft ons op haar beurt gemotiveerd om na te gaan hoe de uitbouw van zulke feitelijke machtsposities mogelijk (geweest) is in de loop der jaren. Dit resulteerde in de publikatie van het boek 'Het verdriet van Vlaanderen ? Over de macht van de katholieke zuil' (3).

'Limburg mie land. De Limburgse politieke partijen en hun zuilen.'

Uitgaande van de uitslagen van de parlementsverkiezingen van 1981 en van de gemeenteraadsverkiezingen van 1982, hebben wij getracht de graad van verzuiling na te gaan in de belangrijkste sectoren van het maatschappelijk leven in Limburg. Wat hierbij onmiddellijk naar voren springt, is dat de katholieke zuil in de provincie

Limburg over een enorme machtspositie beschikt, die heel wat groter is dan het stemmenaantal van de CVP bij de verkiezingen. Op politiek vlak behaalt de CVP immers een kleine 40 % van de stemmen, maar qua mandaten zit zij telkens boven dit percentage (bv. 50 % van de burgemeesters; 42,08 % van de schepenen). Qua parapolitieke lidmaatschappen (cfr. mutualiteiten, vakbonden, boerenorganisaties) tellen de organisaties van de katholieke zuil telkens om en bij de 70 % (of meer) van het totaal aantal aangesloten. Voor wat betreft de intercommunales, de sociale huisvestingsmaatschappijen, en de provinciale verenigingen zonder winstoogmerk wordt eveneens een overwicht van de katholieke zuil vastgesteld. Inzake onderwijs is het vrije, katholieke net in Limburg veruit het belangrijkste (cfr. tot meer dan 70 % op sommige onderwijs-echelons). Ook de gezondheids- en welzijnsector, zowel intramuraal als extramuraal, is overwegend in katholieke handen. Besluitend kan gesteld worden dat beide studies (1) (2) duidelijk aangetoond hebben dat de katholieke zuil in Limburg in de meeste sectoren van het maatschappelijk bestel een heel wat sterkere machtspositie heeft dan uit de verkiezingsuitslagen zou blijken.

'Het verdriet van Vlaanderen. Over de macht van de katholieke zuil'

De structuren van de katholieke zuil werden voor het eerst systematisch geanalyseerd in 1967 door het Centre de Recherche et d'Information Socio-Politiques (CRISP) (4). De katholieke zuil werd in deze studie opgevat als een geheel van concentrische cirkels. In het boek 'Het verdriet van Vlaanderen. Over de macht van de katholieke zuil' wordt deze manier van werken aangehouden.

Het middelpunt van het geheel van deze concentrische cirkels wordt gevormd door de katholieke kerk. Onmiddellijk daarrond worden het katholiek onderwijs en de katholieke gezondheidsinstellingen geplaatst, die inderdaad van alle katholieke organisaties het nauwst aansluiten bij de katholieke kerk, alleen omdat ze geleid worden door geestelijken. Verder van de kerk verwijderd liggen dan de socio-professionele organisaties (cfr. het Algemeen Christelijk Werkersverbond-ACW, de Belgische Boerenbond-BB, en het Nationaal Christelijk Middenstandsverbond-NCMV), de socio-culturele sector, en de communicatiemedia. Zij bekennen zich weliswaar in meer of mindere mate tot de katholieke zuil, maar de rechtstreekse invloed van de geestelijkheid is hier minder groot. De buitenste cirkel tot slot is de CVP, de politieke partij, die al deze organisaties en instellingen overkoepelt.

In de studie worden al deze 'concentrische cirkels' geanalyseerd wat betreft hun organisatie, hun aanwezigheid binnen het maatschappelijk leven in Vlaanderen, hun graad van financiering en

wetgevend kader.

II. Methodologische problemen en het machtsbegrip

Concrete problemen bij dit soort onderzoek

1. Het grootste -en onopgeloste- probleem dat we ontmoet hebben was wel de vaagheid en de dubbelzinnigheid van de begrippen 'zuil', 'katholiek'.

Een probleem waar we eigenlijk eveneens met een grote boog omheen gelopen zijn is dit van het lidmaatschap van de katholieke zuil.

Vermoedelijk bestaat er weinig discussie over de zuilaanhorigheid van verantwoordelijken van de christelijke organisaties, en van de CVP-politici. Ook voor christelijke organisaties is het duidelijk dat ze tot de zuil behoren, zoals het katholiek onderwijs, het ACW, de socio-culturele organisaties. Maar tot welke zuil behoort de V.U.-kiezer, lid van de KWB en aangesloten bij de Christelijke Mutualiteit? En de SP-kiezer die zijn kinderen naar een katholieke school stuurt? Voor de man in de straat is de verzuiling meestal zeer abstract, op het niveau van de organisaties daarentegen erg concreet.

Een derde kwestie die de studie van de verzuiling zo verwarrend maakt, is het feit dat de zuilen moeilijk met elkaar te vergelijken zijn. Alleen de christelijke zuil wordt 'overspannen' door een religie; het ideologisch bindmiddel van de andere zuilen is veel vager. De positie van de socialistische zuil in Wallonië is ook helemaal niet te vergelijken met deze van de christelijke zuil in Vlaanderen. Daarnaast is slechts één zuil volledig uitgebouwd, namelijk de christelijke. Hij beschikt ook over een uitgebreid onderwijsnet, en over tal van gezondheids- en welzijnsinstellingen (Caritas Catholica), in tegenstelling tot de andere zuilen.

2. Het probleem van vooringenomenheid en objectiviteit stelt zich reeds in het sociaal onderzoek, en zeker in onderzoek dat zich bezighoudt met politieke machtsongelijkheid.

Vooreerst behoort de onderzoeker zelf -vaak willens nillens- tot een bepaalde zuil, al was het maar via zijn lidmaatschappen van een verzuild ziekenfonds, de lectuur van zijn dagblad, het

doorlopen onderwijsnet, enz. Bovendien zal zeker de politico-loog minstens eigen politieke voorkeuren hebben. Vermoedelijk zal hij via één of andere politieke of sociale organisatie, en op die manier vrij nauw, verbonden zijn met een of andere zuil. Dit heeft tot gevolg dat de onderzoekers over meer informatie beschikken van de zuil waartoe ze zelf behoren. Deze bevoorrechte positie heeft evenwel ook nadelen : om de informatiekanaalen niet te laten opdrogen wordt spontaan aan autocensuur gedaan. Parallel met de bevoorrechte positie tegenover de eigen zuil loopt evenwel het risico van hoge drempels om aan informatie te komen over de andere zuilen.

Maar niet alleen uit hoofde van de onderzoekers stellen zich problemen van vooringenomenheid en objectiviteit. Ook de wetenschappelijke en politieke wereld staat vrij afwijzend tegenover dit soort onderzoek, omdat het zo demystifiërend is, zeker voor de werking van onze zogenaamde democratie, en tegenover waarden die zo hoog geacht worden als pluralisme en openheid.

3. In tegenstelling tot wat vaak gemeend wordt, is het niet zo moeilijk om aan informatie te komen i.v.m. machtsongelijkheid. Jaarverslagen en begrotingen vertellen ons heel wat over
  - de samenstelling van het bestuur,
  - de herkomst (subsidies ?) en besteding van de gelden.Ook de impact in het maatschappelijk leven van bepaalde groepen is vrij mathematisch na te gaan; hierbij denken we aan het aantal leerlingen in de verschillende schoolnetten, het aantal leden van de verschillende vakbonden en mutualiteiten, het aantal bedden van Caritas-ziekenhuizen, tegenover OCMW-ziekenhuizen enz. Het gaat hier om officiële gegevens die met wat spoorwerk vrij eenvoudig te achterhalen zijn.

Welk machtsbegrip schuilt achter deze onderzoeken ?

In geen van bovenbeschreven studies wordt het machtsbegrip expliciet uiteengezet.

Impliciet werd evenwel uitgegaan van een vergelijking tussen twee verschijnselen :

- enerzijds de kiesuitslagen van de verschillende politieke groepen, en hun aanwezigheid in openbare, vertegenwoordigde organen zoals parlement, provincieraad, gemeenteraad;
- anderzijds werden hiertegenover de machtsmiddelen van de verschillende politieke groepen in het maatschappelijk leven geplaatst, zoals ze blijken uit hun aanwezigheid in raden van be-

stuur en directies, uit hun financiële middelen, hun ter beschikking gesteld via allerlei wetgevendende bepalingen, hun proportionele impact in het maatschappelijk leven (bijvoorbeeld ongeveer 3/4 van de vakbondsangesloten in Limburg is ACV-lid, het katholiek onderwijs recruteert in Vlaanderen 60 à 70% van de leerlingen).

Bij deze vergelijking werden een aantal interessante vaststellingen gedaan.

1. Ter gelegenheid van iedere verkiezing wordt telkens gewag gemaakt van aardverschuivingen in het kiesgedrag van de bevolking. Eigenlijk is dit fout : betrekkelijk kleine verschuivingen bij verkiezingen geven meestal aanleiding tot grote verschuivingen in machtsuitoefening, namelijk wisseling van coalities. Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1982 verloor de CVP in Limburg bijvoorbeeld 4 % van de stemmen. Zij werd evenwel uit 23 van de 44 schepencolleges geweerd (in 1976 hadden zij zitting in 32 van de 44 schepencolleges). Zuiver mathematisch was het nochtans even goed mogelijk geweest enkele homogene CVP-colleges te vervangen door CVP-coalities.

Wat bijgevolg essentieel is voor macht en machtsongelijkheid is het verwerven van machtsposities in de uitvoerende macht, zoals schepencollege, deputatie, regering, en niet het behalen van een goede kiesuitslag.

2. Op nationaal vlak is de christendemocratische familie mathematisch zo belangrijk, dat een alternatieve meerderheid (in casu liberalen en socialisten) niet mogelijk is. Hierdoor groeiden beide families ook ideologisch uit elkaar, en verkeert de christendemocratie in de comfortabele positie zelf haar coalitiepartners te kunnen kiezen.

Maar het is hoe dan ook zo dat deze politieke groepen die het vaakst beleidsverantwoordelijkheid dragen, over de grootste machtsmiddelen beschikken, zowel nationaal als plaatselijk. De mening bestaat dat in België de proportionaliteitsregel bestaat. Dit gaat wel op voor de raden van beheer van bepaalde instellingen zoals BRT, UIA, LUC, en voor bepaalde 'pacten' (Schoolpact, Cultuurpact), maar kan hoe dan ook niet veralgemeend worden. Het beleid wordt in feite bepaald door de aan de macht zijnde meerderheid, met de meerderheidsregel, en met verwaarlozing van de oppositie. Het meerderheidssysteem lijkt evenwel op het proportionaliteitsstelsel omdat het gehanteerd wordt door wisselende meerderheden, met name christendemocraten en liberalen of christendemocraten en socialisten. Alleen in een aantal gemeenten zijn de christendemocraten van de macht uitgesloten.

3. Er bestaat een zeer grote oligarchisering van de macht. Het aantal ministrabelen is beperkt. Ondanks regeringsinstabiliteit is er een vrij grote stabiliteit wat de personen betreft die ministerfuncties vervullen, en wat de personeelsbezetting van de ministeriële kabinetten betreft. Het politieke wereldje te Brussel is vrij klein. Ook op provinciaal en gemeentelijk vlak treft men steeds dezelfde personen aan in beheersfuncties. Bovendien is het erg moeilijk de uitvoerende macht (regering, deputatie, schepencollege) efficiënt te controleren. Maar helemaal ondoenbaar wordt het voor de controle op de werking van provinciale en gemeentelijke vzw's, intercommunales, regies e.d.m. Tussen de mandataris en de beleidsverantwoordelijke bestaat hier een grote kloof, die nog groter wordt wanneer de mandataris tot de oppositie behoort, en werkelijk immens wordt voor de gewone burger.
4. Een aantal intermediaire organisaties functioneren quasi volledig onafhankelijk van de kiesuitslagen, zoals vakbonden, mutualiteiten, onderwijs, welzijnszorg. Zeker in Vlaanderen bestaat veeleer de traditie -als gevolg van de overwegende macht van de christendemocratie- om het vrije initiatief te subsidiëren, dan de overheid zelf initiatieven te laten nemen. De slechte overheidsfinanciën leiden ertoe dat de meerderheid nu nog meer de neiging heeft om het openbaar initiatief af te stoten; dit kan niet anders dan in het voordeel spelen van de grootste zuil in Vlaanderen, de christelijke, en de machtsongelijkheid tussen de verschillende politieke groepen vergroten.

BIBLIOGRAFIE

- (1) M. VAN HAEGENDOREN en L. VANDENHOVE, De machtspositie van de verschillende politieke formaties in het Limburgs maatschappelijk leven, CRISP, CH 971-972, 17.09.1982.
- (2) M. VAN HAEGENDOREN en L. VANDENHOVE, Limburg mie land. De Limburgse politieke partijen en hun zuilen, Limburgs Socialistisch Studie- en Documentatiecentrum, Hasselt, 1985.
- (3) M. VAN HAEGENDOREN en L. VANDENHOVE, Het Verdriet van Vlaanderen ? Over de macht van de katholieke zuil, De Standaard, Antwerpen, 1985.
- (4) Structures et évolution du 'monde catholique' en Belgique, CRISP, CH 352-354, 10.02.1967.

HET BASISINKOMEN GEWOGEN ...

EEN OVERZICHT VAN ENKELE BELANGRIJKE KRITIEKEN OP HET BASISINKOMEN

A. VAN LANCKER

Nieuwe ideeën halen hun verleidingskracht dikwijls hieruit, dat ze (nog) niet besmet zijn met de (echte of vermeende) ongewilde neveneffecten en met de vooroordelen die tot de traditionele ouderdomskwalen van niet meer zo nieuwe formules behoren.

Zo ook in de discussie rond inkomensherverdeling: de sociale zekerheid mist efficiëntie, de fiskaliteit herverdeelt onvoldoende, drastische arbeidsduurverkorting is een doodgeboren of een ongewenst kind.

Het verleidelijke aan de idee van een basisinkomen is dat, op een (schijnbaar) simpele manier, vorm gegeven wordt aan problemen van rechtvaardige inkomensverdeling en van kwaliteit van werk en leven, zonder dat dit gepaard gaat met - op het eerste gezicht althans - een zeer intensieve en omvangrijke staatsinterventie (1).

De kritieken betwijfelen echter of deze voorstellen überhaupt haalbaar zijn en of ze wel efficiënt werken naar de doelstellingen toe die ze willen bereiken.

---

(1) De belangrijkste voorstellen rond het basisinkomen in België bediscuteerd, zijn die van het Collectief Charles Fourier, Agalev, Links en van de Nederlandse Vorderingsbond - FNV. In wat volgt, wordt vooral het voorstel van het Collectief verder besproken, omdat dit het meest radikaal-doordachte alternatief van inkomensherverdeling inhoudt; een basisinkomen wordt aan iedereen onvoorwaardelijk gewaarborgd; het vervangt de uitkeringen in de sociale zekerheid, het bestaansminimum, kindertoelagen, studiebeurzen, tewerkstellingsprogramma's, maar kan wel facultatief aangevuld worden met beroepsinkomens of autonome arbeid.

1. De financiering van het basisinkomen

Is dit basisinkomen wel betaalbaar ? Staat de invoering van het basisinkomen niet gelijk aan de invoering van de 'staat van behoefte' ? Zal het bedrag van dit gewaarborgd inkomen niet zo belachelijk laag liggen, dat het de keuze voor al dan niet werken, niet echt vrij laat ?

Het Collectief Charles Fourier heeft zelf becijferd hoe groot dit basisinkomen kan zijn wanneer alle uitgaven uit de sociale cel (d.w.z. uitgaven sociale zekerheid, met inbegrip van de tewerkstellingsprogramma's, de overheidspensioenen, sociale huisvesting, de OCMW-uitgaven voor bestaansminimum enz.) door de overheid zouden herverdeeld worden om daarmee een basisinkomen voor alle Belgen te financieren (2) (3).

De totale som van de sociale transferten bedraagt momenteel zo'n 1000 miljard. Op basis van de sociodemografische structuur van de Belgische bevolking volstaat dit om elke Belg ongeveer 10.000 fr. per maand uit te keren.

Dit basisinkomen is niet alleen veel te klein, erger nog is de averechtse herverdeling tussen de sociale groepen die recht hebben op dit basisinkomen.

Vergelijking met nu reeds uitgekeerde bedragen in de sociale zekerheid leert, dat invoering van een basisinkomen een inkomensverlies van ongeveer 50 % betekent voor de groep van de niet-actieven die nu al recht hebben op sociale prestaties.

Logisch, vermits de niet-actieven die geen enkel inkomen ontvangen en de aktieven, samen ongeveer 4.6 miljoen mensen, nu ook recht verwerven op een basisinkomen en ongeveer de helft van de sociale cel onder elkaar verdelen.

Dat deze verarming ten nadele van de 'steuntrekkers' - en vooral van de alleenstaanden onder hen - sociaal niet aanvaardbaar is, spreekt voor zich. (4)

Probleem dat alleen oplosbaar is door het beschikbare bedrag dat moet dienen om het basisinkomen te financieren, te verhogen langs nieuwe inkomsten. Om een basisinkomen van 20.000 fr. (status quo voor de huidige uitkeringstrekkers) te kunnen garanderen, moet de

-
- (2) Voor verdere bespreking van achtergrond en inhoud van het voorstel van het Collectief, verwijs ik naar de bijdrage van Walter Van Trier.
  - (3) Ph. Defeyt, A. 1'épreuve des chiffres, in La Revue Nouvelle, april '85, p. 352-360.
  - (4) Ook het AGALEV-scenario voorziet een basisinkomen van 10.000 fr., maar dit basisinkomen vervangt de sociale zekerheid niet. Het bestaat slechts uit een basisuitkering voor mensen die geen uitkering hebben en een belastingvrij minimum voor diegenen die wel een inkomen hebben.

belasting op het aanvullend inkomen zodanig sterk toenemen, dat het collectief teruggrijpt naar een politiek van primaire inkomensherverdeling.

Het financieringsprobleem stelt zich ook bij voorstellen voor arbeidsduurverkorting, hervorming van de Sociale Zekerheid, uitbreiding van het recht op bestaansminimum.

Het radikaal neo-liberale voorstel komt daardoor echter in tegenspraak met een andere radikaal neo-liberale idee : beperking van de staatsinterventie. Langs fiscale politiek en herverdeling van arbeid wordt de staat langs de achterdeur van het basisinkomen weer binnengehaald.

Besluit : herverdeling van inkomens, het al dan niet uitbreiden en individualiseren van het recht op inkomen, het niveau ervan, zijn problemen die op verschillende manieren kunnen opgelost worden. Het basisinkomen kan één middel zijn; hervorming van het bestaande stelsel van sociale zekerheid, het onvoorwaardelijk maken van het OCMW-bestaansminimum zijn andere mogelijke formules. Problemen i.v.m. het financiële draagvlak en de organisatie van deze inkomensherverdeling stellen zich in elk geval.

2. Een andere kijk op betaald en onbetaald werk ?

Moet de meerwaarde van een idee als basisinkomen dan gezocht worden in het feit dat via dit soort inkomensherverdeling het betaald en het onbetaald werk aldus anders gewaardeerd worden, een andere functie krijgen ...? Anders denken over arbeid betekent vooral een maatschappelijke keuze voor zinvol werk in functie van sociale behoeften.

Ook op deze uitdaging proberen sommige voorstellen van basisinkomen een antwoord te geven.

De bedoeling van een (voldoende hoog) basisinkomen is alleszins het werken facultatief te maken. Het gewaarborgd karakter van de universele uitkering zorgt ervoor dat de vrijheid om niet te werken een reële vrijheid wordt.

Bedrijven zouden gestimuleerd worden om de kwaliteit van het aangeboden werk te verbeteren, of om gevaarlijk en onaangenaam werk te automatiseren. Bovendien zouden kleinschalige, milieuvriendelijke en/of arbeidsintensieve (alternatieve) bedrijven en zogenaamde eigenwerk-projecten, die momenteel niet loonvormend en onleefbaar zijn en die ondergewaardeerd worden binnen de markteconomie, aan aantrekkingskracht winnen omwille van de intrinsieke kenmerken van het werk (kwalitatief interessant, maatschappelijk nuttig, organisatievorm enz.)

Niet iedereen voelt zich even gelukkig bij deze expansiemogelijkheden van de zgn. alternatieve bedrijven. Ervaringen

vandaag met het grijze en met het zwarte circuit, met vrijwilligerswerk en de nieuwe coöperatieve beweging doen vrezen dat daardoor arbeidsvormen gecreëerd worden, die de arbeidsvoorwaarden en de rechten die aan de loonarbeid verbonden zijn, zullen ondergraven.

Kleinschalige bedrijven, coöperatieve projecten en autonome arbeid zullen ook niet kunnen beletten dat een belangrijk gedeelte van de produktie van goederen en diensten langs het traditionele markt-circuit blijven lopen. Daar zouden voor het niet-automatiseerbare, niet-gehumaniseerde werk, dat nochtans wel 'maatschappelijk noodzakelijk' (of 'markteconomisch winstgevend' ?) is, hoge lonen uitbetaald worden, om de continuïteit van dat soort werk te verzekeren.

Daar stuiten de verdedigers van het basisinkomen op een dilemma : is het basisinkomen voldoende hoog of de inkomensverschillen tussen basisinkomenstrekken met en zonder aanvullend beroepsinkomen klein dan onttrekt men in de 'profit-sector' de prikkel tot werken; is het basisinkomen te laag op het inkomensverschil te groot, dan heeft de marktsector geen probleem van continuïteit, maar komt er ook niet automatisch humanisering van het betaalde werk. Te grote inkomensverschillen leiden er integendeel toe dat groepen 'werkenden' en 'niet-werkenden' elkaar blijven beconcurreren.

Om het Gordiaans voor te stellen : er ontwikkelt zich een sfeer van kwantitatieve heteronome uitbuiting op de markt tegenover een sfeer van kwalitatieve zelfuitbuiting in de alternatieve sector.

Een belangrijke sector in de autonome sfeer van de arbeid is het huishoudelijk werk; een belangrijke groep voor wie een individueel recht op basisinkomen ontstaat zijn de thuiswerkende vrouwen en - eerder zeldzame - mannen. Basisinkomens zou de (machts)positie van vrouwen in het gezin versterken doordat hun financiële inbreng in het gezinsinkomen verhoogt, zonder dat men zijn toevlucht moet nemen tot groepsspecifieke maatregelen zoals sociaal-pedagogische toelage, huisvrouwen- of huismannenloon.

Daarop reageert de vrouwenbeweging echter door te stellen dat basisinkomen, net zoals de sociaal-pedagogische toelage rolbestendigend werkt.

Het toekennen van een basisinkomen zonder betaald werk maakt de keuze voor het huisvrouwenleven bijzonder aantrekkelijk, vooral omdat vrouwenarbeid buitenshuis niet altijd de meest interessante en best betaalde jobs aan te bieden heeft en omwille van de dubbele taak van vrouwen in het werk en in het huishouden.

Invoering van basisinkomens op zich biedt dan ook niet noodzakelijk een garantie voor emancipatie, voor een andere verdeling van rollen in het huishoudelijk werk, voor een herverdeling van

betaald en onbetaald werk, noch voor humanisering van het betaald werk.

Vandaar dat sommige voorstellen de koppeling maken tussen invoering van het basisinkomen en arbeidstijdverkorting, zodat niet alleen inkomensherverdeling maar ook arbeidsherverdeling leiden tot een herwaardering van betaald en onbetaald werk.

3. Een machtsbasis voor het basisinkomen ?

De tegenstelling tussen werkenden en niet-werkenden, die aanleiding was voor het succes van de formule van het basisinkomen, is tegelijk ook de grootste bedreiging van dit voorstel.

De middelen van waaruit de staat het basisinkomen zou kunnen financieren moeten noodzakelijk gehaald worden uit produktieve arbeid en uit de winsten op die arbeid.

De uitkering van een basisinkomen kan dan ook - zelfs in een neo-liberaal voorstel - alleen verzekerd worden door de staat langs de belastingen.

Loskoppelen van inkomen en arbeid betekent dan ook dat inkomensstrekkers die zich buiten het productieproces bevinden slechts een 'papieren recht' op basisinkomen hebben dat zij moeten ontvangen van de overheid. Basisinkomenstrekkers zijn, in tegenstelling tot de arbeidersbeweging (nog) niet georganiseerd. Vormen van organisatie op een andere basis dan het verkopen van arbeid zijn tot nog toe weinig afdoend gebleken. Dopperscomité, consumentenorganisaties komen moeilijk van de grond.

Anderzijds veronderstelt de invoering van het basisinkomen in het neo-liberaal voorstel ook een volledige deregulering van de arbeidsmarkt. D.w.z. geen hinderende arbeidswetten die grenzen opleggen aan de arbeidsduur en arbeidstijden, geen marktverstorende loonregelingen langs wetten en CAO's, geen vakorganisaties die door hun machtspositie het zelfregulerend karakter van de markt ontwrichten. Met de ontmanteling van de vakbeweging verliezen ook de werkende basisinkomenstrekkers hun invloed op het basisinkomen.

Bovendien geeft men alle invloed op belangrijke oriënteringen van de maatschappij die gebeuren via het productiesysteem, prijs. De 'niet-produktieve' basisinkomenstrekkers zijn als consumenten uitsluitend vragende partij; zij oefenen langs hun autonome arbeid en langs de alternatieve werksfeer misschien indirect invloed uit op deze keuzemogelijkheden, maar missen alle economische macht in de heteronome sfeer. Waar de arbeidersbeweging binnen het productieproces minstens over de mogelijkheid beschikt om de kwaliteit en de organisatievorm van de arbeid, de doelstellingen van de produktie, de sociale zekerheid, het leefmilieu te verdedigen, geeft men, zeker in het voorstel van de neo-liberalen, alle maatschappelijke macht prijs, wanneer men zich enerzijds

buiten dat produktieproces plaatst en anderzijds de vakbonden ontmantelt in de produktie.

Wat de kritieken vanuit de arbeidersbeweging dan ook doet besluiten dat het basisinkomen dreigt een aalmoes te worden en dat oriëntering van de economie een onhaalbare zaak is, wanneer inkomensherverdeling niet gelijktijdig gepaard gaat met drastische arbeidsherverdeling.

Een radikaal neo-liberaal voorstel van ontkoppeling van arbeid en inkomen, fiscalisering van de uitkeringen en deregulering van de markt, laat deze keuzemogelijkheden over aan 'het vrije marktkapitalisme' maar belast een repressieve staat met de verdeling van het basisinkomen.

Om het systeem betaalbaar te maken zonder al te veel ongewenste nevenverschijnselen wordt die kordate overheid er opnieuw bijgehaald om de arbeid te herverdelen.

Bij wijze van (misplaatste) boutade kan men zich dan ook afvragen of men bij dit soort koele utopieën niet bijna onvermijdelijk uitkomt bij een one-best-way : herverdeling van inkomen én van arbeid, met daarin een belangrijke (marktcorrigerende) rol van de overheid.

BIBLIOGRAFIE

- L'allocation universelle, La Revue Nouvelle, april 1985.
- Arbeid morgen, vijf ideeën, Koning Boudewijnstichting, oktober 1984.
- Werkgroep Arbeid en Leefmilieu, Naar een scheiding van arbeid en inkomen ?; Komma-dossier, derde jaargang, n°22, april '85.
- Een basisinkomen voor iedereen, interview met Greetje Lubbi, in Tijdschrift voor Arbeid en Bewustzijn, n°2-3, 1984.
- Werkgroep economie AGALEV, Op mensenmaat, een groene kijk op economie, werkdokument ter voorbereiding van het sociaal-economisch kongres van AGALEV, voorjaar '85.
- Links, Een links krisissalternatief; Roodboek 3, Kritak, Leuven, 1983.

CONGRES 1985 : SOCIALE (ON)GELIJKHEID

Sessievergaderingen

I. ARBEID

Moderator : J. VILROKX

Voorzitter : E. HENDERICKX / F. JANSSENS

Verslaggever : A. DE DONCKER

VERSLAG VAN DE DISCUSSIE

- Een destructurering van het arbeidsbestel ?

De discussie ging voornamelijk rond de aard en de mate waarin de veranderingen in de arbeidsverhoudingen zich voordoen en de effecten hiervan op de vakbondsstructuur.

De volgende punten werden aangesneden :

1. Een zekere 'vertechnisering' van het collectief overleg hoeft niet negatief te zijn. Wat stelt zich het probleem van de informatieontsluiting.
2. Niet de techniciteit maar de politieke besluitvorming is het belangrijkste knelpunt. De praktijk van de 'concession bargaining' maakt het nodig voor de vakbeweging om zo vroeg mogelijk in het beslissingsproces in te grijpen (cfr. ontwerp-ruimte en gebruikersparticipatie).
3. De globale maatschappelijke machtsverhoudingen zijn gewijzigd : daardoor is er een waarneembare daling van de verloonbaarheidsdrempel. Nieuwe eisen van de vakbonden zouden afgestemd kunnen worden op minderheidsgroepen. Een beter inzicht in de vakbondswerking en met name in de samenstelling van de vakbondsstructuur, is echter noodzakelijk.
4. De rol die pilootbedrijven traditioneel speelden, moet in de huidige situatie aandachtig worden bestudeerd : er doen zich waarschijnlijk verschillen voor op het nationaal resp. sectorieel niveau.
5. Privé-aangelegenheden, d.w.z. de niet-collectieve materies zoals de wensen van sommige categorieën vrouwen op de arbeidsmarkt kunnen niet, volgens een interveniënt, door werkgevers- en werknemersorganisaties worden verdedigd. De vraag is dan wel wat 'privé-aangelegenheden' zijn.
6. Hoewel in de paper een aantal problemen worden aangebracht, blijven belangrijke punten onbesproken : de kaderproblematiek,

de openbare sector (nieuw syndicaal statuut van de overheidssector), de (soms positieve) rol van de overheid in het sociaal overleg en het feit dat ook de patroonsorganisaties niet altijd even coherent optreden.

7. Destructurering hoeft niet noodzakelijk crisis te betekenen. In ieder geval dient nagegaan te worden of de geconstateerde veranderingen een reële invloed hebben op het systeem van de arbeidsverhoudingen. Bovendien is het allerm minst duidelijk of er ook van een crisis van de ter beschikking staande actiemiddelen gesproken kan worden.
8. Ondanks de overheidsmaatregelen i.v.m. de loonmatiging wordt er toch onderhandeld. 'Zwarte CAO's' die afgesloten zijn voorzien in sommige gevallen loonsverlagingen, in andere gevallen loonsverhogingen.

Concluderend werd gesteld dat er zich scherpe crisisfenomenen beginnen af te tekenen binnen de vakbeweging, waarvan de implicaties, zowel intern als naar het optreden in de collectieve verhoudingen, vooralsnog moeilijk te meten zijn. Onderzoek is dus geboden om deze verschuivingen in kaart te brengen.

* * *

- Flexibilisering van de arbeid : een stand van zaken

Ter inleiding van het debat werd gesteld dat de flexibiliteitsproblematiek vooralsnog weinig aandacht heeft gekregen binnen onderzoekskringen. De structurele achterstand die de sociologie vertoont op ontwikkelingen in de realiteit werd in dit verband genoemd.

Volgende vragen en bemerkingen werden gemaakt :

1. Als antwoord op de vraag waar de grens tussen flexibiliteit en mobiliteit moeten worden gezien, werd gesteld dat flexibiliteit duidelijk verbonden is aan ontwikkelingen in de bedrijfsbehoeften (vb. aanpassing personeelsbestand). Daarin spelen interne en externe mobiliteit een zeer belangrijke rol, zodanig dat mobiliteit als een mogelijke dimensie van flexibiliteit kan worden beschouwd. Opgemerkt werd dat de huidige vormen van flexibiliteit (en de daarmee geassocieerde vrijheid) op lange termijn negatief kunnen uitvallen voor de werknemers.

2. Kenmerkend voor de discussie is de begripsverwarring i.v.m. de verschillende thema's en problemen. Hetzelfde doet zich voor met flexibiliteit en deregulering. Waar flexibiliteit zich meer situeert op het bedrijfsvlak, is deregulering een meer sociaal-juridisch fenomeen. In de context van het artikel, betekent deregulering het ingrijpen in het reguleringssysteem waardoor flexibiliseringsruimten geherdefinieerd en aangepast worden.
3. Er werd op gewezen dat andere vormen van flexibiliteit (zoals bvb. zwart werk) vaak buiten het maatschappelijk debat staan.
4. Flexibiliteit krijgt een andere betekenis naargelang van de hiërarchische positie van de werknemer. Hooggeschoolde werknemers kunnen vanuit een andere positie onderhandelen met hun werkgever over de arbeidsmodaliteiten en dit omwille van het feit dat in deze groep van werknemers aanzienlijk wordt geïnvesteerd waardoor langs bedrijfszijde een zekere 'afhankelijkheid' ten opzichte van deze werknemers ontstaat. Daarentegen betekent flexibilisering voor laaggeschoolde arbeiders een loskoppeling van de band tussen werknemer en werkgever. Als zodanig heeft deze vorm voor deze categorie arbeiders een negatieve impact (o.a. qua werkgelegenheid, arbeidsomstandigheden en werkzekerheid). Geconstateerd werd dat de categorie van het lager geschoold personeel een gesegmenteerd karakter vertoont in functie van de verschillende arbeids(tijd)regelingen in zoverre die hier van toepassing zijn.
5. Tot slot werd opgemerkt dat aspecten van (arbeids)kwalificaties een belangrijke rol spelen in dit debat. Vooral op dit belangrijk punt is onze kennis nog gering.

II. VERMOGEN / INKOMEN

Moderator : J. VRANKEN

Voorzitter : H. DELEECK

Discursanten: G. DE SWERT / A. VAN LANCKER

Verslaggever : J. PEETERS / F. MARANNES / M. WYNS

INLEIDING DOOR JAN VRANKEN

In de drie sessies van deze commissie komt, in weerwil van de ruime titel (on)gelijkheid inzake inkomen en vermogen - vooral de inkomensongelijkheid ter sprake. De redenen daarvoor liggen voor de hand : ten eerste is over vermogens(on)gelijkheid zeer weinig werk gebeurd door sociologen en niet alleen omdat het benodigde empirische materiaal niet voorhanden is of zeer moeilijk te verwerven; ten tweede is ongelijkheid de problematische toestand en niet gelijkheid. Vermits sociologisch onderzoek en denken nog steeds in belangrijke mate geïnspireerd worden door de kloof tussen werkelijkheid en wenselijkheid, is de voorkeur van de sociologen voor ongelijkheidstoestanden - binnen een maatschappelijke context van gelijkheidsstreven - zeer begrijpelijk. Misschien verandert dat in de toekomst en worden bestaande toestanden van gelijkheid als sociale problemen voorgesteld.

Een tweede bemerking betreft de herkomst van de referaten. Gezien niet-economisch onderzoek over inkomensongelijkheid zich hoofdzakelijk afspeelt in het Centrum voor Sociaal Beleid van de Universiteit Antwerpen (UFSIA) hoeft het geen verwondering te wekken dat deze sessies zeer sterk bevolkt zijn door onderzoekers uit dit Centrum. Pogingen om de waaier wat te verruimen hebben niets opgeleverd voor wat inkomensonderzoek sensu stricto betreft, maar resulteerden wel in een sessie over het basisinkomen die door de gastuniversiteit bemand en bevrouwd wordt.

Voor wat de inhoud van de sessies betreft, denken we dat er een goede verhouding tot stand werd gebracht tussen empirische onderzoeksresultaten (sessie 1), onderzoeksmethoden en -technieken (sessie 2) en beleidsmogelijkheden (sessie 3). De aard van de thematiek maakt het evenwel onmogelijk om binnen de inkomensdimensie te blijven : vruchtbare discussie zal steeds verwijzen naar de 'antecedenten' van het inkomen, omdat hoogte en zekerheid van het inkomen uiteindelijk steeds bepaald worden door andere maatschappelijke krachtvelden, zoals arbeid, onderwijs en macht. Lectuur van de inkomensproblematiek moet met andere woorden steeds in nauwe samenhang met de andere gebieden gebeuren.

VERSLAG VAN DE DISCUSSIE

- Tweeverdieners, inkomensverdeling en bestaanszekerheid

Ter verduidelijking werd even stilgestaan bij de definiëring van 'tweeverdieners' waarover sprake was. Hiermee bedoelt de auteur inderdaad huishoudens waarin meerdere partners (meestal man en vrouw, eventueel ook werkende kinderen) beschikken over een arbeids- en/of vervangingsinkomen. In zo'n huishouden bestaan dus minimaal twee beroepsinkomens, of twee vervangingsinkomens, of een combinatie van beide.

De data waarop de analyse gebeurde, zijn afkomstig van een cross-sectie steekproef. Voor de gestelde problematiek zou het veel interessanter zijn te beschikken over diachronische gegevens uit een panelstudie, zoals meerdere interveniënten terecht opmerkten. Het beeld dat uit de analyse bekomen werd, is dat van een momentopname waarin geen rekening kan gehouden worden met het tijdelijk karakter van cumulatie van inkomens (bij jonge gezinnen bvb.) of van probleemsituaties (bij één-oudergezinnen bvb.). We hebben hier geen enkele kennis over het verwachte inkomensverloop der huishoudens, over hun bestaanszekerheidsperspectieven, over bestaansonzekerheidsrisico's op life-time termijn, enz... Zo'n zaken kan u inderdaad enkel bereiken via panel-studies; hiermee is tevens de richting voor verder noodzakelijk onderzoek aangegeven.

Er werd ook gewezen op het bestaan van nieuwe verbeterde fiscale statistieken die de conclusies van de auteur uit de onderzoeksdata lijken te bevestigen op volgende punten :

- a) de band tussen gezinsgrootte en voorkomen van dubbele inkomens. Hier werd de vraag gesteld wat in deze relatie oorzaak en gevolg is.
- b) het bestaan van een specifiek bestaansonzekerheidsprobleem bij één-oudergezinnen met kinderen.
- c) het feit dat bepaalde sociale uitkeringen ook in sterke mate bij hogere inkomensgroepen terechtkomen (ten gevolge van de toenemende arbeidsparticipatie van de vrouw ?). Hier viel de term bestaans-'over'-zekerheid.

Naar de beleidsimplicaties van het referaat toe werden een drietal opmerkingen gemaakt.

Vooreerst blijft de keuze om het gezin dan wel het individu centraal te stellen in het inkomensbeleid, in de praktijk hoe dan ook een moeilijke keuze. Het blijft problematisch een (her) verdelingsinstrument te ontwerpen dat in geen enkele richting

discrimineert. Bovendien heeft de keuze ook consequenties op andere terreinen dan de inkomensverdeling, vb. op de waardering thuisarbeid-buitenshuisarbeid.

Zulke keuzes in aanliggende beleidsdomeinen dienen vooraf duidelijk geëxpliciteerd en ingecalculeerd te worden opdat de discussie rond gezin-individueel niet gemaskeerd wordt.

Tenslotte werd de vraag gesteld naar de mogelijkheid van een rechtstreekse beleidsimpact op de primaire inkomensverdeling ten gunste van het gezin. Is het voor de bestaanszekerheid van lagere éénverdieners niet beter bij de loonvorming rekening te houden met de gezinstoestand, dan wel de arbeidsparticipatie van de vrouw te stimuleren? Hier rond is er duidelijk een consensus dat men in de primaire inkomensverdeling geen rekening kan houden met de gezinssituatie en dan als overheid wel gedwongen beperkt blijft tot een aanvullend en corrigerend beleid.

* * *

- Het sociaal levensminimum, een vergelijking van twee methodes

De discussie spitste zich voornamelijk toe op de interpretatie van het gepresenteerde cijfermateriaal. In dit verband kwamen de volgende vragen en opmerkingen aan bod. Ten eerste: in hoeverre is de evolutie die inzake de berekende SLM-bedragen over 1976-1982 wordt vastgesteld, niet te wijten aan de gebruikte index zelf? Ten tweede: grafiek 3 (1) toont aan dat er tussen 1976 en 1982 een verschuiving optrad in de relatie tussen subjectieve bestaanszekerheid en budgettaire spanning; de vraag is of deze verschuiving niet het gevolg is van het feit dat de intervallen tussen de verschillende stappen van de variabele SBZ (in dit geval tussen 'eerder moeilijk' en 'eerder gemakkelijk') in beide jaartallen niet dezelfde zijn? Ten derde: uit een vergelijking van tabel 2 met tabel 9 kan worden afgeleid dat de kinderbijslagen voor (en vanaf) het derde kind te hoog zijn; dit blijkt echter in tegenspraak met de resultaten van de gezinsbudgetenquête.

Met betrekking tot de eerste vraag werd vooraf verduidelijkt dat alle bedragen uitgedrukt zijn in kleinhandelsprijzen van 1982. Nu valt het sterk te betwijfelen dat deze index perfect de koop-

---

(1) zie Tijdschrift voor Sociologie, zesde jrg., congresnummer p.121.

krachtevolutie zou weergeven. Bovendien stelt zich de vraag of het niet juist zou zijn gebruik te maken van een soort welvaartsindex. Maar dit is niet het enige of zelfs voornaamste probleem. Een wellicht nog groter bezwaar is volgens de referenten dat voor iedereen dezelfde index wordt gehanteerd, niettegenstaande het feit dat bijvoorbeeld de onderscheiden inkomenscategorieën een verschillend bestedingspatroon vertonen. In hun antwoord op de tweede vraag stemden de referenten ermee in dat de vastgestelde verschuiving ten dele verklaard kan worden doordat bij de regressieanalyse de ordinale SBZ-schaal beschouwd werd als een intervalschaal. De preciese impact daarvan is echter niet duidelijk. Dat de door het C.S.B. bekomen SLM-bedragen voor grote gezinnen de resultaten van de gezinsbudgetenquête zouden tegenspreken, is volgens de referenten een foutieve conclusie. In laatstgenoemde enquête wordt immers gewerkt met gemiddelde bedragen, terwijl het C.S.B. enkel de minimuminkomens in haar analyse betreft. Nu is het vanuit het standpunt van de minimum-inkomensstrekkers inderdaad zo dat deze relatief rijker worden als hun gezin drie of meer kinderen telt, maar beleidsmatig gezien betekent dit geenszins dat vanaf dit kindertal de familiale toelagen verlaagd zouden moeten worden.

Tijdens de discussie rees ook de vraag of het wel zin heeft om subjectieve metingen te doen voor het bepalen van de armoedegrens, aangezien het OCMW met haar behoeftenonderzoek in feite hetzelfde doet; als er m.a.w. van uitgegaan wordt dat armoede in de eerste plaats een financieel probleem is, is er naar het beleid toe dan niet meer nood aan een objectieve wetenschappelijke benadering? Hierop werd gerepliceerd dat de subjectieve methode evengoed een objectieve norm oplevert. Een mogelijk gevaar verbonden aan deze methode is wel dat de geënquêteerden in hun antwoordpatroon rekening gaan houden met de mogelijkheid dat de uiteindelijke onderzoeksresultaten een invloed uitoefenen op het uitgestippelde beleid.

Aansluitend op het voorgaande vroeg men zich tevens af of er een verband bestaat tussen de hoogte van het wettelijk vastgestelde bestaansminimum, het basisinkomen en het 'subjectieve' sociale levensminimum. Het antwoord op deze vraag was negatief, omdat die drie minima vanuit een totaal verschillende logika bepaald worden.

Tenslotte merkte nog iemand op dat het referaat in zekere zin tekort schoot bij gebrek aan een evaluatie van het observatiemoment. Wat de C.S.B.-enquête betreft, werd erop gewezen dat de steekproefmethode in 1976 enigszins afweek van die in 1982. Maar ook hier valt het onmogelijk te achterhalen in hoeverre dit enige invloed heeft gehad op de resultaten van het onderzoek.

* * *

- Het basisinkomen en de problematiek van een 'andere' inkomensverdeling

Walter Van Trier nam een kritisch standpunt in tegenover de (on)gelijkheidsthematiek waar hij met de woorden van de Tocqueville stelde dat gelijkheid tot de ideologie van de mens gemaakt werd, omdat processen van industrialisatie de mens van alle waardigheid beroofd hebben. Een eerste vraag luidt dan wat sociologen als vertolkers van de gelijkheidsideologie met het thema van de waardigheid aanmoeten. Ten tweede blijkt het ongelijkheidsstreven terug de kop op te steken. De vraag luidt dan of de periode van moderniteit over is en of mensen naar andere vormen van waardigheid zoeken. Kortweg, wat moet er momenteel met de Tocqueville's uitspraak? De discussies over basisinkomen (B.I.) zijn een aangelegenheid waar ook de basiswaarden van maatschappelijke structuren ter discussie gesteld worden. Van Trier tracht een antwoord te formuleren op drie vragen: wat is B.I., wat zijn de kenmerken ervan (in het licht van de post-moderniteit), wat met het B.I. als utopie? Referenties naar het B.I. vindt men reeds in de 17de eeuw tot vandaag. Als voorbeelden worden o.a. aangehaald: Tom Paine 'Rights of Man', F.N.V.-Nederland en Agalev - voorstellen, Koning Boudewijnstichting, AGORA 'De universele uitkering'. Als leidraad voor de uiteenzetting wordt het voorstel van het Collectief Charles Fourier (C.C.F.) genomen waarin de grondideeën van de sociale utopie van een B.I. terdege worden uitgewerkt. Het gaat hier niet om een vervangingsinkomen voor mensen die niet werken. Men formuleert vier voorwaarden: het recht en de hoogte van het B.I. zijn onafhankelijk van het arbeidsverleden, bereidheid tot werken, gezinslast en het al dan niet hebben van een ander inkomen. Een bepaald bedrag wordt uitgekeerd aan iedereen. De fiscaliteit geldt dan voor de andere inkomens uit arbeid en bezit. Dit houdt een vereenvoudiging in van de sociale zekerheid: het inkomensbeleid neemt strikt via het fiscaal stelsel plaats. Ethisch gezien kan men stellen dat geen stigma gecreëerd wordt en aldus de idee van een B.I. niet discriminerend werkt. Bovendien zijn er nog twee argumenten voor de instelling van het B.I.: het reduceert de werkloosheid en de armoede. Naar de techniciteit terzake werd echter weinig onderzoek gedaan (De besluiten van het C.C.F. zijn toepasselijk op de Amerikaanse situatie). Als we het B.I. vergelijken met andere sociale utopieën, zoals bv. dat van Beveridge, dan zijn de gestelde aanvangsproblemen dezelfde nl. de garantie van een inkomen en tewerkstelling (arbeid en productie). Bij het alternatief van het B.I. is de rol van de overheid beperkt tot een inkomensverdelend mechanisme. Arbeid wordt overgelaten aan de vrije markt. De gelijkheidsidee wordt hiermee opgegeven. Er is een gelijk inkomen voor iedereen, voor het overige is het inkomen afhankelijk

van iemands plaats op de arbeidsmarkt.

Tenslotte worden nog twee andere utopieën aangehaald, nl. die van Bellamy 'Looking Backward' en Borges met de loterij van Babylon. Het alternatief van het C.C.F. vormt een koele utopie : het is geen paradijs; wat goed leven is, moet de mens zelf realiseren. Van Trier eindigt dan ook met de woorden van Irving Kristol : tweemaal hoera voor het kapitalisme. De derde keer hoera staat nl. voor de verwachting dat het goede leven gegarandeerd is.

An Van Lancker brengt enkele bedenkingen naar voor die vanuit diverse hoeken geformuleerd werden t.a.v. het B.I.

Een eerste betreft de betaalbaarheid van het B.I. Een becijfering werd gemaakt. De totale som van sociale transferten, nl. nu ongeveer 1000 miljard zou elke Belg een B.I. verschaffen van 10.000,-BF per maand. Dit is dus te laag, d.w.z. geen garantie dat men niet meer hoeft te werken. Tevens treedt er bovendien een averrechtse verdeling op : inkomenstrekkers uit arbeid zouden er 27 % op vooruitgaan, deze met vervangingsinkomens zouden 50 % achteruitgaan en een 100 % vooruitgang voor de momenteel niet-rechthebbenden van vervangingsinkomens. De te verdelen koek moet dus vergroot worden. Ook in het huidige stelsel is er een nood aan de uitbreiding van de groep van rechthebbenden. De nieuwe armoede is hiervan een teken aan de wand. Als we binnen het voorstel van het C.C.F. stellen dat we een B.I. garanderen van 40.000,-BF dan zou dit betekenen dat er een 83,5 % fiscalisering doorgevoerd wordt van de inkomens uit arbeid. Het C.C.F. wil de staats-tussenkost minimaliseren, doch in de praktische uitwerking is dit niet te vermijden.

Omdat arbeid in het voorstel van het C.C.F. facultatief wordt als bron van inkomsten, zijn sommigen verontrust omdat de weinig aantrekkelijke arbeid zal blijven liggen. Dit zou volgens het C.C.F. opgelost geraken omdat hiervoor hoge lonen worden uitbetaald. Als het B.I. dan te laag is, gaat er opnieuw een kapitalistisch mechanisme optreden, als het te hoog is opnieuw problemen vanwege de niet-noodzakelijkheid van het verrichten van arbeid.

Vanuit feministische hoek wordt vervolgens geopperd dat het B.I. rolbestendigend gaat werken voor de vrouw omdat de dubbele rol voor de vrouw zwaar valt en omdat vrouwenarbeid meestal minderwaardig is. Een B.I. wordt dan een argument om de vrouwen aan de haard te houden.

Vanuit de arbeidersbeweging worden tevens bezwaren geopperd. Deze betreffen vooral de controle op de arbeidsmarkt enerzijds en op het B.I. anderzijds. Door instelling van het B.I. gaan er zich twee circuits van arbeid vormen, nl. een informeel, autonoom non-profit circuit en een kapitalistisch georganiseerd circuit. De vraag van de arbeidersbeweging luidt dan : waar halen we een drukingsmiddel om een B.I. te blijven garanderen. (de sociale

zekerheid werd mede onder druk van de arbeidersbeweging bereikt) enerzijds en anderzijds hoe gaan we controle verwerven over de heteronome sfeer ?

De zeer korte discussie na de voorstelling van de teksten betrof een aantal negatieve en positieve argumenten t.a.v. het B.I.

Iemand stelde dat de herwaardering van de arbeid vóór alles moet gerealiseerd worden. Een vergelijking met de U.S.S.R. werd gemaakt, stellende dat deze herwaardering in het gedrang komt als we vervangingsinkomens geven zonder een tegenprestatie te eisen.

Een andere interveniënt vond het positief dat met het B.I. het sociale stratificatiemodel zoals we het nu kennen doorbroken wordt.

Andere opmerkingen en discussiepunten luiden o.a. het instellen van ook een maximum voor een B.I., de bijdrage van de discussie over B.I. aan de herziening van het arbeidsconcept in het licht van de hervorming van de sociale zekerheid.

III. ONDERWIJS

Moderators : H. BRUTSAERT / A.M. VAN HIJFTE

Verslaggever : A.M. VAN HIJFTE

VERSLAG VAN DE DISCUSSIE

Het opzet van deze commissie bestond erin een diversiteit van papers te behandelen in verband met de relatie tussen sociale (on)gelijkheid en bepaalde aspecten van het onderwijs.

* * *

De eerste bijdrage werd geleverd door W. DYCK (U.I.A.) en handelde over de rol van de leerkrachtenopleiding in de reproductie van sociale ongelijkheid.

Uitgangspunt van de paper betreft de door Boudon (1974) voorgestelde micro-sociologische theorie van de differentiële opleidingskeuze ter verklaring van het geringe effect van recente ontwikkelingen in het onderwijs op de gelijkheid. Totaal tegenovergesteld hieraan stelt Bloom (1968) dat de oorzaken van sociale selectie binnen het onderwijssysteem te vinden zijn, namelijk bij de leraren(opleiding), door het formuleren van nieuwe instructieparadigma. Het opkomende paradigma is nadrukkelijk gericht op het criterium van de effectiviteit (outcome-based). In de optiek van beheersingsleren kunnen virtueel alle leerlingen van de klas zeer behoorlijke leerprestaties leveren, dus ook diegenen uit de benadeelde sociale milieus. Dit nieuwe instructieparadigma druist echter in tegen de heersende preconcepties over onderwijs aan heterogene groepen. Binnen het gangbare paradigma geldt de onderwijskwalificatie van een leerling als een relatief permanent attribuut. Een kwalitatief heterogene groep wordt doorheen het onderwijsproces zo betrouwbaar mogelijk geregistreerd; aanvangsheterogeniteit reproduceert zich 'normaal' in het eindresultaat. Vanuit deze visie is de heterogeniteit van de klas een 'normaal' gegeven. Het alternatieve instructieparadigma van het beheersingsleren stelt een geheel andere kijk op een klas voorop. Heterogeniteit van leerprestaties is hier veeleer een signaal voor niet-effectiviteit van het onderwijsleerproces dat immers tot doel had om tot homogene goede resultaten te komen. De oppositie nu tussen instructieparadigma's zou zich uitdrukken in onderwijsstructuren en in de gedragingen van leerkrachten en leerlingen. Als hypothese wordt gesteld dat de visie van leerkrachten en leerlingen op heterogeniteit één van de pre-actieve elementen is

met een potentieel sterke invloed op de effectiviteit van het later didactisch handelen. De verklaringen voor de huidige sociale selectie zouden niet meer (volledig) toepasselijk zijn wanneer beheersingsleren wordt toegepast.

Uit onderzoek aan de R.U.G. en de U.I.A. naar de origine van het handelen van leerkrachten blijkt dat er geen verschillen optreden tussen student-leraren en leerkrachten met betrekking tot de verwachte leerlingenheterogeniteit inzake leercapaciteiten. Auteur besluit hieruit dat (toekomstige) leerkrachten blijkbaar alleen geconfronteerd worden met traditionele onderwijsopvattingen, voortspruitend uit de IQ-beweging van het begin van deze eeuw, en dat de instructieparadigma's niet behandeld worden.

Discussie : De opmerkingen richtten zich vooral op bepaalde aspecten en gevolgen van het voorgestelde onderzoek. Zo werd ondermeer gevraagd hoe de "lag" tussen de kennis en de pedagogische praktijk kan verklaard worden. Daarnaast meende men dat het in deze context interessant zou zijn over gegevens te beschikken betreffende het verband tussen de antwoorden van de leerkrachten en de eigen sociale achtergrond. Ook de feitelijke interacties tussen studenten en leerkrachten zouden moeten onderzocht worden. Tenslotte werden ook een aantal technische vragen over het onderzoeksopzet geformuleerd.

* * *

In een tweede paper werd de aandacht gericht naar verklaringen voor de ontwikkeling van geslachtsverschillen in het persoonlijkheidskenmerk 'zelfwaardering' tijdens het verloop van de secundaire schoolloopbaan. H. BRUTSAERT (R.U.G.) schetste het opzet en de theoretische uitgangspunten, terwijl A.M. VAN HIJFTE (R.U.G.) toelichting verstrekke bij de analyse en de bekomen resultaten : Vertrekpunt is dat de vorming van het zelfbeeld verloopt langs een interactieproces, waarbij de sociale omgeving als referentiepunt wordt genomen. Als gevolg hiervan zal de wijze waarop dit ontwikkelingsproces verloopt, afhangen van de subgroepen of subpopulaties waartoe men behoort. In dit verband werd op basis van empirisch materiaal vastgesteld dat tijdens de puberteitsperiode er een daling voorkomt in het globale gevoel van zelfwaardering. Deze daling is groter bij de meisjes dan bij de jongens. Uit beschikbare gegevens blijkt nu dat deze ongunstiger ontwikkeling verband houdt met het feit dat meisjes gedurende de vroeg-adolescentieperiode tot het besef komen dat aan de rol, die van hen in de maatschappij wordt verwacht, een relatief inferieure status verbonden is. Een bijkomend verklarend element is dat meisjes, bij het begin van de puberteit, terechtkomen in een schoolomgeving

waar de heersende waarden en normen overwegend verbonden zijn met de als 'mannelijk' gedefinieerde rolinhoud. Dit zou betekenen dat de meisjes, bij de aanvang van de secundaire studies, in sterke mate geconfronteerd worden met een situatie waarin de verwachtingen tegengesteld zijn aan deze van hun - precies gedurende deze periode verhoogd - geslachtsrolbewustzijn. Deze rollenconflict-situatie zou het algemene gevoel van ontevredenheid met de eigen persoon doen toenemen. Vermits studieresultaten mede de basis vormen van het rollenconflict, zullen zij bij meisjes op generlei wijze het negatieve effect van betreffende conflictsituatie kunnen opheffen. Bij jongens, die meer prestatie-gericht worden gesocialiseerd, zouden studieprestaties wel een positieve invloed uitoefenen op de zelfbeeldontwikkeling. Dit zou bovendien in sterkere mate het geval zijn bij jongens die vooral geloven in de waarde van eigen inzet en zelfwerkzaamheid. Meisjes worden integendeel meer 'people-oriented' opgevoed, waardoor dergelijke 'interne beheersing' nauwelijks een effect zal uitoefenen op hun zelfbeeldontwikkeling. Deze laatste wordt bij hen veeleer bepaald door hetgeen anderen over hen denken.

In lijn met vroeger bekomen resultaten, wijst de analyse van de gegevens erop dat er een daling voorkomt in de zelfwaardering gedurende de puberteit en dat deze daling groter is bij meisjes dan bij jongens. Ten tweede werd, in lijn met de gevolgde redenering, aangetoond dat er een interactie-effect optreedt : bij jongens houden goede studieresultaten verband met een hogere zelfwaardering en speelt een 'interne' controle een belangrijke rol bij de verklaring van de ontwikkeling van zelfwaardering; bij meisjes houden noch studieresultaten, noch interne-externe beheersing verband met de ontwikkeling van het gevoel van eigenwaarde tijdens de puberteit. Hiermee wordt aangetoond dat bij de ontwikkeling van geslachtsroldifferentiatie binnen de schoolcontext er een wisselwerking optreedt tussen biologische factoren en omgevingsveranderingen.

Discussie : De vragen waren vooral van technische aard : de wijze waarop de variabelen werden geoperationaliseerd, de samenstelling van de betrokken scholen waaruit de ondervraagde leerlingen geselecteerd waren, de distributie van de proefpersonen op de diverse variabelen, e.d.m.

* * *

Na de pauze stelde J. VERHOEVEN (K.U.L.) zijn bijdrage voor over de perceptie van de sociale herkomst van leerlingen en de invoering van G.V.O. in het basisonderwijs :

De paper vertrekt van de voorstelling van G.V.O. (Gezondheidsvoor-

lichting en -opvoeding) : situering binnen de egalitaire opvatting over kansengelijkheid in het onderwijs, de doelstellingen en de toepassing van G.V.O. De gegevens waarop onderhavige analyse is gebaseerd, maken deel uit van een in 1984 uitgevoerd onderzoek naar het gebruik van G.V.O. enkele jaren na de introductie. Het doel van deze bijdrage bestaat erin, bij middel van deze data, te onderzoeken of leerkrachten, indien zij geconfronteerd worden met leerlingen uit verschillende sociale klassen, op verschillende manier G.V.O. gebruiken gedurende de twee à drie jaar die volgen op de invoering. Verantwoording voor deze probleemstelling wordt ondermeer gevonden in de bestaande literatuur over de relatie tussen de sociale herkomst van de leerlingen en het leerkrachten-gedrag. Uit kwalitatief onderzoek in dit opzicht blijkt immers dat leerkrachten hun klasgedrag bepalen door de status van de leerlingen. In onderzoek van kwantitatieve aard werd dergelijke relatie echter niet gevonden. Tot dusver is er slechts één onderzoek bekend over de relatie tussen de opvattingen van leerkrachten over de status van hun leerlingen en de wijze waarop zij aan G.V.O. doen. Ofschoon de resultaten hiervan, om een aantal redenen, met grote voorzichtigheid moeten worden benaderd, kan er toch uit afgeleid worden dat het zinvol is te onderzoeken of het contact van leerkrachten met leerlingen uit verschillende strata, een gedifferentieerd leerkrachtengedrag tot gevolg heeft. Dit vermoeden wordt echter op basis van deze gegevens niet bevestigd : de relatie tussen globale G.V.O.-praktijk en overwicht van sociale laag in de klas is zeer zwak en niet significant. Ook wanneer de perceptie van de sociale lagen in de klas in relatie worden gebracht met de verschillende facetten van de G.V.O.-praktijk, is geen enkel significant verband vast te stellen. Merkwaardig in dit opzicht is wel de vaststelling dat onder één bepaalde conditie, namelijk bij leerkrachten die uitsluitend jongens in de klas hebben, het gebruik van G.V.O. groter is in klassen van lage status-leerlingen dan wel van de middenklasse leerlingen. Voor de bevinding waarom dit fenomeen niet terug te vinden is in gemengde klassen en meisjesklassen, wordt geen sluitende verklaring gevonden. Nochtans mag op grond van deze overwegingen niet besloten worden dat de hypothese dat leerkrachten in de G.V.O.-praktijk rekening houden met het beeld dat zij hebben van de sociale status van hun leerlingen, gefalsifieerd zou zijn. Hiervoor is verder interpretatief sociologisch onderzoek nodig, waarbij gebruik wordt gemaakt van kwalitatieve onderzoekstechnieken.

Discussie : Inspelend op de vastgestelde verschillen in de resultaten tussen jongens (versus meisjes- en gemengde) scholen, werd gevraagd of er in dit onderzoek rekening werd gehouden met het geslacht van de leerkrachten. Ook werd naar voren gebracht of de hypothese van de differentiële benadering wel opgaat voor G.V.O. Tenslotte werd gevraagd hoe het verder onderzoek concreet dient opgevat te worden.

IV. MACHT

Moderator : J. BILLIET

Discussant : G. DIERICKX

Verslaggever : J. ACKAERT

VERSLAG VAN DE DISCUSSIE

De vele gezichten van de macht. Elementen voor een sociologisch machtsbegrip.

Volgens de discussant zijn drie criteria relevant tot begripsverheldering omtrent macht :

1. Het zoeken naar de latente consensus over het gebruik van het begrip macht. Dit is a.h.w. een fenomenologische benadering;
2. Het situeren van dit begrip tegenover andere begrippen uit het sociologisch jargon;
3. Het nut voor empirisch onderzoek.

Wanneer Dahl het begrip macht hanteert, gebeurt dit in kader van besluitvorming met deelnemers. Laermans vecht dit aan : Dahls methode heeft geen aandacht voor de 'non decision' making; m.a.w. niet de eigenlijke beslissing, maar de opstelling van de agenda met de te nemen beslissingen. De discussant schaart zich niet achter deze kritiek. Besluitvorming is geen eenmalig feit; maar vormt een schakel in besluitvormingsprocessen, die mekaar opvolgen in een netwerk.

De definitie van Laermans is ruim, doordat hij de notie 'conflict' in een situatie, en het intentioneel gebruik van macht loslaat. Macht stoot immers altijd op het tegenstribbelen van het machts-subject. Laermans' definitie stelt onderzoekstechnische problemen, tevens werd de vraag gesteld of het verantwoord is bij 'hete hangijzers' te argumenteren dat de empiri de te hanteren definitie maar moet aanwijzen.

Laermans repliceert door erop te wijzen dat bij de bestudering van macht rekening moet gehouden worden met de perspectieven van de actor. Wanneer onderzoek verricht wordt binnen een bepaalde setting moet rekening gehouden worden met de machtsdefinities die in dit veld gehanteerd worden. Daarenboven stelt Laermans dat het niet zijn bedoeling was een common sense te vinden onder de gangbare machtsdefinities; maar wel een definitie die in concreet onderzoek toepasbaar is.

* * *

Vredes- en oorlogsmacht

De discussant stelt de vraag naar Reyckers indrukken over Laermans definiëring van macht. Reyckers stelt immers zoals Laermans dat macht niet geïsoleerd kan bestudeerd worden.

Als we aan een problematiek als de bewapeningswedloop iets willen verhelpen, spreken we altijd over die ene opportuniteitscomponent van dit probleem, m.a.w. de bewapening. Dit is echter niet de enige weg, daarnaast kunnen andere componenten gemanipuleerd worden. Als ontwapeningspogingen bv. muurvast zitten, kan aan andere componenten gesleuteld worden, zoals bv. het conflict en/of de besluitvorming. Reyckers haalt die mogelijkheid aan, zonder evenwel echte voorstellen te uiten. Zijn er mogelijkheden in die zin, gebeurt er iets in die richting ?

Luc Reyckers gaat in zijn antwoord akkoord met de context waarin over macht gesproken wordt en wijst op het verschil tussen potentiële en geactualiseerde macht. Macht impliceert echter niet altijd asymmetrie. Macht wordt zowel in situaties van evenwicht als onevenwicht aangetroffen.

Macht hoeft evenwel niet altijd relationeel te zijn. In internationale betrekkingen wordt ook gesproken over 'eigenmachtig' en autonomie. Er bestaan twee manieren om zich tegen machtsdruk te verzetten : streven naar machts-evenwicht (relationele benadering) of naar autonomie (breken van machtsrelatie). Sommigen blijven van oordeel dat macht in essentie een relationeel concept is.

* * *

Strategieën voor de analyse van machts potentieel in een af te bakenen samenleving.

De discussant gaat in op figuur 3 van L. DAEMEN (1). De methodologische inspanningen zijn enorm geweest. Toch dient de vraag gesteld wat van een grafische weergave kan verwacht worden. Hoe interpreteert men dit. Het is spijtig dat enkel katholieke organisaties bestudeerd werden. Anders bestond de mogelijkheid om via de hiaten in de communicatiestructuur conclusies te trekken m.b.t. verzuiling.

Waarom ging men niet over tot het uittekenen van twee assen, en daar een betekenis aan hechten ?

---

(1) Tijdschrift voor Sociologie, zesde jrg., congresnummer p. 171.

Niettemin zijn grafische voorstellingen vrij krachtig, maar de vraag naar de interpretatie ervan blijft.

Bestaat de mogelijkheid om van een communicatiestructuur een link te leggen naar een machtsstructuur ? Men werkt met veronderstellingen, een communicatielijn is niet altijd een machtslijn.

Ludo Daemen antwoordde dat de gebruikte data een beperkte selectie waren uit een ruimer geheel.

Als er een communicatielijn is, geeft die weer dat een machts potentieel kan aanwezig zijn in een relatie. Wanneer de grafiek louter intern beschouwd wordt is er weinig ruimte om het op te vullen met machtsrelaties. Extern beschouwd kunnen (zij het voorzichtig) wel conclusies naar macht geformuleerd worden. Partijen en politieke organisaties namen een vrij centrale plaats in.

Het was niet de bedoeling multidimensionele schalen toe te passen; die multidimensionele schaal werd louter gebruikt als een instrument om een netwerk zuinig voor te stellen.

* * *

Macht, ruil en affiniteit ("cross cutting") in een eenheidsmodel van coöperatieve spelen.

Waarom wordt het interactiemodel gelijkgesteld met coöperatieve spelen ? Aan dit begrip wordt een zeer ruime definitie gegeven. Wanneer wordt een coöperatiesurplus bereikt ?

Bij affiniteit heeft de interactie op zichzelf waarde.

Het probleem rijst bij macht. Men kan zich voorstellen dat na de interactie één van de betrokken partners er slechter af is dan de andere (bv. bij chantage). Een dergelijk elementaire toepassing van het machtsbegrip kan bezwaarlijk onder de noemer coöperatieve spelen geplaatst worden.

* * *

Politieke invloeden op het beleid van lokale welzijnsorganisaties. Een interorganisatorische studie van verzuiling.

Globaal is de discussant het eens met de betrokken paper.

De meest gangbare verklaringen geven aan dat ideologie belangrijk is. Uit het onderzoek blijkt dat ideologie afzonderlijk dit niet is, wel in samenhang met andere factoren. Factoren kunnen maar samengebracht worden wanneer men strategieën bij de actor veron-

derstelt. Hoever moeten strategieën gespecificeerd worden, m.a.w. wanneer wordt de levensechtheid bereikt.

De MACO-maat bevat twee componenten, de mate van rivaliteit en de factor macht. Is er geen gevaar voor contaminatie tussen de afhankelijke en onafhankelijke variabele ?

Hoe wordt de vaststelling dat de innovatiesnelheid van bepaalde diensten wel in relatie staat met de politieke variabele, geïntegreerd in het geheel ?

De inleiders wijzen erop dat de factor macht slaat op het marktaandeel van andere organisaties. Er kan geen contaminatie zijn. Het marktaandeel van het OCMW wordt vergeleken met dat van andere organisaties.

De voorzitter rondde deze dag af met de vaststelling dat er blijkbaar consensus bestaat over het feit dat niet alle relaties macht impliceren, maar dat macht wel altijd een relatie veronderstelt. In een machtsrelatie kunnen naast negatieve sancties ook positieve sancties bestaan.

* * *

Modellen van machtsverwerving en machtsuitoefening.

De paper vertoont enige verwantschap met het werk van T. Parsons, zijnde de onvermoeibare pogingen om schijnbare contradictoire modellen te integreren in een overkoepelend model, aldus de discussant. Is het zinvol, blijven doorgaan met het integreren van hypothesen, dan ze verwerpen.

De poging tot integratie is riskant, omdat het veel assumpties vereist. Al de modellen worden in een historische evolutie geplaatst, wat historisch evolutionisme is. Dit wordt verbonden met maatschappelijke differentiatie. Hoe eng is de band tussen structurele differentiatie van de samenleving en besluitvorming in de politieke instellingen ? Gesteld dat de structurele differentiatie in alle Westeuropese landen gelijktijdig verlopen is, hoe kan dan verklaard worden dat bepaalde modellen opgaan in België en elders niet ?

Welke factoren zijn noodzakelijk voor verklaringen, en welke niet. Is structurele differentiatie onontbeerlijk ?

Wat is het onderscheid tussen integrale macht en intercursieve macht ? Wat brengt dit onderscheid bij voor de verklaring van de opeenvolgende machtsmodellen.

Berust de hypothese op ontwikkelingslogica of -theorie ?

Naast het verwerpen of aanvaarden van modellen blijft het relatief opgaan van modellen voor de auteur belangrijk.

Om een analytisch instrument te hanteren gaat het in de eerste plaats om een ontwikkelingslogica. Naderhand kan onderzocht worden in hoeverre die ontwikkelingslogica zich gerealiseerd heeft en tot bepaalde sequenties aanleiding was (dit is echter van secundair belang).

De band tussen structurele differentiatie en besluitvorming in politieke instellingen is van causale aard, zij het met wisselwerkingen en schakels. Sociale differentiatie moet geplaatst worden in een sociale structuur.

Machtsmodellen nemen in de theorie een centraal punt in. Daarmee kan onderzocht worden hoe vanuit de structuur een model tot stand komt en vanuit een machtsmodel reële integratiemogelijkheden, reële vormen van conflict en conflictregeling tot stand komen. Dit creëert een strategisch uitgangspunt om in die causale ketting te werken.

De vraag naar de noodwendigheid van structurele differentiatie stelt de gehele politieke sociologie zoals ze tot hiertoe uitgeoefend werd, in vraag.

Het onderscheid tussen integrale en intercuratieve macht toont aan dat het zwaartepunt bij de centrale overheid dan bij groepen in de maatschappij ligt.

Sociale differentiatie is inderdaad een vrij lange termijnontwikkeling die de grote lijnen verklaart. Dat het ene model wel aanwezig is in een bepaalde context en een ander niet, is perfect mogelijk.

* * *

Machtsongelijkheid in een verzuimd Vlaanderen.

De discussant herinnert eraan dat de verschillen in bezetting van bepaalde samenlevingssectoren meestal verklaard wordt door de preferenties van de burgers. Die preferenties kunnen totaal verschillen t.o.v. partijen, vakbonden, onderwijs enz.

De hypothese die hier gehanteerd wordt is dat het succes van de verschillende zuilorganisaties niet onafhankelijk is van mekaar. In de paper wordt dit bondig aanneemlijk gemaakt door de discrepantie tussen de rechtstreekse verkiezing van vertegenwoordigers door de bevolking en de samenstelling van executieve organen. Bijgevolg wordt de stelling verlaten dat de 'macht' proportioneel samengesteld wordt.

Speelt de factor 'preferenties van de burger' echt zo weinig? Is dit geen normatieve assumptie? Is de strategie van de politici

enkel gebaseerd op 'machtsrealisatie' of spelen ook andere spelregels ?

Hoe kan met deze hypothese verklaard worden dat in andere streken een grote discrepantie bestaat tussen het succes van christelijke organisaties en de aanhang van de CVP ?

Waarom wordt het politiek kanaal aan het corporeel kanaal gekoppeld ? Historici leren ons immers dat het aanbod van zuilorganisaties groeide uit de caritatieve-kerkelijke sector, niet uit de politieke. Niettemin wordt in de paper het corporeel kanaal aan het politieke verbonden. Welke plaats bekleedt de kerk dan in dit schema ?

De middenkaders en professionelen in de katholieke organisaties ondermijnen de CVP. Welke problemen stelt dit naar de toekomst ? Is er een evolutie naar intern pluralisme binnen de katholieke zuil ?

Welk machtsconcept wordt gehanteerd, in relatie met wat ?

M. Van Haegendoren merkt op dat, wanneer we een enquête over het kiesgedrag naslaan, argumenten beschikbaar zijn om de stelling, dat er een tendens is naar intern pluralisme, te ondersteunen. De resultaten van de syndicale verkiezingen vormen echter een tegenindicatie.

Indien de samenstelling van beheerraden en executieven niet neigt naar intern pluralisme zal de discrepantie in de toekomst alsmear groter worden. Macht werd geoperationaliseerd door na te gaan wie de meerderheid vormt in de bestuursorganen van VZW's en intercommunales.

Er spelen ongetwijfeld verschillende preferenties bij keuzen in de verschillende maatschappelijke sectoren. Bij de analyse hiervan mag het wetgevend kader niet uit het oog verloren worden. De expansie van de privé-ziekenhuizen werd bv. pas mogelijk door een wijziging in het wetgevend kader.

De historische dimensie ontbreekt inderdaad in de studie. Er is inderdaad een verschil tussen het corporatief en het politiek kanaal. De juiste plaatsbepaling van de kerk in de katholieke zuil vormt ongetwijfeld een probleem. Een gelijke subsidieregeling belemmert de vervalsing van de preferenties van de burgers niet. De crisis dwingt de OCMW's bv. tot uitbesteding van hun takenpakket aan zuilorganisaties.

Het blijft evenwel een onbeantwoorde vraag hoe het komt dat de onderwijssector regelmatig de inzet geweest is van politieke strijd, terwijl dit voor de caritatieve sector niet het geval was.

De tegenstellingen bestaan niet alleen tussen de zuilen onderling, maar ook binnen de zuilen.

V. FREE PAPERS

Moderator : J. BRANCKAERTS

Verslaggever : PH. SAELENS

VERSLAG VAN DE DISCUSSIE

Het thema "ongelijkheid" wekt niet enkel in Vlaanderen aandacht. De internationale belangstelling voor het onderwerp blijkt o.m. uit de in deze sessie gepresenteerde papers : twee daarvan volgden rechtstreeks uit de initiatieven van internationale beleidsinstellingen (de WGO en de EG) en de derde - eerder een mededeling dan een paper - uit een internationale beweging (het masculisme).

Zoals in een sessie 'free papers' te verwachten, zijn de behandelde onderwerpen inhoudelijk sterk verschillend : ongelijkheid inzake ziekte, dood en gezondheidszorg, ongelijkheid inzake werkgelegenheid en werkloosheid en ongelijkheid tussen mannen en vrouwen. Wat het formele object betreft valt vooral de gelijkheid in benadering van de auteurs van de eerste twee papers op. Zij stellen zich vragen rond de gebruikte concepten, de indicatoren en de methode. Dit verschilt sterk van de benadering van het derde onderwerp waarin, vanuit een wenselijker geacht alternatief, een aantal vaststellingen gepresenteerd worden.

In het opstel 'Sociale ongelijkheid inzake ziekte, dood en gezondheidszorg' van R. Schepers, M. Smet en C. Van Wanseele, dat tijdens de sessie voorgesteld werd door R. Schepers, wordt indringend aangegeven met welke moeilijkheden het ongelijkheids-onderzoek te kampen heeft. Het auteurscollectief verzamelde, t.b. van een door de Wereld Gezondheidsorganisatie belegde vergadering over dat onderwerp, voor België het materiaal dat beschikbaar is en ordende dit als antwoord op vier vragen.

De eerste vraag is, wat men precies bedoelt met 'gezondheid' en '(on)gelijkheid'. De tweede heeft betrekking op de bronnen waarop men zich kan baseren om uitspraken te doen. De derde vraag betreft de vaststelbare patronen van ongelijkheid en de vierde vraag is dan hoe dit te verklaren ?

De discussie concentreerde zich op de vraag in hoeverre een financiële drempelverlaging - zoals bvb. de National Health Service in de U.K. invoerde - de gezondheidsvoorzieningen toegankelijker maakt ? De vaststelling was dat hoewel financiële remmen wegvielen er toch ongelijkheid gecontinueerd c.q.

geïntroduceerd werd t.g.v. differentiële geografische spreiding van de voorzieningen en van culturele verschillen tussen verstrekkers en gebruikers.

* * *

Erik Sterckx besprak 'Het opstellen van sociale indicatoren inzake werkgelegenheid en werkloosheid met behulp van de jaarlijkse steekproefenquête naar de beroepsbevolking in België'. Het gaat hierbij om het creëren van een instrument waarmee een internationale organisatie vergelijkbaar materiaal wil verzamelen en biedt bijgevolg een mogelijk antwoord op de vragen die in het eerste opstel behandeld werden. In 1960 besloot de EG om op regelmatige tijdstippen een 'geharmoniseerde' enquête naar de arbeidssituatie van de bevolking in de lidstaten uit te voeren. Men constateerde immers dat de beschikbare statistieken inzake werkgelegenheid en werkloosheid van elke lidstaat onderling niet vergelijkbaar waren wegens uiteenlopende wettelijke en reglementaire bepalingen in de lidstaten en verschillen inzake gebruikte definities. Door de uitwerking van een enquête die vergelijkbaar is in alle lidstaten qua populatie, methode, definities, variabelen en referentieperiode, werden eenvormige cijfers verkregen die het opmaken van vergelijkbare indicatoren inzake werkgelegenheid en werkloosheid mogelijk maken.

In de uiteenzetting werden een aantal punten beklemtoond. Ten eerste betreft het hier geen sociologisch onderzoek maar wel een oefening in gegevensverzameling met beleidsvoorbereidende betekenis. Ten tweede is deze oefening van bij de aanvang internationaal geconcipteerd wat o.a. impliceert dat vergelijking met nationaal verzamelde gegevens moeilijk of onmogelijk wordt. Zo baseert men zich in de Eurostat-enquête op de via een interview verkregen subjectieve verklaringen van de leden van een huishouden, terwijl de Belgische Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening zich baseert op juridische normen. Ten derde beperkte de uiteenzetting zich tot het voorstellen van de werkwijze. De bespreking van de aldus verkregen resultaten is voorzien in een later stadium.

In de discussie die volgde werden dan ook vooral verduidelijkende vragen gesteld naar de operationalisering van de gehanteerde begrippen.

* * *

Tegenover de wetenschappelijke ethos met vragen zoals 'hoe meten?', 'wat vaststellen?' en 'hoe verklaren?' staat de tot handelen oproepende ideologie. Hugh de Garis stelt in zijn opstel 'Masculism : The ideology of Mens Libération' vast dat mannen gediscrimineerd worden ten overstaan van vrouwen : verplichte militaire dienst, lagere levensverwachting en het ontbreken van een weduwnaarspensioen zijn slechts enkele voorbeelden uit een lange opsomming. Zijn oproep is duidelijk : 'mannen aller landen bevrijdt U uit uw traditionele rollen'.

De tijd ontbrak om dit laatste opstel tijdens de sessie te bespreken. Zoals het voorvechters betaamd werden de masculistische standpunten evenwel in de plenaire vergadering opnieuw verdedigd. Want wie overtuigd is van ongerechtvaardigde ongelijkheid, wil die ook zien verdwijnen. Wat dan weer nieuwe vragen oproept naar welke (on)gelijkheid (on)gerechtvaardigd is en hoe deze kan verdwijnen. Daarmee verschuift de aandacht van vaststellen en verklaren naar legitimatie en strategie.

CONGRES 1985 : SOCIALE (ON)GELIJKHEID

Panel-gesprek

Panel-gesprek :

SOCIALE ONGELIJKHEID EN BELEID

Aan het panel-gesprek werd deelgenomen door : H. DELEECK, J.E. ELLEMERS, M. VAN HAEGENDOREN, A. ZIJDERVELD en L. LAGROU (moderator), die een samenvatting redigeerde van de bijdragen op basis van een bandopname van het panel-gesprek.

Na een inleidende voorstelling van de panel-leden werd als thema voor het gesprek de volgende vraag aan de orde gesteld : Wanneer U beleidsinstanties zoudt mogen adviseren inzake de bestrijding van sociale ongelijkheid, wat zou U hen dan adviseren ? Beperk U tot drie prioritaire opties en rangschik deze naar orde van belangrijkheid.

STANDPUNTEN VAN DE PANEL-LEDEN

ZIJDERVELD

De sociologen dienen opnieuw prioriteit te geven aan het maatschappelijk middenveld dat aan het eroderen is. De secularisering heeft immers een gat geslagen in de moraal van de burgers van de verzorgingsstaat. De sociologie kan zich vooral nuttig maken door de maatschappelijke functie van die categorie weer aan de orde te stellen. Dit was oorspronkelijk het centrale onderzoeksobject van de sociologie. Die problematiek wordt nu verwaarloosd omdat sociologen nu vluchten in eindeloze discussies over methoden en technieken van onderzoek en zich vooral gaan bezighouden met politieke en psychologische vraagstellingen.

VAN HAEGENDOREN

Ik ben vooral geïnteresseerd in de problematiek van de macht. Mijn prioriteiten zijn de volgende.

Vooreerst zou ik een grotere gelijkheid adviseren inzake onderwijs. Ik richt mij dan tot de minister van onderwijs die zojuist binnenkomt. Onderwijs heeft immers een belangrijke allocatiefunctie in onze samenleving. Wie een goede scholing genoten heeft, maakt nog steeds meer kans hogerop te geraken dan iemand met een lagere scholing. Zonder veel scholing maakt men geen kans op een fatsoenlijke plaats in de beroepssamenleving. Vervolgens adviseer ik bevordering van gelijke kansen voor vrouwen. Deze bekleden immers nog steeds een tweederangsfunctie in de samenleving. Tenslotte adviseer ik meer gelijkheid in het politieke veld. In het politieke bedrijf speelt nog steeds de oligarchie van de macht. Het is nog steeds een minderheid die zeer vele beslissingen neemt.

Ik stel mij echter, samen met Zijderveld, vragen over de zin van het geven van adviezen. Ik licht dat toe voor de drie domeinen waar ik maatregelen aanbeveel tot het realiseren van meer gelijkheid.

Op het gebied van het onderwijs is er de maatregel van de verlenging van de schoolplicht. Deze maatregel heeft twee duidelijke gevolgen : er komen meer leerkrachten om de leerlingen op te vangen, en er zullen minder jongeren werkloos zijn. Dat zijn meetbare effecten.

Minder duidelijk is het effect op de scalariseringsgraad van de bevolking. Een positieve invloed van die verlenging van de leerplicht op dat gebied blijft wellicht wishfull thinking. Wij stellen immers vast dat die scalarisatie problematisch blijft ondanks het feit dat de leerplicht reeds sedert 1914 werd ingevoerd. Op dit ogenblik is een grootscheeps experiment bezig in Vlaanderen rond de zogenaamde basiseducatie, d.w.z. dat jongeren die al 6 of 8 jaar school gelopen hebben nu nog moeten leren lezen, schrijven en rekenen. Dat roept dan toch vragen op naar het effect van de schoolplicht en naar het effect van de verlenging ervan. Het is bovendien twijfelachtig of democratisering van het onderwijs ook leidt tot democratisering van de samenleving. Uit de studie van L. Huyse "In de buitenbaan" bleek immers dat vooral de jongeren uit gegoede sociale milieu's de beste banen krijgen en veel minder jongeren uit andere milieu's met gesofistikeerde opleidingen. Tenslotte moet men ook overwegen dat door de democratisering van het onderwijs de meeste intelligente jongeren uit de lagere klasse vervreemden van hun klasse. Bovendien wordt door de democratisering de lagere klasse 'afgeroomd'. Dit leidt tot een verminderd potentieel aan intelligentie in die klasse.

Wat de man-vrouw gelijkheid betreft, mogen wij ons niet laten misleiden door manifeste effecten van de emancipatie : nu studeren veel meer vrouwen aan de universiteit dan vroeger, dan in de tijd toen ik studeerde. Ook inzake tewerkstelling is het aandeel van

de vrouwen enorm gestegen. Schrijnend is echter het grote aandeel van de vrouwen in de werkloosheid : in mijn provincie (Limburg) : 40 % van de vrouwelijke beroepsbevolking. Tenslotte zijn vrouwen met leidinggevende functies witte raven. In het oog springende figuren als Margaret Thatcher veranderen daar niets aan. Dergelijke boegbeelden zijn er al altijd geweest, denk maar aan koningin Elisabeth en keizerin Maria-Theresia. Wat de politieke gelijkheid betreft, was de belangrijkste verwezenlijking het algemeen enkelvoudig stemrecht voor mannen, vrouwen en onlangs voor jongeren vanaf 18 jaar. Daaruit volgt echter dat de politici afhankelijk zijn van de minst geïnformeerde kiezers : van 18-jarigen die eigenlijk nog niet goed weten waar zij aan toe zijn en van huisvrouwen die het grootste gedeelte leveren van de blanco en ongeldige stemmen. De politici dingen naar de stemmen van dit kiespubliek om de grote kiesverschuivingen te bewerken, zij het dan dat deze beperkt blijven tot enkele procenten. De politicus wordt door hen beoordeeld veel meer op basis van zijn telegenieke verschijning, dan wel op zijn praktische realisaties.

Sociale gelijkheid in politiek opzicht verwijst tenslotte ook naar actieve inspraak. Die inspraak wordt dikwijls bepaald door toevallige omstandigheden. Eén voorbeeld : in één bepaalde provincie moet er een stort komen : negen gemeenten komen daarvoor in aanmerking. In acht van die gemeenten voeren groene jongens actie. Zij zetten de bestendige deputaties of andere verantwoordelijke instanties onder druk. In één gemeente zijn er geen groene jongens. Waar komt het stort, denkt U ?

Conclusie : Bij onze adviezen hebben wij vooral oog voor de zichtbare effecten, de onzichtbare zijn echter belangrijker en daar hebben wij weinig greep op.

ELLEMERS

Mijn belangstelling voor sociale ongelijkheid werd beïnvloed door mijn onderzoek in de jaren '50 in Israël, o.a. de kibboetsiem. Ik verrichtte vele jaren onderzoek over macht. Mijn onderwijs is gericht op de problemen van de verzorgingsstaat, zoals dat ook het geval is voor collega Zijdeveld. Daarbij houd ik mij in het bijzonder bezig met niet-bedoelde effecten. Zoals Zijdeveld sta ook ik sceptisch tegenover de relatie wetenschap-beleid, maar ik zal daar niet op ingaan.

Ik onderscheid vier belangrijke dimensies van sociale ongelijkheid en zal over ieder enkele opmerkingen maken. Het betreft : macht, inkomen, opleiding en onderwijs en prestige.

Wat macht betreft : deze dimensie is noodzakelijk in onze complexe maatschappij : geen coördinatie zonder macht. De modificatie van de machtsverdeling is beperkt : de verdeling kan wat platter, minder hiërarchisch gemaakt worden door medezeggenschap.

Het meest zinvolle is mijns inziens de bestrijding van machts-misbruiken door een veel ingrijpender institutionalisering van de democratische controle.

Wat de inkomens betreft : in principe is het mogelijk de ongelijkheid te reduceren tot nul. Dit werd bv. gerealiseerd in de kiboetsiem waar er volstreekte inkomensgelijkheid is. Complexe maatschappijen werken echter zo niet, omdat daar ook voorzien wordt in uitkerings- en minimuminkomens. Ik meen echter dat er wel een herverdeling kan gerealiseerd worden in de secundaire inkomens : de netto-inkomens plus pensioen en uitkeringen, doch zonder premies en belastingen. Daar heeft de afgelopen decennia een imponerende herverdeling plaatsgevonden. De fiscale dienst in België heeft uitgerekend dat er tussen 1973 en 1983 enige nivellering heeft plaats gevonden, dus grotendeels gedurende een crisisperiode. De nivellering bleef beperkt tot enkele procenten, vooral van de top naar de midden decielen. Daar wordt gering-schattend op gereageerd, m.i. echter ten onrechte. Wat de tertiaire inkomens betreft : indirecte belastingen, subsidies, goederen en diensten door de overheid verstrekt, zijn de effecten van de herverdeling betrekkelijk beperkt. Dit werd voor België aangetoond door collega Deleeck en dat geldt ook voor Nederland. Wellicht dient daar in zekere mate het profijtbeginnsel ingevoerd. Zoals mevrouw Van Haegendoren meen ik ook dat het onderwijs ongelijk is. Meer gelijkheid in het onderwijs leidt tot meer inzicht, meer bewustzijn en vooral tot minder schaarste. Via het onderwijs wordt aldus ingewerkt op de inkomens, omdat er zo meer hoger opgeleiden komen. Dergelijke herverdeling van inkomen en macht is echter beperkt. Het marktmechanisme geldt hier immers maar in beperkte mate, er zijn deelmarkten (gecompartmentaliseerde markten) en er is de invloed van vakbonden en andere oligopolies.

Wat de dimensie van het prestige betreft, die is het minst manipuleerbaar, want afhankelijk van waardensystemen.

Maatregelen gericht op het tot stand brengen van meer sociale gelijkheid hebben allerlei niet-bedoelde, soms paradoxale effecten. Zo zou wel eens kunnen blijken dat de immigratie van ongeschoolde arbeid in landen als Nederland en België dient ingeperkt om er een nivellering van inkomens te bewerken. Nivellering in onze landen verhindert aldus nivellering elders.

DELEECK

Mijn belangstelling voor de ongelijkheid is gegroeid uit mijn studie van de sociale zekerheid. Eerst heb ik deze beschrijvend bestudeerd : de bijdragen van de sociale zekerheid in de inkomensverdeling; vervolgens normatief : brengt de sociale zeker-

heid bepaalde gelijkheden teweeg, of houdt zij ongelijkheden in stand? Later heeft onze groep, het Centrum voor Sociaal Beleid, het onderzoek verruimd tot de studie van de verdeling van de sociale overheidsuitgaven, in het Noord-Nederlands: het profijt van de overheid. Zoals U weet heeft ons onderzoek telkens ongelijkheid aan het licht gebracht. De ongelijkheid heeft zoveel aspecten dat ik mij hier zal beperken tot wat mij het meest problematisch lijkt: de armoede. Wij bedoelen daarmee de werkelijk armen, wat de Engelsen noemen: the very poor. In verband hiermee wil ik waarschuwen voor een inflatie van het begrip armoede waarbij een vierde van de bevolking beschouwd wordt als zijnde arm. Dergelijke inflatie van het begrip gebeurt in verschillende landen, vnl. om politieke motieven en komt uiteindelijk ten nadele van de werkelijk armen.

Armoede is de scherpe kant van de ongelijkheid, zij het niet meer pauperisme in een absolute betekenis. De armen hebben te weinig geldinkomen en delen tevens onvoldoende in de collectieve goederen en diensten, beschikbaar gesteld door de verzorgingsstaat.

Vooraleer het beleid te adviseren inzake de bestrijding van de armoede dient men te beseffen dat de mogelijkheden van het beleid in dat opzicht zeer beperkt zijn. Armoede is immers in laatste instantie een sociaal-cultureel probleem. Het beleid kan dus alleen marginale veranderingen teweegbrengen. De armoede dient bestreden in de primaire sfeer, in de arbeidsmarktbeloningen. Daartoe moeten wij de economische, culturele en sociale attributen van de lagere categorieën versterken door het herlanceren van de democratisering van het onderwijs. Wij bedoelen een democratisering naar beneden, d.w.z. het kwalitatief verbeteren van de scholen. Het gaat er om de verbetering van die scholen waar niemand lang wil blijven omdat ze zo slecht zijn. Wij bedoelen dus niet een democratisering georiënteerd naar boven, of het verlengen van het verblijf aan de universiteit voor de rijke kindjes.

In de secundaire sfeer wordt de armoede bestreden door een hervorming van de sociale zekerheid met speciale aandacht voor de laagste vervangingsuitkeringen. Wegens de noodzakelijke kostenbesparing zal wellicht opnieuw selectiviteit moeten worden ingevoerd door opnieuw rekening te gaan houden met inkomensgrenzen. Dat betekent dat wij onszelf min of meer uitsluiten. Dit zal moeilijk zijn, vooral omdat ook de vakbonden hier aan onze zijde staan. Bij de hervorming van de sociale zekerheid zal dus moeten rekening gehouden worden met de inkomenshoogte, met één of twee inkomens. Ook de vereenvoudiging van de administratie en van de structuren van de sociale zekerheid kunnen bijdragen tot de bestrijding van de armoede.

STANDPUNTEN VAN HET PUBLIEK

(Moderator : eerst worden alle vragen en opinies opgevraagd. In zover de tijd dat dan nog toelaat, kunnen de panel-leden daarna aanvullende toelichtingen verschaffen).

- Moet men er zich niet eerder op toeleggen mensen voor te bereiden op vrije tijd dan wel op beroepsarbeid ? Het creëren van werk lijkt immers een verloren zaak, aangezien er binnen 15 tot 20 jaar ten gevolge van de robotisering praktisch geen banen meer zullen zijn.
- Heeft het wel zin de discriminatie tussen de seksen te bestrijden ? Die discriminatie is immers wederzijds.
- Bij de bestrijding van ongelijkheid probeert men in te werken op een centrale sector : ongelijkheid inzake opleiding produceert ongelijkheid in andere sectoren van de samenleving en resulteert in ongelijkheid qua inkomen. Deze werkwijze die indirect bij de bron ingrijpt, is in principe efficiënt, maar blijkt de facto moeilijk realiseerbaar. Daarom moet men er over nadenken later in het proces op te treden en dus die verschillende sectoren in de maatschappij te ontkoppelen.
(Vraag van de moderator : hoe kunnen sectoren ontkoppeld worden ?)
In onze samenleving is inkomen verbonden met cultureel prestige, het verkrijgen van een job met macht (voorspraak). Men kan echter sluizen plaatsen tussen verschillende sectoren : bv. door examens in te voeren als voorwaarde om tot bepaalde jobs toegang te krijgen.
(moderator : bedoelt U ook : prestige loskoppelen van het soort werk of van het inkomen verboden aan dit werk ?)
- Het creëren van gelijkheid op één terrein veroorzaakt ongelijkheid op een ander terrein. Zo blijkt dat het creëren van meer gelijkheid bij ons ten nadele kan komen van bv. de derde wereld. Bij het adviseren van het beleid zouden de sociologen deze zij-effecten mee moeten inrekenen.
- Uit de lezing van Thurlings bleek dat de mensen niet streven naar gelijkheid, maar uiteindelijk hoger op willen komen. Zij die niet hoger op willen komen, proberen de top omlaag te trekken.
Men kan ook stellen dat mensen bepaalde punten van gelijkheid kunnen nastreven, zonder alle ongelijkheden te willen elimineren.

- Men moet een onderscheid maken tussen twee vormen van (on)-gelijkheid. Men kan iedereen hetzelfde geven, of men kan de minstbedeelden meer geven, zodat het eindresultaat hetzelfde is. Dit is dan een vorm van compensatorische gelijkheid, zoals Christus zei : de eersten zullen de laatsten zijn.

- Meerdere tussenkomsten verwijzen direct of indirect naar de mantelzorg : het arbeidloos inkomen, uitkering voor personen ten laste, voorbereiding op vrijetijdsbesteding. Zijderveld wijst op het belang van het stimuleren van moreel besef om de mantelzorg te activeren. Daarbij aansluitend wijs ik op de problematiek van een indirecte uitbuiting door de overheid van de vrijwillige inzet, van het moreel engagement, van idealistische motieven. In tijden van crisis worden de vrijwilligers plots ontdekt en benadrukt men dit statuut ten nadele van de normale tewerkstellingsstatuten. Er moet een serieus statuut komen zodat niet alleen in crisistijd op die mensen beroep kan worden gedaan, maar dat er constante voorzieningen zijn voor behoeften die altijd in de maatschappij zullen blijven bestaan. Nu rekent de verzorgingsstaat op mensen die de mantelzorg volledig gratis willen doen, mensen die voor 'personen ten laste' een klein surplus uitbetaald krijgen. De staat heeft daar veel profijt aan.

Mijns inziens dient een middel gezocht om de arbeid die er is op te waarderen. Een arbeidsloos inkomen kan worden omgezet in een inkomen waar er arbeid is. Aansluitend op de stelling van Deleeck : dat de gezinsdimensie in aanmerking moet genomen worden, dient aan de persoon die verzorgingstaken op zich neemt en aldus de verzorgingsstaat ontlast, een persoonlijk statuut verleend, eerder dan een uitkering te geven langs de gerechtigde personen ten laste om.

- Ik wil de aandacht vestigen op de problematische relatie tussen wetenschap en beleid. Uit vele tussenkomsten blijkt dat de positie van de sociale wetenschappen penibel is; Men is pessimistisch. De wetenschap onderstreept nu al jaren de sociale ongelijkheid en de gevolgen daarvan, maar de sociale ongelijkheid blijft bestaan. In dit congres worden de controversiële punten te weinig aan de orde gesteld. Zo werd de vraag niet gesteld of men akkoord gaat met zeer hoge lonen, al wordt er wel gesproken over de vraag of er al dan niet een nivelleringsproces bezig is.

- Ik wil er op wijzen dat de fiscale statistiek sedert 1983 veel verbeterd is. Voordien kon men, bij gebrek aan accurate informatie over de honderden miljarden die besteed werden aan vervangingsinkomens, geen prioriteiten stellen. Nu is het landschap volkomen veranderd. De problematiek kan nu beperkt worden tot de very poor die Deleeck aan de orde stelt.

REPLIEKEN VAN PANEL-LEDEN

(De moderator nodigt panel-leden uit om beknopt te reageren en zich daarbij te beperken tot datgene waar zij - visceraal - worden door aangesproken. Het is niet de bedoeling dat zij commentaar geven op het geheel van de opmerkingen van het publiek. Het was de bedoeling de mensen uit de zaal aan het woord te laten komen, zonder hun opmerkingen van een antwoord te voorzien).

DELEECK

Ik wil vooreerst reageren op wat gezegd werd over de huisarbeid en het arbeidloos inkomen. Ik ben persoonlijk een verwoed tegenstander van het invoeren van de zogenaamde universele uitkering, omdat ik denk dat het een premie voor de rijken zal zijn.

Ik denk niet dat het probleem van de valorisatie van de niet-betaalde arbeid zich nu stelt omwille van de crisis, maar omgekeerd, ik denk dat de crisis mede veroorzaakt wordt doordat men voor elke prestatie, vnl. voor de verzorgingstaken, nu een financiële vergoeding eist. Ik ben ervan overtuigd dat men de volgende jaren hartstochtelijk zal aandringen op de pecuniaire valorisatie van de huisarbeid, die inderdaad economische waarde heeft.

Een andere aangelegenheid, waar ik dan wel visceraal op reageer, betreft bepaalde uitspraken van panel-lid Van Haegendoren over politieke democratie. Ik ben voorstander van : één man, één stem. Het is niet omdat de jongeren en de geen (beroeps)arbeid verrichtende vrouwen anders stemmen dan sommigen graag zouden hebben, dat zij in de democratie niet zouden mogen meetellen. In de democratie telt diegene die wij als dom beschouwen gelukkig even goed mee als de intellectueel.

Wat de relatie betreft tussen wetenschap en beleid : onze wetenschap blijft aspectueel, tastend, voorlopig en teer. Wetenschappers zien één aspect, maar er komen er vijf of zes andere bij waar de politicus rekening moet mee houden. U weet dat Churchill na de oorlog bij de planning van de heropbouw van Engeland een econoom vroeg zonder handen. Alle economen spraken immers in termen van : on the one hand, on the other hand ...

Het feit dat er ondanks deze moeilijke relatie tussen wetenschap en beleid toch samengewerkt wordt, bevestigt mijn geloof in de democratie.

VAN HAEGENDOREN

In antwoord op de opmerking van Deleeck wijs ik erop dat ik niet heb willen zeggen dat mensen die niet gemotiveerd zijn, voor de

volgens mij slechte partij zouden stemmen. Ik bedoelde alleen dat wij vaststellen dat blanco-stemmers zeer dikwijls weinig gemotiveerde mensen zijn.

DELEECK

Waar haalt men het recht vandaan om te stellen dat wie zich onthoudt minder gemotiveerd is, en dat wie voor een bepaalde strekking stemt meer gemotiveerd is dan anderen ?

VAN HAEGENDOREN

De discussie gaat eigenlijk over stemplicht of stemrecht. Dat wordt niet in vraag gesteld, omdat ons systeem van stemplicht evident lijkt. Die stemplicht geeft aanleiding tot verwarring en maakt heel wat verschuivingen mogelijk.

(Moderator : dat uitdiscussiëren zou veel tijd vergen en die tijd hebben wij niet. Wij moeten alleen vermijden te vervallen in stereotypen van : democratisch of elitair. Nog één - viscerale - reactie).

ZIJDERVELD

Mijn interventie sluit aan bij de eerste opmerking uit het publiek. Ik ben het er mee eens dat nog te veel redeneren vanuit het aflopend arbeidsbestel. Er komen radicale veranderingen door de automatisering. Ik denk niet dat er dan minder arbeid zal zijn, wel dat de banen minder specifiek zullen zijn. Dat bestel zal veel flexibeler zijn, meer open. Ik ben ook geïnteresseerd in de repercussies daarvan in het arbeidsethos. Door de verandering van het arbeidsbestel zal er een andere visie komen op gelijkheid - ongelijkheid en op macht - machteloosheid. Het is erg interessant wat de interpellant daarover zegde. Daar wordt al te weinig rekening mee gehouden.

ELLEMERS

Ik ben het ermee eens dat er weinig directe invloed is van de wetenschap op het beleid. Dat is maar goed ook, want wij hebben nog niet zo veel te bieden. Hiermee sluit ik mij aan bij collega Deleeck.

Anderzijds moeten wij de invloed van de sociale wetenschappen op het beleid ook niet onderschatten. Op dit ogenblik zijn de dimensies van het ongelijkheidsprobleem immers beter bekend dan 20-30 jaar geleden het geval was.

Dit hebben we te danken aan onderzoekswerk als dat van collega Deleeck, Van Heeck en anderen. Wij weten nu dat herverdelingsoperaties met betrekking tot de tertiaire inkomens neerkomen op subsidiëring van de rijken, en dat zijn wij. De ontdekking van dergelijke contradicties danken wij aan het sociaal-wetenschappelijk onderzoek. Dit inzicht zal bijdragen tot veranderingen. Wanneer wij dan vaststellen dat die veranderingen dan weer niet de bedoelde effecten hebben, dan moeten wij wellicht wéér bijstellen. Dank zij onderzoek gebeuren er veranderingen die anders niet zouden plaatsvinden. Wij moeten dus ons licht niet onder de korenmaat steken.

LIJST VAN DE DEELNEMERS SOCIOLOGENCONGRES 1985

ACKAERT Johan	Van Evenstraat 2b, 3000 Leuven Wetenschap. medew. K.U.Leuven
ALBERTIJN Michel	Goudbloemstraat 19, 2008 Antwerpen Vorser V.U.B.
BAECK Agnes	De Nachtegaal 32, 2232 Schilde Socioloog
BAEYENS Herman	Froissaertstraat 118, 1040 Brussel Directeur Mens en Ruimte
BAISIER Marleen	Blijde Inkomststraat 52, 3000 Leuven Onderzoekster K.U.Leuven
BERGHMAN Jos	Carillolei 30, 2630 Aartselaar Hoogleraar K.H.Tilburg
BEYENS Kristel	Klappeistraat 85, 3294 Molenstede Studente
BILLIET Jaak	Leo Dartelaan 2, 3030 Heverlee Hoogleraar K.U.Leuven
BOERMANS Erwin	Gen. Jacqueslaan 139, 1050 Brussel Wetenschap.medew. V.U.B.
BOES Lieve	Wijnbergenstraat 78, 3200 Kessel-lo Lerares sociologie
BRANCKAERTS Jan	E. Van Evenstraat 2c, 3000 Leuven Wetenschap. medew. K.U.Leuven
BREDA Jan	Prinsstraat 13, 2000 Antwerpen Hoogleraar UFSIA - Fac. P.S.W.
BRUTSAERT Herman	Kolpaart 4, 9760 Huise Hoogleraar R.U.Gent
BUELENS Herman	Ziekelingenstraat, 3040 Korbeek-lo Belgische Boerenbond
BUNDERVOET Jan	Naamsevest 114, 3000 Leuven Hoogleraar K.U.Leuven
CANTILLON Bea	Prinsstraat 13, 2000 Antwerpen Wetensch. medew. UFSIA

CHRISTIAENS Sonja	Kerkhovensteenweg 114 Assistente U.I.A.
CLAEYS Urbain	E. Van Evenstraat 2c, 3000 Leuven Buitengewoon hoogleraar K.U.Leuven
COENE Danny	Tiensesteenweg 273, 3030 Heverlee Gewetensbezwaarde K.U.Leuven
COENS Daniel	Kunstlaan 98, bus 5, 1040 Brussel Minister van Onderwijs
COENEN-HUTHER Jacques	Av. du Lignon 9, 1219 Le Lignon-Genève Socioloog
COLPAERT Toon	A. Rodenbachstraat 13, 8000 Brugge
COLSON Freddy	Palmerstonlaan 6, 1040 Brussel Opdrachthouder Min. Vlaamse Gemeenschap
CORIJN Eric	Pleinlaan 2, 1050 Brussel Wetensch. medew. V.U.B.
COSSEY Hubert	Don Boscolaan 1, 3200 Kessel-lo Coördinator HIVA
DAEMEN Ludo	Gitschotellei 333, 2200 Borgerhout Wetensch. medew. K.U.Leuven
DE BOECK Linda	Universiteitsplein 1, 2610 Wilrijk Assistente U.I.A. Fac. P.S.W.
DE DEKEN Johan	Klokjeslaan 61, 1170 Brussel Student V.U.B.
DE DONCKER Anne	Pleinlaan 2, 1050 Brussel Wetensch. medew. V.U.B.
DE GARIS Hugo	Pierre De Costerstraat 128, 1190 Vorst
DE GEEST Antoon	Kerkstraat 38, 3200 Kessel-lo Assistent K.U.Leuven, Dep. Sociologie
DE GRAEVE Bie	Roosakker 9, 9000 Gent Studente

DELANGHE Luc	Middelweg 46/51, 3030 Heverlee Buitengewoon hoogleraar K.U.Leuven
DE LANOO Ivan	Tiensesteenweg 229, 3042 Bierbeek Wetensch. medew. K.U.Leuven
DELEECK Herman	Wouwstraat 122, 2540 Hove Hoogleraar U.I.A. en K.U.Leuven
DELHAYE Christine	Diestsestraat 253, 3000 Leuven Studente
DELIENS Luc	Pleinlaan 2, 1050 Brussel Navorser V.U.B.
DE MUYNCK Boudewijn	Gazet van Antwerpen Redacteur
DENEFFE Christiane	E. Van Evenstraat 2c, 3000 Leuven Verantwoordelijke Publikatiedienst S.O.I.
DENOLF Lieven	Tervuursevest 10, 3000 Leuven Student
DEQUEECKER Guy	Kessel-dorp 24, 2508 Nijlen Wetensch. medew. K.U.Leuven
DE SCHAMPHELEIRE Jan	Pleinlaan 2, 1050 Brussel Wetensch. medew. V.U.B.
DESCHAMPS Luc	Bosstraat 174, 9731 Eke/Nazareth CBGS-onderzoeker
DESCHOUWER Kris	Pleinlaan 2, 1050 Brussel Vorsers V.U.B.
DE ROOVER Frank	Irissenlaan 5, 1870 Meise Student
DE SMET Winand	Oudstrijderslaan 5, 2110 Wijnegem Assistent U.I.A.
DE SWERT Gilbert	Rodestraat 14, 2000 Antwerpen Wetensch. medew. UFSIA
DETHEE Michel	de Keyserlei 5/16, 2018 Antwerpen Attaché studiedienst S.E.R.V.

DEVEL Geneviève	Konijnenhoekstraat 7, 3044 Haasrode
DEVELTERE Patrick	Parkstraat 170, 3000 Leuven Assistent K.U.Leuven
DEVILLE Rita	P. Lebrunstraat 33, 3000 Leuven Wetensch. medew. K.U.Leuven
DEVOS Agnes	Jachthoorn 15, 3202 Linden Adm. Onderwijs en Permanente Vorming
DE WIT Cornelis	Alb. Thijmstraat 3, 4873 EC Etten-Leur Chef Maatschappelijk Welzijn
D'HAESE Paul	Schuurstraat 21, 9110 St. Amandsberg Directeur Ziekenhuis Maria Middelaars-Gent
DIELEN Ilse	Groenenborgerlaan 171, 2020 Antwerpen Wetensch. medew. RUCA
DIELENS Greta	Philadelphiastreet 33, 2030 Antwerpen Kaderlid S.K. Vormingswerk
DIERICKX Guido	Graanmarkt 9, 2000 Antwerpen Docent UFSIA
DILLEMANS Roger	Naamsestraat 22, 3000 Leuven Rector K.U.Leuven
DYCK Walter	Universiteitsplein 1, 2610 Wilrijk Werkleider U.I.A.
DOBBELAERE Karel	Van Evenstraat 2c, 3000 Leuven Hoogleraar K.U.Leuven
DRONKERS Jaap	Schotersingel 99, 2023 AA Haarlem Medewerker SISWO, Amsterdam
DUMON Wilfried	Rotspoelstraat 101, 3030 Heverlee Voorzitter
DZIERGWA Jean-Pierre	Bogaertstraat 3, 3092 Nederokkerzeel Maatsch. werker V.U.B.
ELLEMERS J.E.	Troelstralaan 60, 9722 JM Groningen Professor

ENHUS Els	Venetiëstraat 80, 1050 Brussel Vorser Sociologie
EVERAERT Paul	Bijlokestraat 62, 9620 Zottegem Leraar
FAUCONNIER Guido	Van Evenstraat 2c, 3000 Leuven Decaan Faculteit Sociale Wetenschappen
GELUCK Jan	Prieeldreef 1, 1710 Dilbeek Professor V.U.B.
GEUKENS Anna	Sterrebos 58, 3512 Stevoort Studente
GEVERS Piet	Houtemstraat 151, 3300 Tienen Docent U.I.A.
GEYER Felix	Nederland Executive Secretary I.S.A.
GIELEN Gerda	Pleinlaan 2, 1050 Brussel Vorser V.U.B.
GLORIEUX Ignace	Pollepelstraat 24, 9000 Gent Assistent V.U.B.
GOOSSENS Luc	Prinsstraat 13, 2000 Antwerpen Assistent UFSIA
GOOVAERTS Christel	Oude baan 15, 2820 Bonheiden Studente
GROOTAERS Jean-Pierre	Krakenstraat 3, 3000 Leuven Dienst Pers en Voorlichting
HANCKÉ Bob	Pleinlaan 2, 1050 Brussel Assistent V.U.B.
HANCKÉ Corry	Groenborgerlaan 171, 2020 Antwerpen Wetensch. medew.
HELLEMANS Staf	Van Evenstraat 2c, 3000 Leuven Wetensch. medew. K.U.Leuven
HENDERICKX Erik	Middelheimlaan 1, 2020 Antwerpen Assistent RUCA

HENRARD Raymond	Guimardstraat 1, 1040 Brussel Stafmedewerker VVI
HERMKENS Piet	Heidelberglaan 1, 3508 TC Utrecht Vakgroep Planning en Beleid
HEYVAERT Johan	Eikenlaan 3/1, 2680 Bornem Navorser U.I.A.
HOUBEN Paul	Van Evenstraat 2c, 3000 Leuven Wetensch. medew. K.U.Leuven
HULLEBROECK Theo	Magerakkerlaan 5, 9130 Lochristi Kath. Vormingscentrum
JACOBS Thérèse	Universiteitsplein 1, 2610 Wilrijk Werkleider U.I.A.
JANSSENS Frank	Van Evenstraat 2b, 3000 Leuven Dep. Sociologie K.U.Leuven
JANSSENS Patrick	Prinsstraat 13, 2000 Antwerpen Directeur DIMARSO
JODTS Willy	Naaldweg 44, 3560 Koersel Adm. en Pers Directeur Radson
KESTELOOT Roger	Tuinbouwstraat 14, 2018 Antwerpen Assistent RUCA
KOOYMAN Mieke	Groenenborgerlaan 172, 2020 Antwerpen Wetensch. medew. RUCA
LAERMANS Rudi	De Becker Remyplaats 15, 3200 Kessel-lo Wetenschappelijk medewerker K.U.L.
LAEYENDECKER Leo	Vrijzicht 182, 1068 CK Amsterdam Hoogleraar
LAGROU Leo	Groot Begijnhof 71, 3000 Leuven Hoogleraar K.U.Leuven
LAMMERTYN Frans	Van Evenstraat 2c, 3000 Leuven Docent K.U.Leuven
LAUWERS Jan	Universiteitsplein 1, 2610 Wilrijk Hoogleraar U.I.A. Dep. P.S.W.

LEYS Mark	Pleinlaan 2, 1050 Brussel
LOONES Lydie	Eikenbosstraat 30, 3200 Kessel-lo Secretariaat Congres
LOOSVELDT Geert	Van Arenberghstraat 30, 3000 Leuven Assistent K.U.Leuven
MARTENS Albert	E. Van Evenstraat 2b, 3000 Leuven
MARANNES Freddy	Kroonstraat 193, 2200 Borgerhout Onderwijsassistent UFSIA
MASUI Mariette	Vlinderstraat 9, 2959 Elewijt Docent UFSAL
MATTHIJS Koenraad	Sterrenlaan 44, 3040 Korbeek-lo Assistent K.U.Leuven
MERCY Marc	Mispelaarlaan 3, 2090 Stabroek Assistent K.U.Leuven
MESSIAEN Pierre	Ter Eikenlaan 17, 1851 Humbeek Directeur SHO
METS Martine	Jezus Eiklaan 19, 1980 Tervuren Arbeidershogeschool - Brussel
MOK A.L.	Universiteitsplein 1, 2610 Wilrijk Hoogleraar U.I.A.
MOTMANS Jos	Penneveldstraat 3, 3500 Hasselt Stafmedew. Prov. Dienst Onthaal Gastarb.
NOENS Greta	Stationsstraat 600, 1770 Liedekerke Docente H.I.M.C.W. Brussel
NOTREDAME Luc	Jakobijnnessenstraat 21, 8000 Brugge Wetensch. medew. R.U.G.
OOSTERLINCKS Roger	Sint Annaplein 31, 9000 Gent Leraar Kath. Vormingscentrum
PAS, H.	Floris Primsstraat 7, Antwerpen Voorzitter Inst. Gezinswetenschappen
PEETERS J.	Prinsstraat 13, 2000 Antwerpen Wetensch. Medew. UFSIA

PIRA Ingrid	Landbouwstraat 23, 3200 Kessel-lo De Morgen
PHILIPS Mia	Universiteitslaan 2, 2610 Wilrijk Wetensch. medew. U.I.A.
PIERAERD Wilfried	Tiensevest 142, 3000 Leuven Studiedienst NIVOP
RAMAKERS Joan	
RAMIOUL Monique	Van Evenstraat 2c, 3000 Leuven Wetensch. medew. K.U.Leuven
RAEYMAEKERS Anne-Marie	Smalleryt 18, 3180 Westerlo W.P. RUCA
RAYMAEKERS Peter	Froissartstraat 118, 1040 Brussel Medewerker Mens en Ruimte
REYCHLER Luc	Van Evenstraat 2b, 3000 Leuven Hoogleraar K.U.Leuven
ROSSEEL Luc	Blekersdijk 49, 9000 Gent Hoger Inst. Para-medische Beroepen
SAELENS Philippe	Eekloseweg 85, 9890 Knesselare Socioloog
SANTY Herman	A. Reyerslaan 52, 1040 Brussel Dienstchef B.R.T.
SCHEIRLINCKX Ilse	Geeraardbergsestwg 372, 9404 Aspelare Studente
SCHEPERS Rita	Erasmus Universiteit Rotterdam Wetensch. medew.
SCHOKKAERT Erik	Van Evenstraat 2b, 3000 Leuven Lector K.U.Leuven
SCHULPEN Luc	Prinsstraat 13, 2000 Antwerpen Wetensch. medew. UFSIA
SELS Christiane	Schreursvest 99 bus 4, 3030 Heverlee Studente

SENDEN Rob	A. Verstraeten 14, 1090 Brussel Attaché-onderzoeker V.U.B.
SERROYEN Chris	Wetstraat 121, 1040 Brussel Studiedienst A.C.V.
SMEDTS Annette	Tiensevest 142, 3000 Leuven Coördinatrice NIVOP
SMET Mieke	Van Evenstraat 2c, 3000 Leuven Wetensch. medew. K.U.Leuven
SOENS Zelig	Heuvelstraat 17, 3045 Oud-Heverlee Docente Soc. School Heverlee
STERKENS Jeanne	Steenweg op Gierle 243, 2300 Turnhout Secretaris TOGS
STERCKX E.	L. Beeldekenstraat 71, 2000 Antwerpen
SWYNGEDOUW Marc	Van Evenstraat 2c, 3000 Leuven Assistent K.U.Leuven
THURLINGS J.M.G.	Willem Schiffstraat 11, 6525 BP Nijmegen Professor
TRIST Monika	De Mostraat 9, 2018 Antwerpen Hoogleraar Fac. Econ. Wetensch. Amsterdam
UYTTERHOEVEN Henri	Van Evenstraat 2c, 3000 Leuven Gids
VAES Rudi	Meelstraat 38, 9000 Gent Student
VAN BAELEN Margot	E. Van Evenstraat 2c, 3000 Leuven Publikatiedienst S.O.I.
VAN BEDTS Anita	Berglaan 13, 3030 Heverlee Wetensch. medew. K.U.Leuven
VANDEKERCKHOVE Lieve	Naamsesteenweg 231, 3030 Heverlee Buitengewoon docent Rechten K.U.Leuven
VAN DE LOOVERBOSCH Marc	Drabstraat 80, 2510 Mortsel Lesgever

VANDENHOVE L.

VAN DEN BRANDE August   Zwijnaardsesteenweg 802, 9000 Gent
Docent R.U.G. - Hoofdbibliothecaris

VAN DER AUWERA Netty   Bredabaan 131, 2130 Brasschaat
T.O.G.S. - Antwerpen

VANDERMEEREN Marianne   Bogaertstraat 3, 3092 Nederokkerzeel
Studente

VANDORPE André   Halvemaanstraat 109, 9110 Gent
Student

VAN ELSLANDER-KRAMER Joke   Vogelzangstraat 33, 2180 Kalmthout
T.O.G.S. - Antwerpen

VAN EYKEN Monique   Oude Baan 31, 3010 Wilsele
Studente

VAN GEEL H.   Bosduifstraat 9, 2018 Antwerpen
Leraar

VAN GOOL Marie-Louise   Kon. Albertstraat 47, 2440 Geel
Docente

VAN HAEGENDOREN Mieke   Weiblook 4, 3600 Genk
Hoogleraar

VAN HIJFTE Anne-Marie   Trieststraat 115, 9960 Assenede
Wetensch. medew. R.U.G.

VAN HOECKE Willy   Beatrijkslaan 72, 3110 Rotselaar
Secretaris-Beheerder V.Z.W. Universitaire
Pers, Leuven

VAN HOOTEGEM Geert   Schreursvest 99, 3030 Heverlee
Wetensch. medew. K.U.Leuven

VAN LANCKER Anne

VAN LOOCK Lode   Poststraat 156, 1030 Brussel
Coördinator

VAN MEERBEECK Hilde   Van Evenstraat 2c, 3000 Leuven
Secretariaat Congres

VAN OBBERGEN Louis	Van Evenstraat 2a, 3000 Leuven Techniek K.U.Leuven
VAN POUCKE Johannes	Koestraat 3, 9090 Stekene Assistent R.U.G.
VAN RENYNGHE Charles	Korte Ridderstraat 1, 8000 Brugge Student Sociologie
VAN TRIER Walter	Van Evenstraat 2c, 3000 Leuven Wetensch. medew. K.U.Leuven
VAN WAEG Jaak	Maria Louisasquare 66, 1040 Brussel
VAN WANSEELE Carine	Van Evenstraat 2c, 3000 Leuven Assistente K.U.Leuven
VERBEKEN Rik	Pleinlaan 2, 1050 Brussel Wetensch. medew. V.U.B.
VERDOODT Albert	Place Montesquieu 1/10, 1348 Louvain-la-N. Professor
VERHOEVEN Joseph	Van Evenstraat 2c, 3000 Leuven Hoogleraar K.U.Leuven
VERLEYSSEN Leonard	Trappenstraat 19, 3630 Maasmechelen T.O.G.S. - Antwerpen
VERSTRAETE Patrick	Van Evenstraat 2c, 3000 Leuven Wetensch. medew. K.U.Leuven
VERWIMP Marianne	Zavelstraat 40, 3030 Heverlee Wetensch. medew. K.U.Leuven
VERZELEN Wim	Hoger Inst. Maatsch. Werk
VEYS Dion	Keierveld 5, 3020 Herent Wetensch. medew.
VILROKX Jacques	Pleinlaan 2, 1050 Brussel Hoogleraar V.U.B.
VINCKE John	Kapucijnenstraat 21/2, 8400 Oostende Assistent R.U.G.
VINKEN Karel	Brouwerslaan 69, 2110 Wijnegem

VRANKEN Jan	Quinten Metsijslei 5, 2018 Antwerpen Voorzitter Dep. Soc. en Sociaal Beleid
VRIJENS Marion	Consciensestraat 4, 3000 Leuven Student
WAETERLOOS Evert	Vossekotstraat 81, 2700 Sint-Niklaas Student
WEEDA Iteke	Lawickse Allée 98, 6707 AM Wageningen Hoogleraar
WESSELINGH Anton	Oude Groenewoudseweg 286, 6524 Nijmegen Wetensch. medew. K.U.Nijmegen (NL)
WIJGAERTS Dany	Papedillelaan 33c, 1160 Brussel Vorsers V.U.B.
WYNS Mia	Varenlaan 7, 2610 Wilrijk Mede-redacteur Gezinswetensch. Doc.
ZIJDERVELD A.	Erasmus Universiteit, 3000 DR Rotterdam Professor

AUTEURSREGISTER

ACKAERT, J.	183	PEETERS, J.	172
CLAEYS, U.	37	REYCHLER, L.	135
COENS, D.	39	SAELENS, Ph.	189
COLSON, F.	53	SCHEPERS, R.	141
DE GARIS, H.	111	SMET, M.	141
DE DONCKER, A.	167	STERCKX, E.	149
DILLEMANS, R.	19	THURLINGS, J.N.	57
DUMON, W.	11,13,45	VANDENHOVE, L.	155
DYCK, W.	117	VAN HAEGENDOREN, M.	155
GEYER, F.	27	VAN HIJFTE, A.M.	179
HOUBEN, P.	123	VAN HOECKE, W.	33
LAERMANS, R.	129	VAN LANCKER, A.	161
LAYENDECKER, L.	31	VAN WANSEELE, C.	141
LAGROU, L.	193	VERSTRAETE, P.	123
LAMMERTYN, F.	77	WYNS, M.	175
MARANNES, F.	173		

SOCIOLOGISCH ONDERZOEKSINSTITUUT - Directeur : U. CLAEYS

SOCIOLOGISCHE STUDIES EN DOCUMENTEN (SSD)

Reeds gepubliceerd :

- Vol. 1 : 25 jaar wegwerparbeiders; Het Belgisch immigratiebeleid na 1945
- Vol. 2 : Politique familiale; Une bibliographie sélectionnée et annotée (1948-1972)
Family Policy; A Selected and Annotated Bibliography (1948-1972)
- Vol. 3 : De Belgische gezondheidszorg in profiel
- Vol. 4 : Sociale determinanten van het sportgedrag bij de jeugd
- Vol. 5 : Vrouw en gezin; Relevantie van enkele gezinssociologische onderzoeken voor de vrouwenproblematiek
- Vol. 6 : Arbeidsmarkt, discriminatie, gastarbeid
- Vol. 7 : Weg-gewerkt, Een onderzoek naar de loopbanen van werkloze arbeiders
- Vol. 8 : Onderwijssociologie in België; Het sociaal-wetenschappelijk onderzoek van het onderwijs in België : politisering en professionalisering ?
- Vol. 9 : Na de bedrijfssluiting; Onderzoek naar de maatschappelijke gevolgen van de bedrijfssluitingen in de textiel- en de metaalnijverheid
- Vol. 10 : Voorlopige inventaris van zelfhulpgroepen in Vlaanderen
- Vol. 11 : Focus op de Belgische gezondheidszorg; Feiten, tendensen, ontwikkelingen
- Vol. 12 : European Medical Sociologists; A Directory of People Active in the Sociology of Health, Illness and Health Care
- Vol. 13 : De leerkrachten uitgedaagd; Een onderzoek over leerkrachten en onderwijsvernieuwing
- Vol. 14 : The Growth of a Sociological Discipline : On the Development of Medical Sociology in Europe
Volume 1 : The General Study
Volume 2 : Case Studies